Kinnitatud üldkoosoleku otsusega
14.01.2022

Kirderanniku Koostöökogu MTÜ

Kirderanniku Koostöökogu kohaliku arengu strateegia 2015-2022

Sisukord

Sissejuhatus 4
I. MTÜ Kirderanniku Koostöökogu kirjeldus 4
II. KIKO tegevuspiirkonna kirjeldus ja hetkeolukorra analüüs 5
2.1 Tegevuspiirkonna kirjeldus 5
2.2 KIKO piirkonna sotsiaalmajandusliku olukorra analüüs 6
Kokkuvõte rahvastikuvaldkonnast 14
Kokkuvõte majandusvaldkonnast 21
Haridus 24
Sotsiaalteenused 26
Kolmas sektor ja kultuurivaldkond 29
Kokkuvõte avalikest teenustest ja kodanikuühiskonnast 30
2.3 Piirkonna ühisosa kirjeldus 31
III. Tegevuspiirkonna arenguvajadused ja -potentsiaal 34
3.1 Kogukonna kaasamine strateegiaprotsessi 34
3.2 Tegevuspiirkonna SWOT-analüüs 39
IV. Eelmiste strateegiliste eesmärkide täitmine ja saavutatud tulemused 46
V. Strateegia 51
5.1 Visioon ja arenguvaldkonnad 52
5.2 Strateegia eesmärgid 52
5.3 Strateegia integreeritud ja uuendusliku olemuse kirjeldus 56
VI. Strateegia elluviimise tegevuskava 63
6.1 Strateegia meetmete valiku üldine põhjendus 63
6.2 Meetmete kirjeldus 64
6.2.1 Ettevõtluse arendamise meede 64
6.2.2 Elukeskkonna arendamise meede 66
6.2.3 Koostöö ja ühistegevuse meede 69
6.2.4 COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamise ja selle mõjude vähendamise meede 71
VII. Strateegia rakendamise juhtimine ja seire 74
7.1 Strateegia rakendamine ja KIKO suutlikkus strateegia elluviimiseks ja piirkonna elavdamiseks 74
7.2 Meetme projektide hindamine 76
7.3 Strateegia seire 95

VIII. Strateegia rahastamiskava 97
8.1 Planeeritav eelarve ja jaotus strateegia meetmete ja muude rahastamisallikate kaupa 97
8.2 Rahastamiskava koostamise selgitused 98
IX. Strateegia sidusus arengudokumentidega 98
9.1 Sidusus LEADER-meetme spetsiifiliste eesmärkidega 98
9.2 Sidusus Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfondi prioriteetidega 99
9.3 Sidusus teiste arengudokumentidega 99
Kokkuvõte 99

Sissejuhatus

Käesolev strateegia on aluseks Kirderanniku Koostöökogu MTÜ (KIKO) tegevusteks aastatel 2015-2022. Strateegia kirjeldab piirkonna arendamiseks püstitatud eesmärke ning nende saavutamiseks rakendatavaid meetmeid. Strateegia täitmine toimub Euroopa Liidu LEADER-programmi toel. KIKO kohaliku arengu strateegia toetab Maaelu arengu Euroopa Põllumajandusfondi (EAFRD) prioriteetide (1A; 1B; 2A; 3A; 4A, 5A; 5B; 5C; 6A; 6B; 6C) elluviimist. Strateegia toetab Eesti MAK 2014-2020 eesmärkide elluviimist ning LEADER spetsiifiliste eesmärkide elluviimist.

Strateegia lähtub LEADER-põhimõtetest. KIKO raames teevad koostööd piirkonna ettevõtjad, vabaühendused ning omavalitsused. Partnerid on ühiselt välja töötanud KIKO strateegia, mis põhineb „alt üles" lähenemisel läbi partnerite ja piirkonna elanike kaasamise strateegia koostamise ja elluviimise protsessi, partnerite omavahelisel võrgustumisel (nt Viru Toit võrgustik, Ida-Virumaa turismiklaster jt) ning piirkonna vajadustest tuleneva meetmestiku väljatöötamisel. KIKO meetmestiku abil on võimalik toetada uuenduslikku tootearendust ettevõtlusvaldkonnas (nt kohaliku toidu tootjad, väiketootjad, turismiteenuste pakkujad) kui ka sotsiaalset innovatsiooni sektoritevaheliste võrgustike arengus (nt Ida-Viru turismiklaster, Ettevõtlik Kool jms). Seeläbi aidatakse KIKO strateegia rakendamise kõrval kaasa ka teiste piirkonna jaoks oluliste strateegiliste arengudokumentide täitmisele – maakondlikud ja kohalike omavalitsuste arengukavad, võrgustike strateegiad ja arengukavad.

Käesolev KIKO strateegia 2015-2020 lähteanalüüsi täiendus koostati tulenevalt vajadusest analüüsida endise Vaivarva valla territooriumi KIKO piirkonnaga liitumist. Toila vallas asuv endise Kohtla valla territoorium jääb samuti KIKO-sse.

Analüüsi täiendus võttis aluseks olemasoleva strateegia lähteanalüüsi, uuendas analüüsitavaid andmeid, kus võimalik ning kirjeldas perspektiivset KIKO piirkonna andmestiku kolme omavalitsute põhiselt Jõhvi vald, Narva-Jõesuu linn ning Toila vald.

Analüüsi täienduse kokkuvõtted on esitatud iga alajaotuse lõpus.

I. MTÜ Kirderanniku Koostöökogu kirjeldus

Kirderanniku Koostöökogu asutamisleping sõlmiti 23. augustil 2006. a Jõhvis. KIKO registreeriti äriregistris 18.09.2006. Organisatsiooni liikmeskond koosneb 31.05.2021. a seisuga 52 liikmest.

Omavalitsused (3 liiget): Jõhvi Vallavalitsus, Toila Vallavalitsus ja Narva-Jõesuu Linnavalitsus. Kõik omavalitsused on tervikud, st osaliselt ei kuulu teise KTG piirkonda.

Mittetulundussektorist on 21 liiget.

Ettevõtlussektorist on 28 liiget.

II. KIKO tegevuspiirkonna kirjeldus ja hetkeolukorra analüüs

2.1 Tegevuspiirkonna kirjeldus

Tegevuspiirkond hõlmab 3 Ida-Viru maakonna omavalitsuse territooriumi, sisaldades vallasisest Jõhvi linna (vt joonis 1). Tegevuspiirkonnas elab Statistikaameti andmetel 2017. a 01. jaanuari seisuga 20 909 elanikku. Statistikaameti andmetel 2018. a 01. jaanuari seisuga 21 219 elanikku.

KIKO territoorium on Statistikaameti andmetel 794,35 km^2.

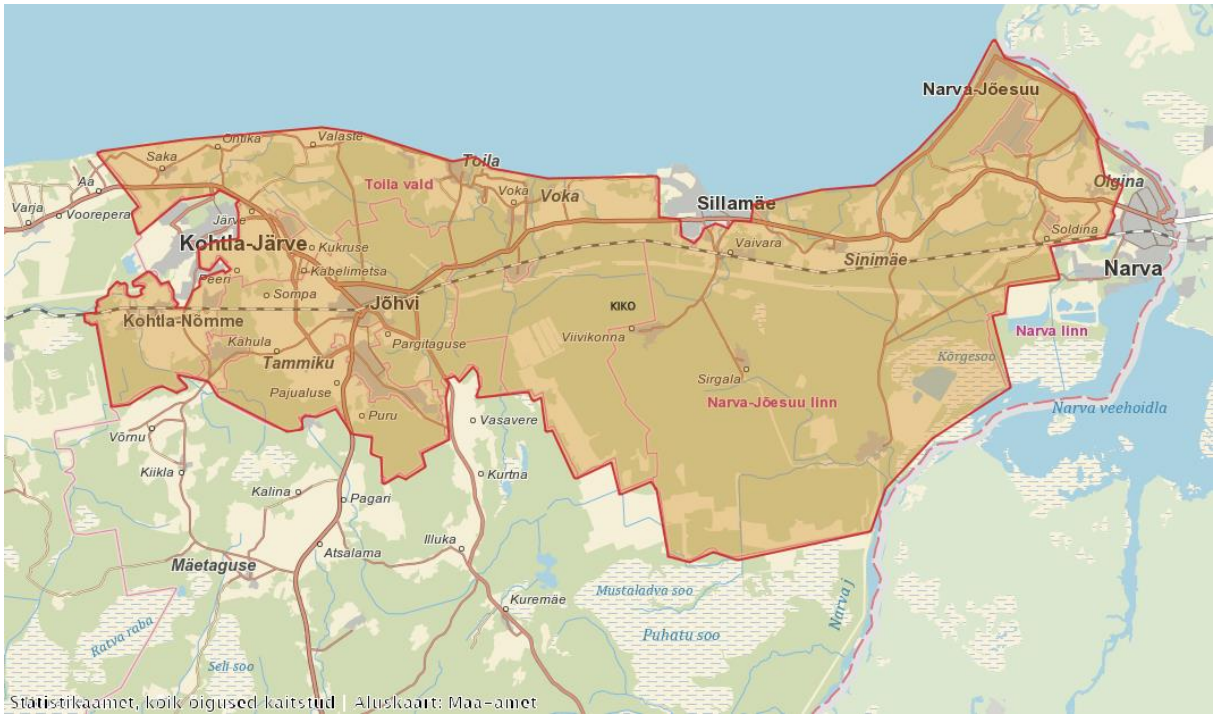

Joonis 1 KIKO perspektiivne piirkond. Statistikaameti kaardirakendus

Tabel 1. KIKO piirkonna, Ida-Virumaa ja Jõhvi/Kohtla-Järve linnapiirkonna KOV-de rahvaarv 2005. ja 2014.[1]

			Muutus	
KOV	**2005**	**2014**	**Arv**	**%**
Eesti	1 358 850	1 315 819	-43 031	-3,2
Ida-Virumaa	170 090	149 483	-20 607	-12,1
Kohtla-Järve	42781	37198	-5 583	-13,1
Narva-Jõesuu	2 744	2 655	-89	-3,2
Jõhvi	13 436	12 696	-740	-5,5
sh Jõhvi linn	*11 720*	*10 525*	*-1 195*	*-10,2*
Kohtla	1 632	1 435	-197	-12,1

[1] Tabeli andmed pärinevad Rahvastikuregistrist ning seetõttu on olemas erinevus Statistikaameti andmetest

Kohtla-Nõmme	1 108	1 020	-88	-7,9
Toila	2 416	2 184	-232	-9,6
KIKO	**21 336**	**19 990**	**-1 346**	**-6,3**

2.2 KIKO piirkonna sotsiaalmajandusliku olukorra analüüs

Sotsiaalmajanduslikku olukorda kirjeldab KIKO piirkonna hetkeolukorra analüüs, mis on ära toodud Lisa 1-s. Strateegiadokumendis kirjeldatakse hetkeolukorra analüüsi olulisemaid ning strateegia seisukohalt tähtsamaid järeldusi.

Rahvastik

Rahvastikutrendid KIKO piirkonnas põhjustavad piirkonna rahvastiku vähenemist ja vananemist. Väljaränne piirkonnast tugineb suures osas nooremaealistele.

KIKO strateegia lähteanalüüsi puhul vaadeldakse Statistikaametis kättesaadavate andmete alusel KIKO piirkonda järgmiselt:

- Senised KIKO piirkonnas tegutsevad omavalitsused seisuga 2017 – Jõhvi vald, Kohtla-Nõmme vald, Narva-Jõesuu linn, Toila vald
- Perspektiivis KIKO piirkonnaga liituvad alad – endise Vaivara valla territoorium ja Toila vallaga liitunud Kohtla valla territoorium ja elanikkond[2]

Tabel 1. Elanike arv seisuga 01.01.2017 perspektiivses KIKO piirkonnas

Aasta	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Narva-Jõesuu linn	2790	2720	2740	2760	2760	2749	2703	2655	2630	2619	2651
Jõhvi vald	13170	12930	12770	12550	12440	13101	12856	12696	12567	11786	11620
Kohtla vald	1630	1630	1650	1610	1600	1425	1450	1435	1450	1554	1532
Kohtla-Nõmme vald	1120	1040	1040	1040	1010	1051	1032	1020	998	998	982
Toila vald	2380	2380	2390	2420	2360	2203	2201	2184	2161	2267	2253

[2] Eeldusel, et praegu Narva-Jõesuu linnaga liitunud endise Vaivara valla territoorium ja elanikkond liituvad KIKO-ga ning Toila vallaga liitunud endise Kohtla valla territoorium ja elanikkond liituvad KIKO-ga

Vaivara vald	1820	1830	1850	1850	1810	1492	1472	1528	1527	1700	1871
KIKO perspektiivne piirkond	22910	22530	22440	22230	21980	22021	21714	21518	21333	20924	20909

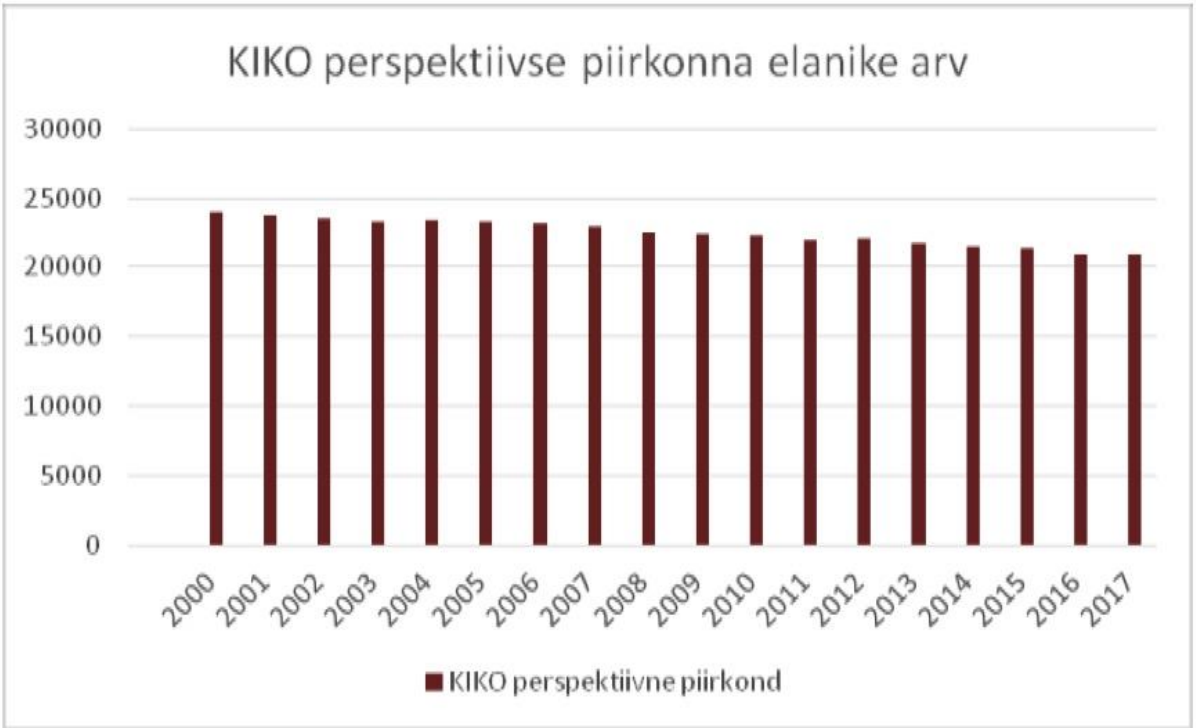

Joonis 2. KIKO perspektiivse piirkonna elanike arv. Statistikaamet

Elanike arv KIKO perspektiivses piirkonnas langes aastail 2000 kuni 2017 3121 inimese võrra langendes 20 909 inimeseni. Võttes arvesse KIKO perspektiivse piirkonna elanikkonna üldarvu, on see langus üsna suur moodustades üle 10% elanikkonnast. Rahvaarvu langus toob endaga kaasa suurema surve ettevõtluskeskkonnale, kuna tarbijaid piirkonnas jääb vähemaks ning teenuste pakkumine seetõttu keerulisem.

Elanike arvu langus toob endaga kaasa ka mõju vanusegruppide koosseisule. Kuna elanike arvu langus tuleneb kahest põhjusest – väikesest loomulikust iibest ning negatiivsest rändesaldost, siis rände puhul on reeglina aktiivsemad nooremad vanusegrupid, kes piirkonnast lahkuvad kasvatades seeläbi vanemate vanusegruppide suhtelist arvukust.

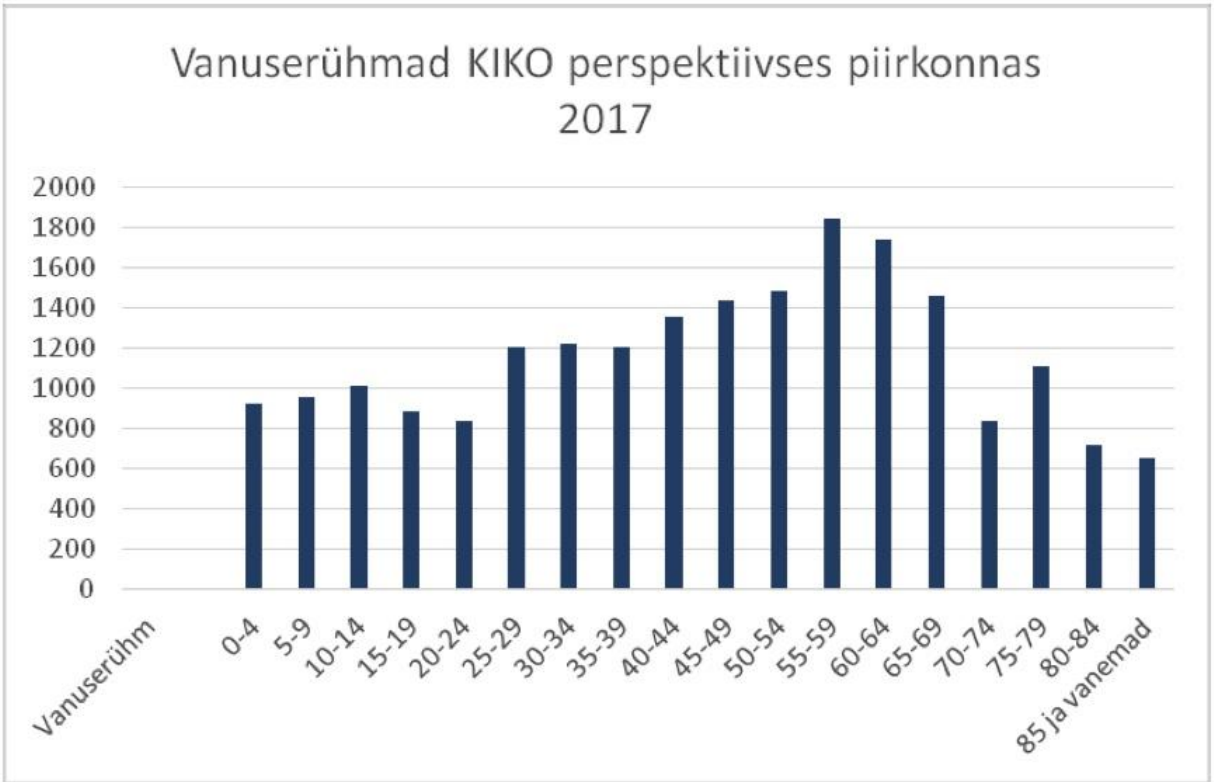

Joonis 3. KIKO perspektiivse piirkonna vanusegruppide arvuline koosseis. Statistikaamet

Jooniselt 2 saab näha, et vanusegruppidest on suurimad 55 kuni 64 aastased. Sealt järgmine arvukuselt on 40+54 aastased ning siis omakorda 25-39 aastased. Viimane vanusegrupp esindab 1980-ndate lõpu nn. „beebibuumi" põlvkonda, kus sündivus järsku kasvas ning lõi suuremaarvulise vanusegrupi. Nooremad vanusegrupid on olulisel määral väiksemaarvulised jäädes arvukaimale vanusegrupile 55-59 aastastele alla umbes kahekordselt. Sellest saab teha järelduse, et tulevikus pole KIKO perspektiivses piirkonnas rahvastiku taastootmiseks loomuliku iibe toel tõenäoliselt väljavaadet ning rahvaarvu vähenemist saab pidurdada vaid rändesaldo parandamisega. See omakorda eeldab atraktiivsete ja kõrgemapalgaliste töökohtade tekkimist KIKO perspektiivse alaga piirnevates linnapiirkondades[3] ning teisest küljest KIKO enda elukeskkonna kvaliteedi paranemist sellisele tasemele, et linnapiirkondades töötavad inimesed eelistaksid seda linnade elukeskkonnale.

[3] Jõhvi-Kohtla-Järve linnapiirkond; Narva-Narva-Jõesuu linnapiirkond

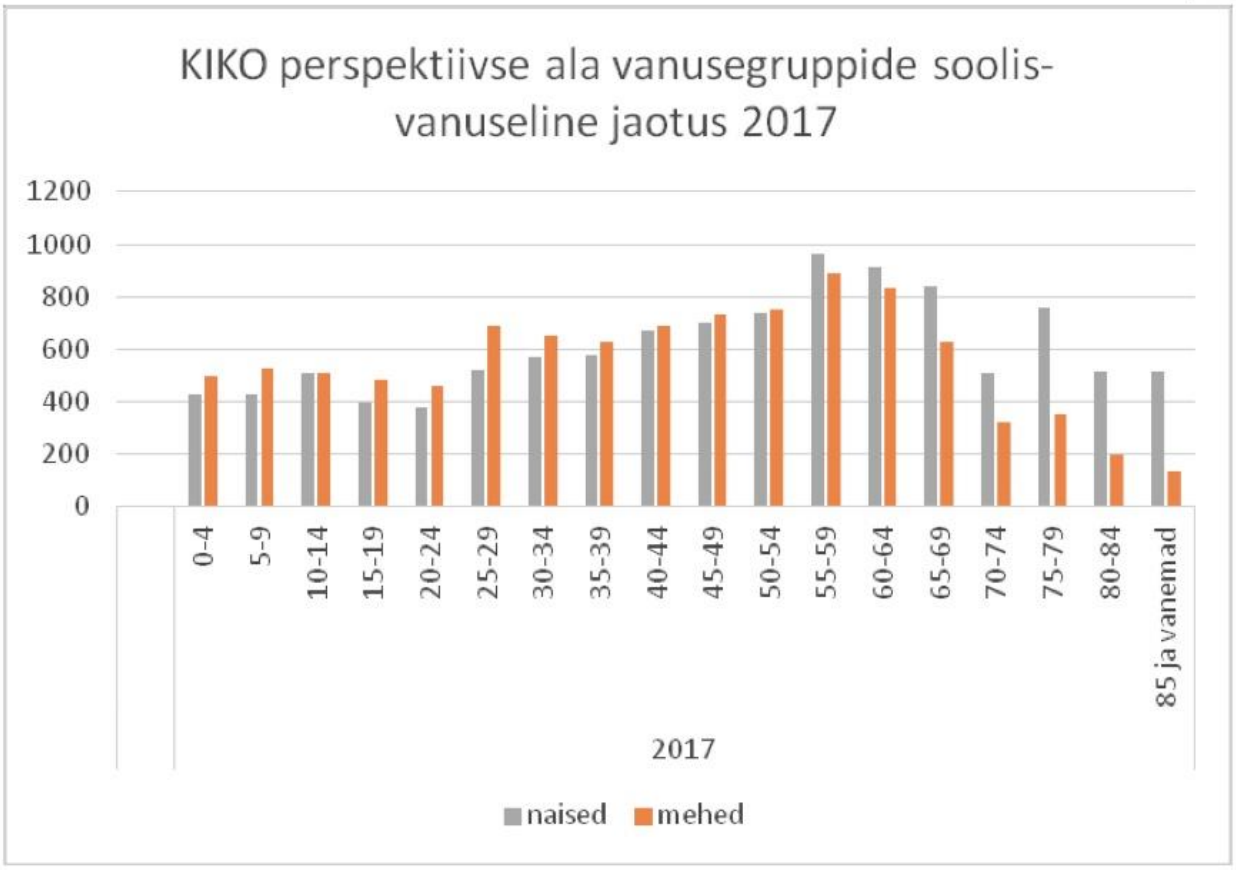

Joonis 4. KIKO perspektiivse piirkonna elanikkonna soolis-vanuseline jaotus. Statistikaamet

Soolis-vanuselise jaotuse puhul näeb trendi, kus nooremates vanusegruppides on ülekaal meestel ning vaanemates vanusegruppides naistel. Nooremate vanusegruppide puhul on ühelt poolt tegemist tõsiasjaga, et poisse sünnibki rohkem, kuid teisalt ka sellega (eriti vanusegruppides 15 – 34), et noored naised on aktiivsemad väljarändajad õppima, mujale tööle jne.

Eeltoodud rahvastikutrendid loovad tausta sellele, et nö. „maksumaksja vanuses“ olevate elanike arv langeb.

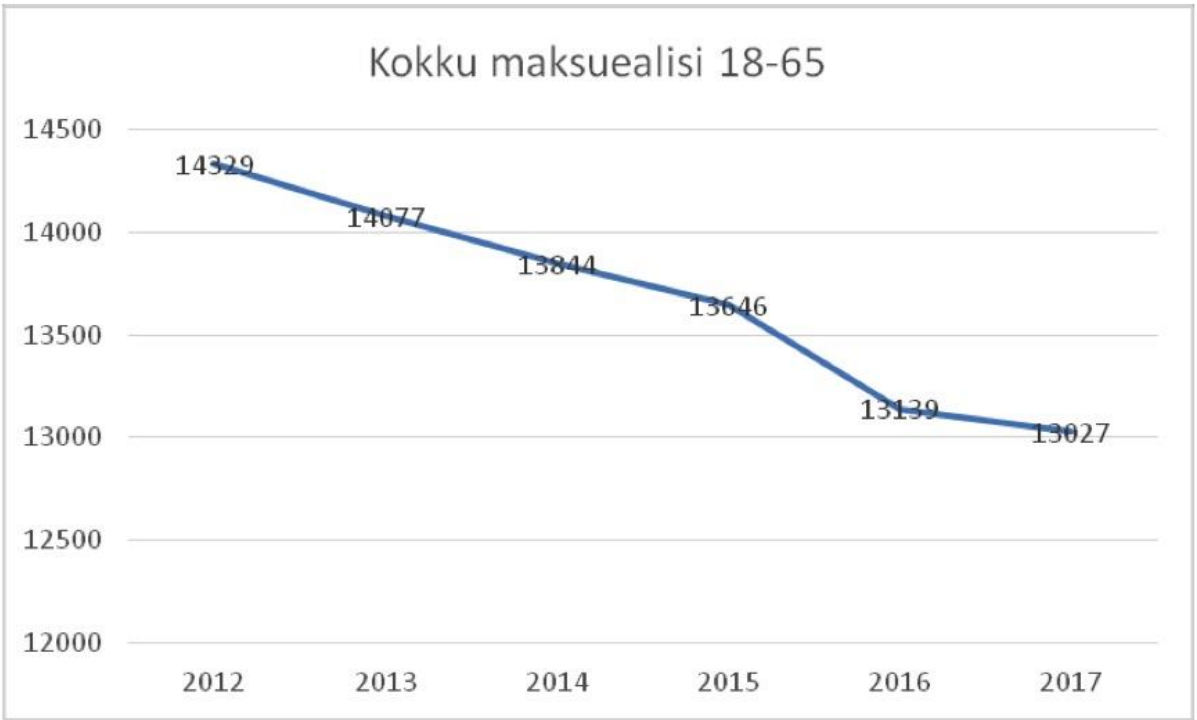

Joonis 5. Eeldatavas maksumaksja eas olevate inimeste arv. Statistikaamet

Eeldatavas maksumaksmise eas olevate inimeste arv langes viimasel viiel aastal rohkem kui 1000 võrra. Sellist langust kompenseerib mingil määral oodatav pensioniea tõus ning piiratud töövõimega isikute suurem tööturule tulemine, kuid vaadates eeltoodud rahvastikutrende võib siiski eeldada, et need ei suuda üldjoontes pidurdada maksumaksjate arvu kahanemist piirkonnas.

Eakate arv ja osakaal KIKO perspektiivses piirkonnas kasvab.

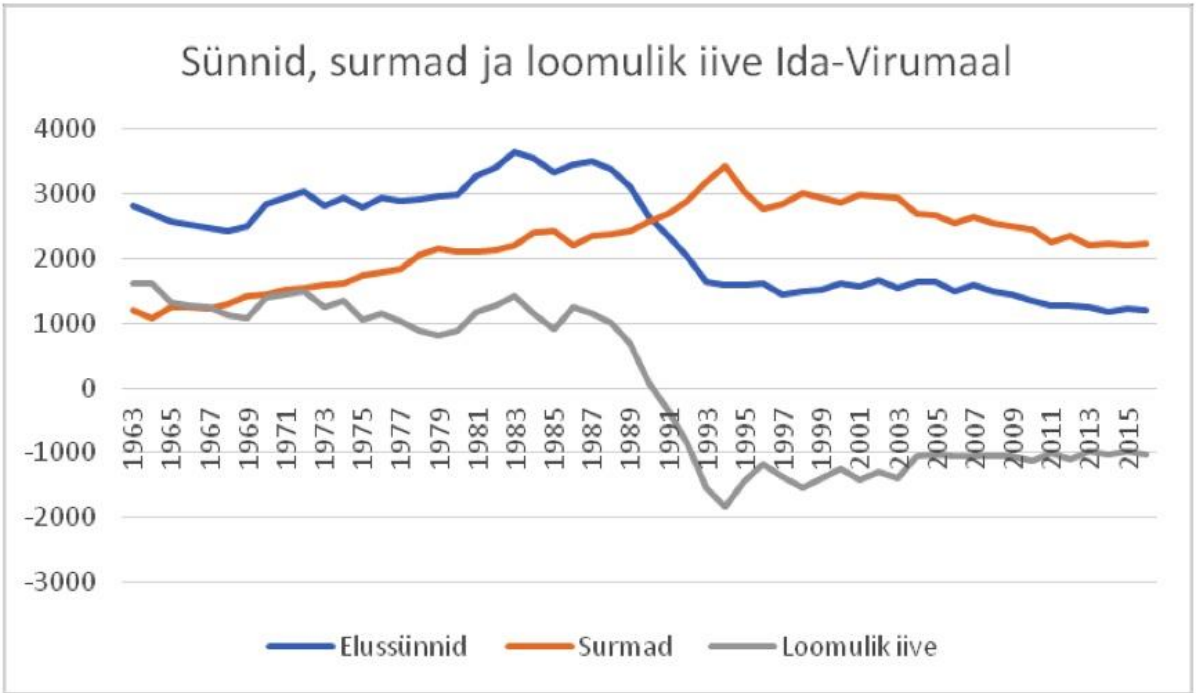

Joonis 6. Sünnid, surmad ja loomulik iive Ida-Virumaal. Statistikaamet

Sündide, surmade ja loomuliku iibe andmed on kättesaadavad maakonna kohta, kuid pole alust eeldada, et KIKO piirkonnas nad olulisel määral erineksid maakonna omadest. Seda järeldust võimaldab teha maakonna ja KIKO perspektiivse piirkonna soolis-vanuselise jaotuse sarnasus. Suremus ületas sündivuse varaste 90-ndatel aastatel ning on sestpeale püsinud kõrgemana tuues kaasa negatiivse loomuliku iibe.

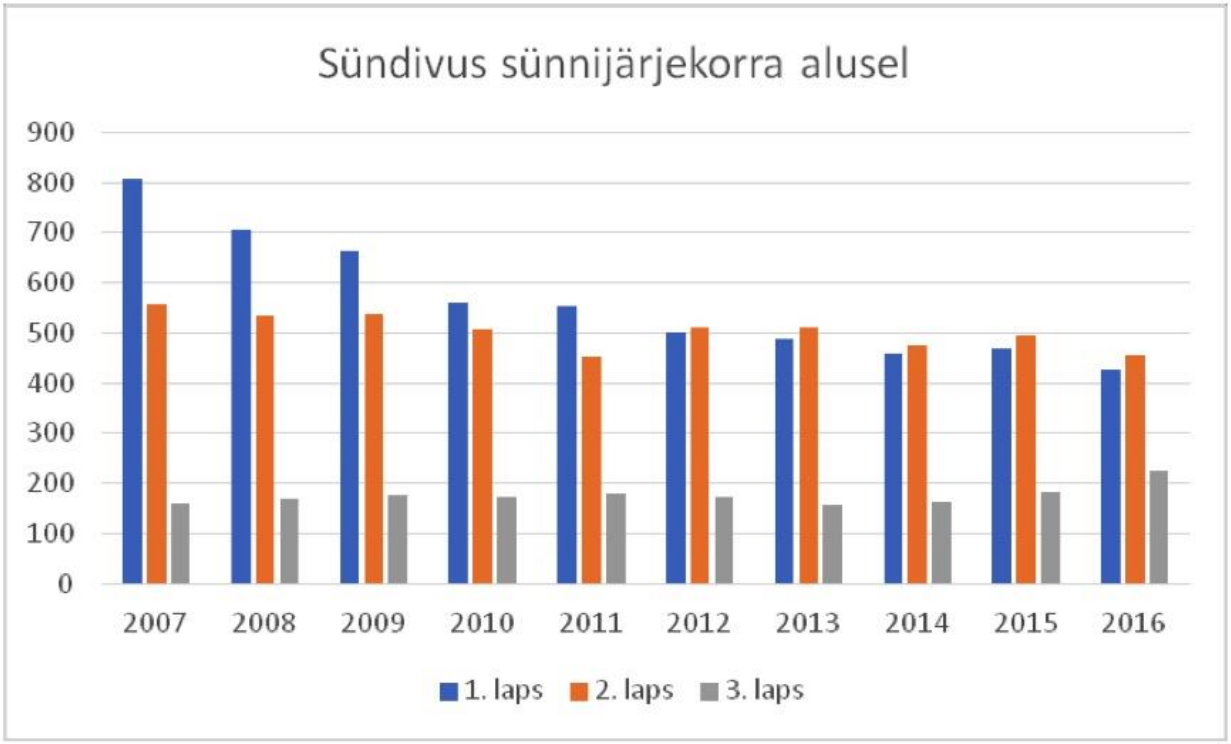

Joonis 7. Sündivus Ida-Virumaal sünnijärjekorra alusel. Statistikaamet

Kui vaadelda sündivust sünnijärjekorra alusel näeb trendi kus esimestena sündinud laste arv on viimasel kümnendil võrreldes teisena sündinud laste arvuga vähenenud ning aastast 2012 jääb alla teisena sündinud laste arvule. See näitab, et sünnitajate vanus kasvab ning noori sünnitajaid jääb vähemaks. Teisalt võib see sisendada optimismi seeläbi, et laste sünnitamiseks ning kasvatamiseks olemasolev keskkond on piisavalt hea, et otsustada sünnitada teine laps. Samuti on viimastel aastatel kasvanud kolmandana sündinud laste arv.

Teiseks oluliseks rahvaarvu mõjutavaks teguriks on ränne.

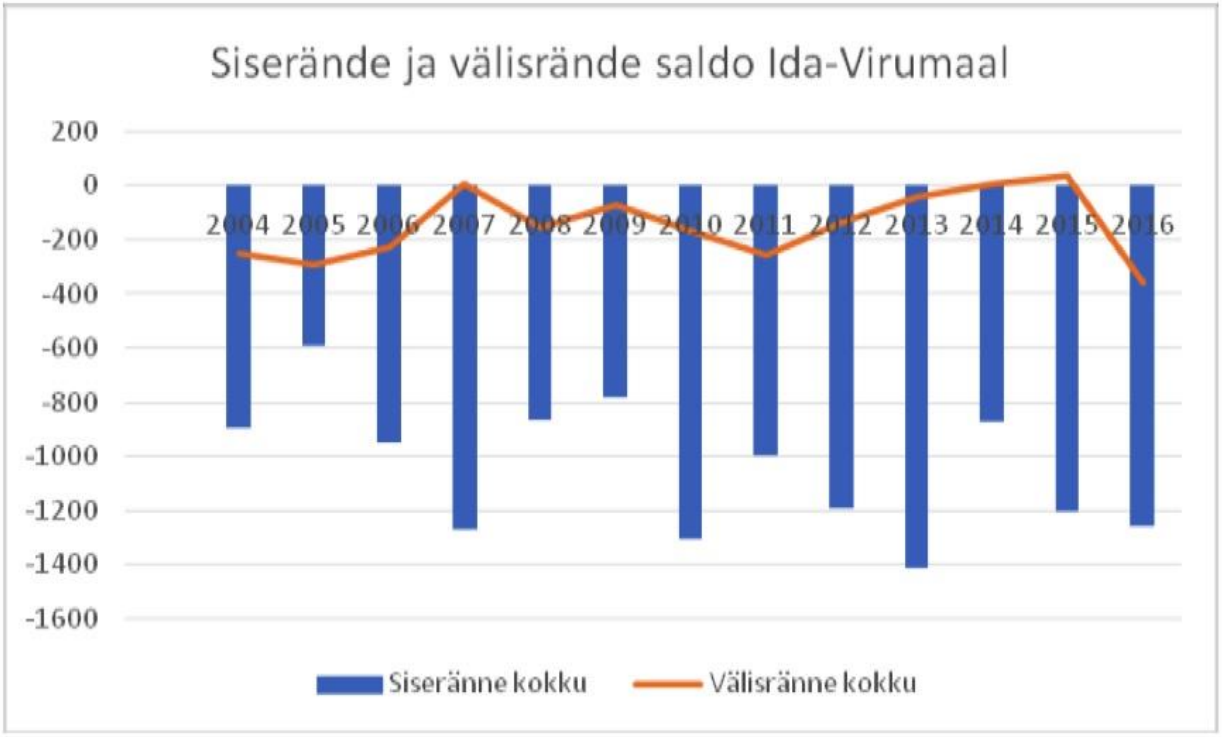

Joonis 8. Siserände ja välisrände saldo[4] Ida-Virumaal. Statistikaamet

Siserände ja välisrände andmed on kättesaadavad maakonna kohta, kuid samuti kui loomuliku iibe puhul pole alust eeldada, et KIKO perspektiivses piirkonnas rändemustrid oluliselt erineksid. Need võivad erineda mõne konkreetse küla või aleviku kontekstis, kuid see ei muuda üldist pilti.

Välisrände puhul on rändesaldo olnud küll negatiivne, kuid suhteliselt väike tõustes aastatel 2014, 2015 isegi üle 0-i. Samas 2016 aastal läks välisrände saldo miinustesse tugevamalt. Kas tegemist on ühekordse kõikumise või kujuneva trendiga saab hinnata uute andmete laekumisel.

Siserändel on oluliselt tugevam mõju maakonna rahvastikule. Kui välisrände puhul räägime väljarändesaldost kuni -400 inimest aastas (2016), siis siserände puhul räägime negatiivsest rändesaldost kuni -1400 inimeseni aastas (2013).

Seega võib eeldada, et rände seisukohalt toimub eelkõige ränne Tallinna suunal.

Kõik eeltoodu toob kaasa endaga selle, et piirkonnas jääb tulevikus tööjõudu napimaks kuna ei loomulikust iibest ega rändesaldost ei saa teha järeldust, et pensioniikka jõudvaid inimesi on asendamas sama arv tööealist elanikkonda.

[4] Sisserännanute arv miinus väljarännanute arv

Üldine rahvastikuprognoos Ida-Virumaa jaoks on üsna pessimistlik. Statistikaamet prognoosib Ida-Virumaa rahvaarvuks aastal 2040 veidi üle 111 tuhande inimese[5].

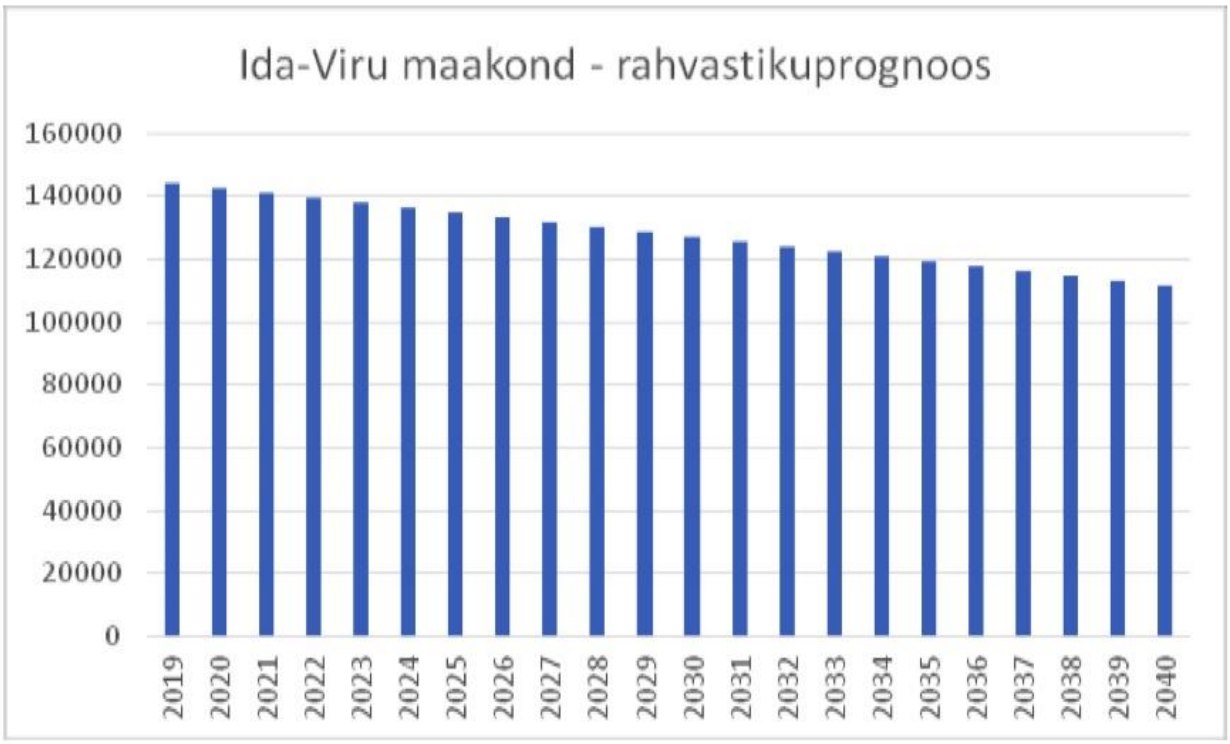

Joonis 9. Ida-Viru maakonna rahvastikuprognoos. Statistikaamet

Negatiivne rahvastikutrend ning sellest tulenevate järelmitega toimetulemine saab üheks olulisemaks KIKO strateegia kontekstis esitatavaks väljakutseks. See eeldab ühelt poolt positiivse keskkonna kujundamist lastele ja noortele ning noortele peredele, et innustada neid KIKO piirkonnas elama. Teisalt eeldab see tähelepanu eakamatele vanusegruppidele, nende kaasamisel kogukonna ellu ning nende tööelu sobival viisil pikendamist.

[5] Võrdluseks 2017 aastal elas maakonnas ligi 144 000 inimest

Kokkuvõte rahvastikuvaldkonnast

- KIKO perspektiivse piirkonna rahvaarv vähene viimase kümne aasta (2007- 2017) jooksul 2001 inimese võrra ning on seisuga 1 jaanuar 2017 20 909 inimest. Rahvaarvu langus tuleneb negatiivsest loomulikust iibest ning negatiivsest rändesaldost
- Elanikkonna vähenemisega kaasneb ka elanikkonna vananemine. Suurimateks vanusegruppideks on 55-64 aastased ehk penisonieelikud. Selle vanusegrupi siirdumine pensionile toob kaasa suurema vajaduse tööjõu järele, sest nooremad vanusegrupid on kohati kuni kaks korda väiksema arvukusega. Vähem tööealisi toob kaasa ka väiksema maksutulu, samas pole see veel lähimate aastate perspektiiv, küll aga 5-10 aastane perspektiiv.
- Väiksem laste ja noorte arv tulevikus kasvatab survet piirkonna haridusvõrgustikule ning toob kaasa vajaduse selle optimeerimiseks.

Rahvastikuvaldkonna järeldused lähteanalüüsist:

1. KIKO tegevuspiirkonna arv on viimase kümne aasta jooksul vähenenud (1346 inimese ehk 6,3% võrra). Elanikkonna vähenemine on tingitud negatiivsest loomulikust iibest (perioodi 2005-2013 aasta keskmine oli -125 inimest) ja mõningal määral väljarändest (aasta keskmine u -10 inimest). Sarnane trend on iseloomulik ka suuremale osale ülejäänud Eestist.
2. Viimase kümnendi jooksul on noorim vanusegrupp (0-19 eluaastat) KIKO piirkonnas vähenenud 24,1% ehk 1088 lapse ja noore võrra. Eesti keskmine näitaja on sealjuures -13,6%. Seega erineb tegevuspiirkond Eesti keskmisest märgatavalt. Selline olukord tähendab, et perspektiivis peavad omavalitsused haridusasutuste võrgu ümber korraldama.
3. Maksumaksjate (vanusegrupp 20-64 eluaastat) hulga vähenemine 123 inimese ehk 1% võrra ei mõjuta antud hetkel oluliselt omavalitsuste tulubaasi, kuid hakkab seda tegema pikemas perspektiivis, kui maksumaksjate hulk demograafilistest protsessidest tulenevalt vähenema hakkab.
4. Vähenenud on ka vanemaealiste grupp (135 inimese ehk 3% võrra), mis tähendab, et neile mõeldud teenuste nõudluses pole siiani kasvu olnud. Samas on lähitulevikus vastav vanusegrupp siiski pigem suurenemas.
5. Kõikide piirkonna omavalitsuste vanusestruktuuri kestlikkus on surve all, sest igal pool jääb demograafilise tööturusurveindeksi väärtus alla ühe punkti. Viimase kümnendi jooksul on indeksi väärtus vähenenud 0,21-0,26 punkti võrra, jäädes 2014. a alla ka riigi keskmisele (0,72 punkti).
6. Statistikaameti prognoosi kohaselt jätkab maakondade elanike arv vähenemist, jõudes aastaks 2040 umbes 111 500 inimeseni Ida-Viru maakonnas. Siit tuleneb ka KIKO piirkonna suurim väljakutse – tulla ühelt poolt toime kvaliteetsete avalike teenuste pakkumisega ning teisalt uute töökohtade loomise ja elukeskkonna kvaliteedi parendamisega, pidurdamaks elanikkonna kiiret vähenemist.

Sisend strateegia kujundamisse

- *KIKO-l tuleb pöörata olulist tähelepanu elukeskkonna kvaliteedi (nii füüsilise kui ka teenuste) parandamisse, mis võimaldaks piirkonnas vähendada väljarännet ning suurendada sisserännet.*

  Sisend SWOT-analüüsi: nõrkuseks on ebapiisav elukeskkonna kvaliteet KIKO piirkonnas.

- *KIKO piirkonna noortele tuleb leida siduvaid tegevusi, mis motiveeriks neid hiljem piirkonda naasma.*

  Sisend SWOT-analüüsi: ohuks on noorte väljarände trend suurtesse linnadesse.

- *Arvestades elanikkonna vananemist ja vähenemist, muutub oluliseks vanemaealiste inimeste hoidmine tööturul, mis leevendaks rahvastiku vähenemisest tulenevat tööjõupuudust.*

  Sisend SWOT-analüüsi: ohuks on elanikkonna vähenemine ja vananemine; võimaluseks on elanikkonna vananemisest tuleneva trendi leevendamine läbi spetsiifliste tööturulahenduste leidmise eakametele inimestele.

Majandus

Majandus

Majandusvaldkonda iseloomustab KIKO asukohast ning KIKO piirkonnas olemasolevatest ressurssidest tulenev üsna hea positsioon. Asukoht kahe linnapiirkonna vahel leevendab tööjõupuudust, võimaldab paremat teenuste kättesaadavust ning pakub kohalikku turgu. Piirkonna looduslikud ja ajaloolised eeldused võimaldavad toetuda turismisektori arengule ning arendada mikroettevõtlust kohalikul toorainel põhineva toidu tootmiseks. Piirkonna internetiühendus on hea ning LEADER-tegevusgrupi tasandil lisatähelepanu ei vaja.

Majandusvaldkonda puudutavad andmeid esitab Statistikaamet suures osas maakonnapõhiselt ning väikeste omavalitsusüksuste põhiselt oleks neid ka keeruline analüüsida. Maakonnapõhine lähenemine ei ole probleemiks KIKO piirkonna analüüsimisel kuna KIKO piirkond ümbritseb kahte Ida-Viru maakonna suuremat linnapiirkonda, mis on ühtlasi ka suurematekst ettevõtlus- ja tööstuspiirkondadeks maakonnas. Seega ei anna majandusliku analüüsi mõttes KIKO piirkonda üldisest Ida-Virumaa majanduskeskkonnast välja rebida, küll aga tuleb seda sobitada suuremasse konteksti.

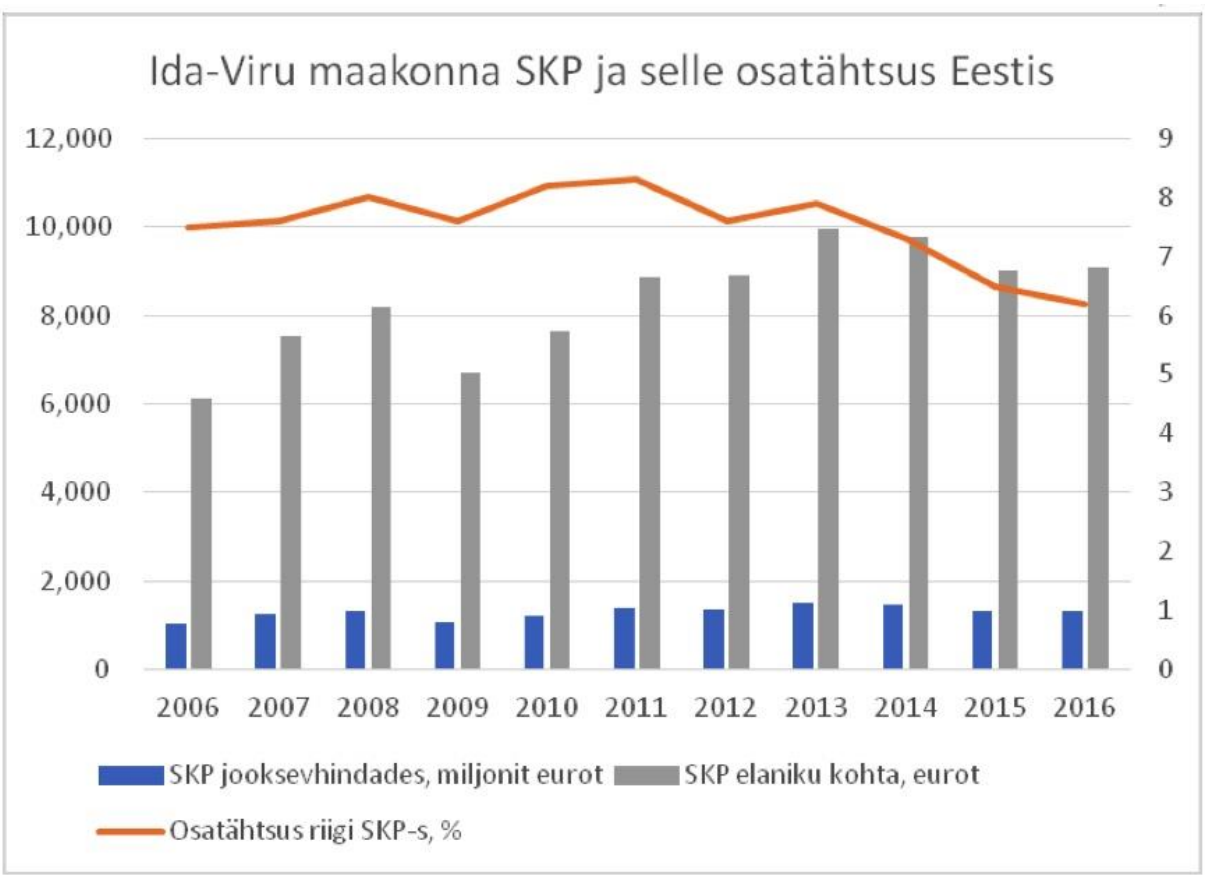

Joonis 10. Ida-Virumaa regionaalne SKP jooksevhindades, SKP *per capita* ning selle osatähtsus Eesti riigi SKP-s. Statistikaamet

Ida-Viru maakonna regionaalne SKP jooksevhindades on teinud läbi kõikumisi, mis suures osas haakuvad ka maailma nafta aastakeskmise hinna kõikumisega. Samas trendis on liikunud ka SKP per capita, kuigi viimastel aastatel on see pigem kasvutrendis. Samal ajal väheneb maakonna SKP osakaal Eestis. Kuna valdav osa Eesti majandusest koondub Tallinn-Harjumaale võib sellest teha järelduse, et Ida- Viru maakonna majanduse arengu tempo jääb alla Tallinn-Harjumaa omale ning majandusarengu kiirendamine võib olla oluliseks väljakutseks nii maakonnale kui ka KIKO piirkonnale.

Eelnevalt mainitud seos maailmaturu nafta hinna ja Ida-Virumaa majandustulemuste vahel võimaldab teha järelduse, et maakonna majandus on liiga tugevalt keskendunud põlevkivisektorile.

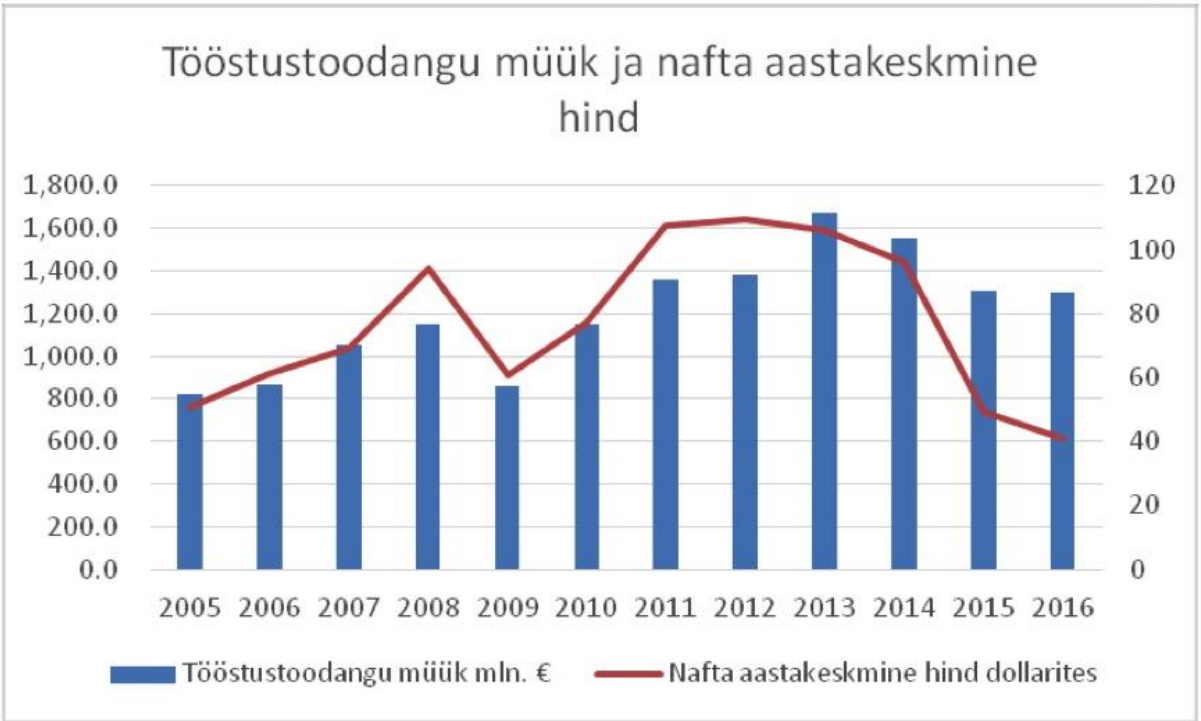

Joonis 11. Tööstustoodangu müük Ida-Virumaal (Statistikaamet) ja nafta aastakeskmine hind (OPEC).

Tugev seos nafta hinna ja Ida-Virumaa majanduse käekäigu vahel loob riske, mis realiseeruvad juhul kui nafta hind oluliselt langeb. Seda võis näha 2016 aastal, kui maailmaturul langenud naftahind tõi kaasa ulatusliku töötajate koondamise ning tootmiste sulgemise, mis omakorda põhjustas raskusi Ida-Virumaa tööturul ning loomulikult ka omavalitsuste maksulaekumistes.

Ettevõtete arv KIKO perspektiivses piirkonnas on kasvanud viimase kümne aasta jooksul, siiski on kasvutrend nüüdseks peatunud ning ettevõtete arv on viimastel aastatel olnud stabiilne.

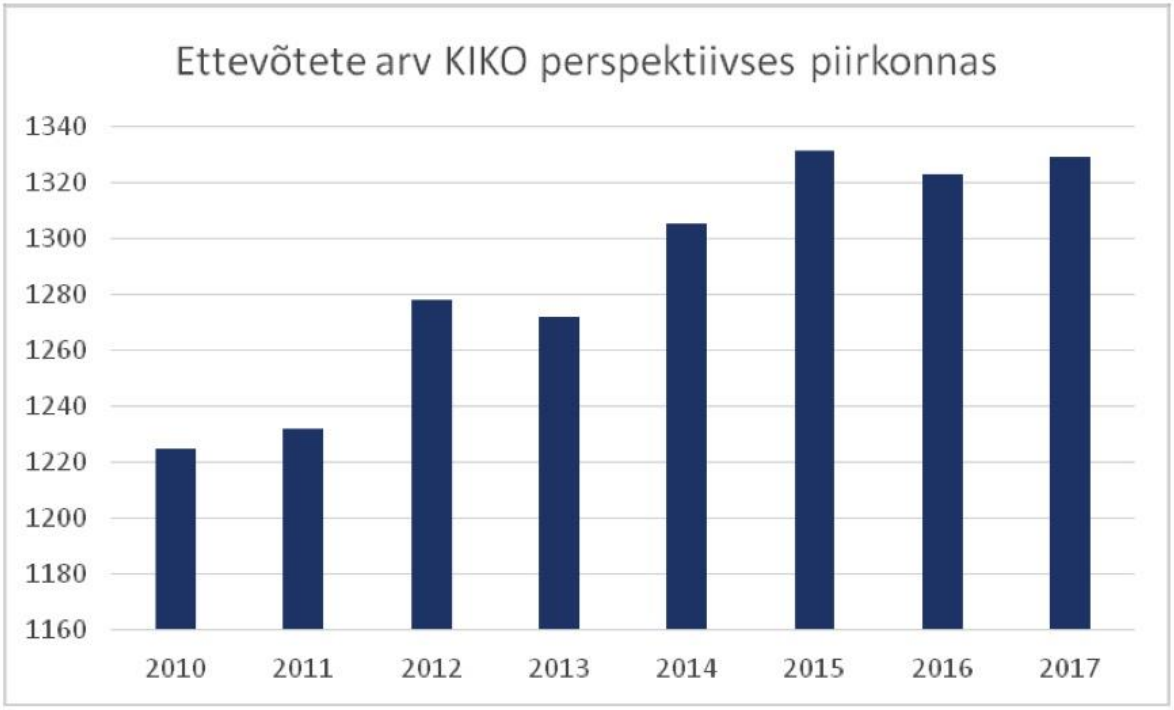

Joonis 12. Ettevõtete arv KIKO piirkonnas. Statistikaamet

Enim koonduvad ettevõtted arusaadavalt Jõhvi valda. Ettevõtlusaktiivsust saab võrreldavalt paremini hinnata kui taandada ettevõtet arv 1000-le elanikule.

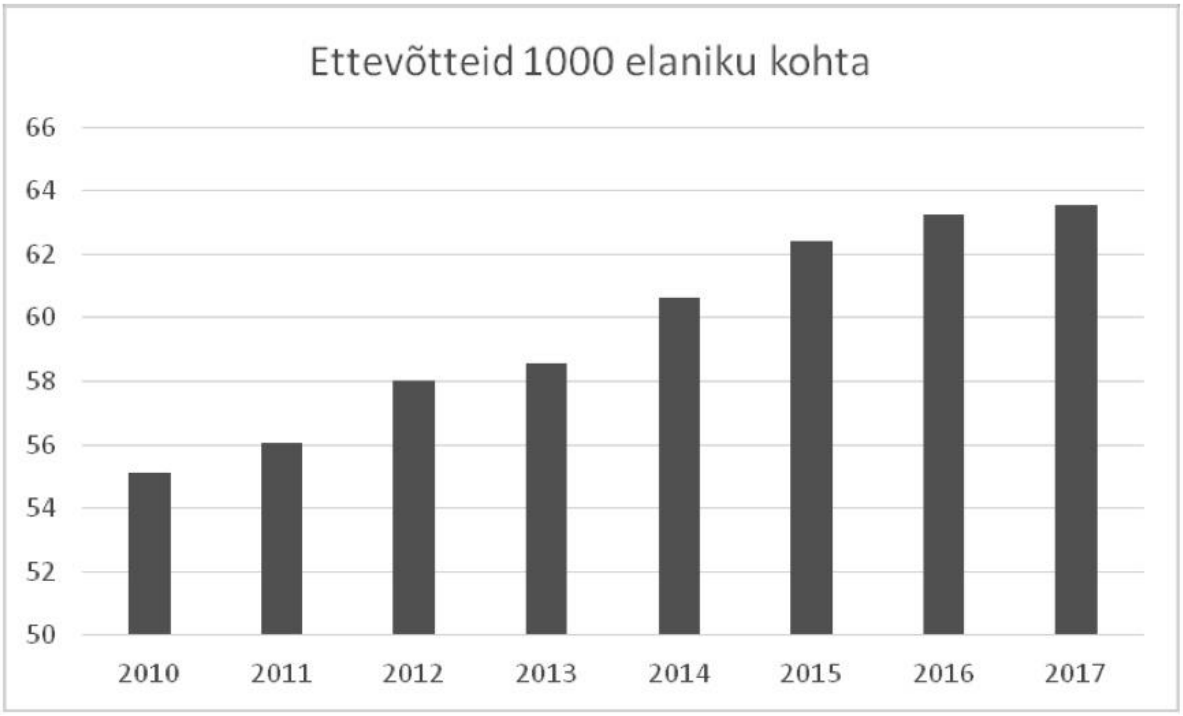

Joonis 13. Ettevõtlusaktiivsus KIKO piirkonnas. Lähteandmed Statistikaametist

Ettevõtlusaktiivsus kasvab. Sellesse on panustanud ka KIKO oma ettevõtluse toetamise meetmetega. Ettevõtlusaktiivsus KIKO piirkonnas on kõrgem maakonna keskmisest (Ida-Virumaal 45 ettevõte 1000 elaniku kohta), kui sellegipoolest oluliselt väiksem kui Eesti

keskmine (86 ettevõtet 1000 elaniku kohta). Ettevõtlusaktiivsuse kasvatamine on KIKO-le oluliseks väljakutseks.

Üheks perspektiivseks ettevõtlusvaldkonnaks on turism ja puhkemajandus. KIKO piirkonnas asuvad maakonna olulisimad turismiteenuste pakkujad – Toila sanatoorium, Meresuu spa, Noorus spa ja teised. Samuti on KIKO perspektiivses piirkonnas palju Eestis ja mujal tuntud turismiobjekte – Narva-Jõesuu rand, Valaste juga, pankrannik.

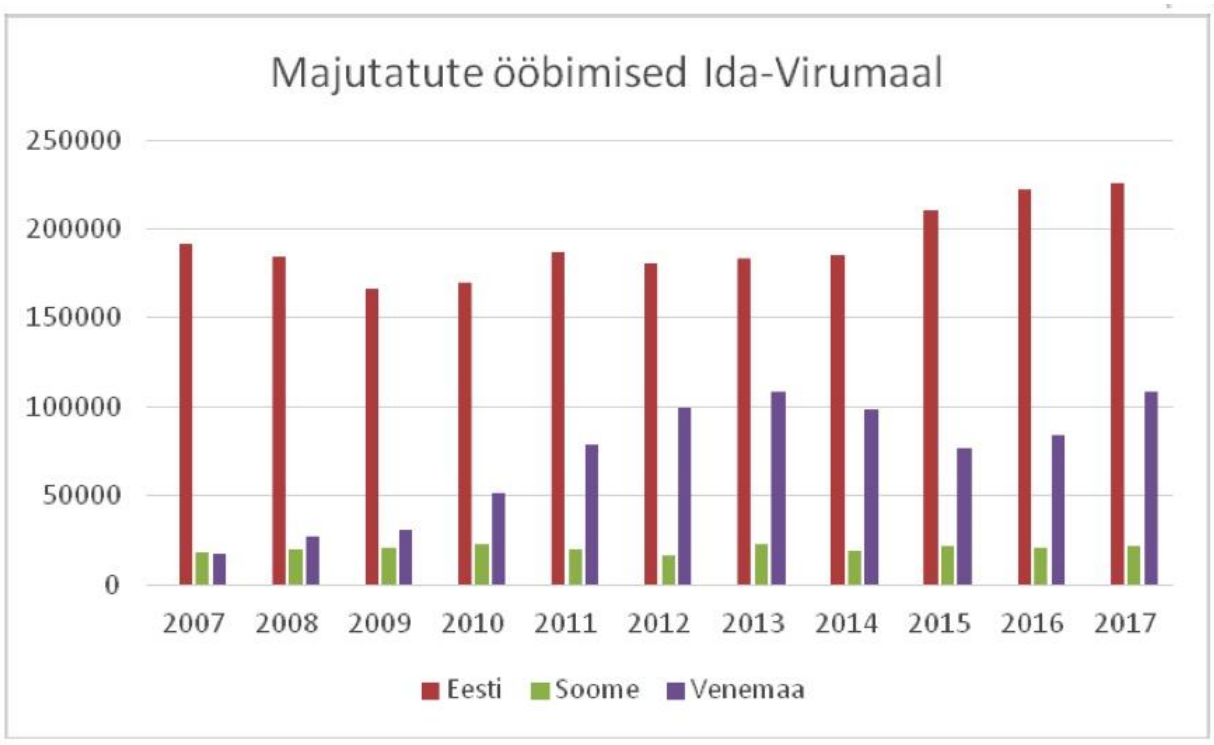

Joonis 14. Majutatute ööbimised Ida-Virumaal päritoluriikide kaupa.

Ööbimiste arv Ida-Virumaal kasvab. Selleks annab panuse maakonnas tegutsev turismiklaster. Suur osa majutusteenuse pakkujaid asub KIKO piirkonnas. Turistide olemasolu omab piirkonnale kahetist tähtsust, ühelt poolt loob see piirkonda jõukust ning turgu piirkonna väikeettevõtjatele, teisalt võimaldab turistide voog pakkuda piirkonnas teenuseid, mida muidu poleks olemasoleva elanikkonna arvuga võimalik. Turismimajandus loob piirkonda head elukeskkonda.

Suurenenud ettevõtlusaktiivsus, maakonna majanduslik hea käekäik, turismi näitajate kasv on tootnud KIKO piirkonnas ka suuremat tulumaksulaekumist.

Piirkonna oluliseks majandusharuks on põllumajandussektor koos tarneahelaga. Põllumajandussektor loob baasi kohaliku toidu tootmisele.

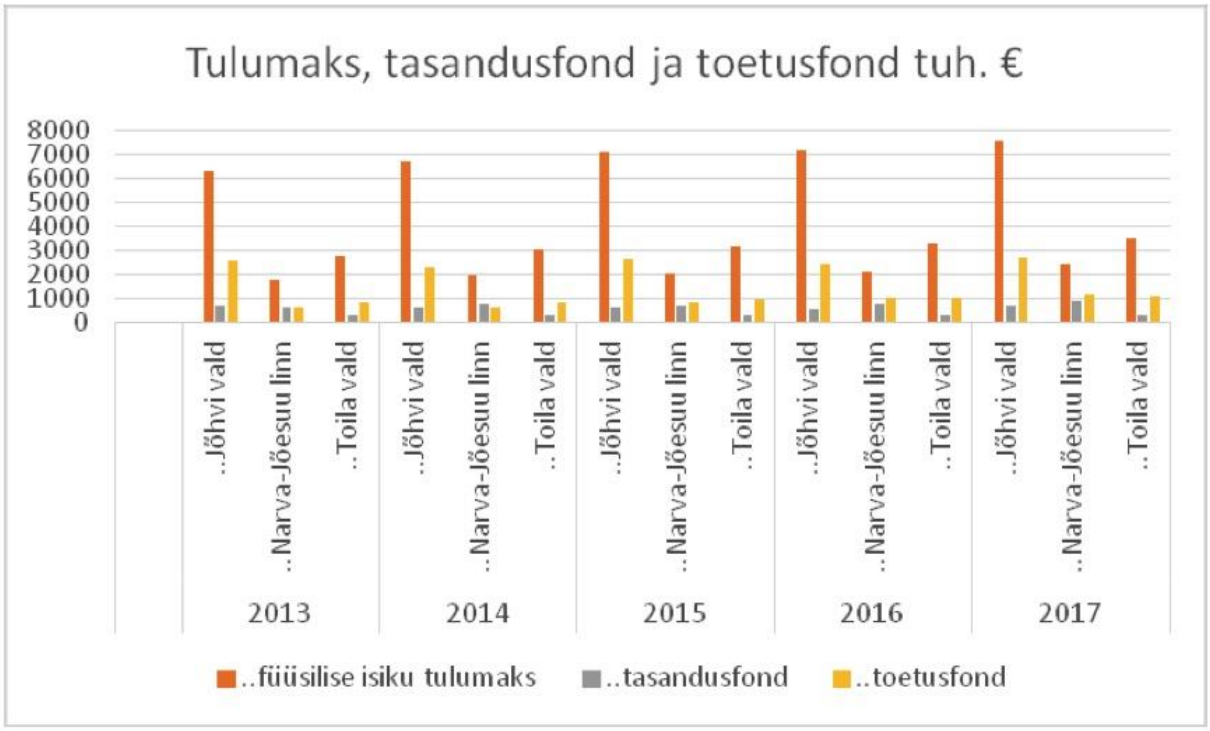

Joonis 15. KOV tulude laekumised KIKO piirkonnas. Statistikaamet

Suuremad KOV tulud võimaldavad rohkem investeerida elukeskkonna parandamisesse, ning kaasata rohkem välisvahendeid.

Suuremad tulumaksulaekumised põhinevad brutopalga kasvul.

Joonis 16. Keskmine brutopalk Ida-Virumaal. Statistikaamet

Keskmine brutokuupalk maakonnas kasvab. Ida-Virumaa on brutokuupalk (997 eurot 2017) on sarnane teiste Eesti maakondade brutokuupalga tasemega, kuid jääb selgelt alla Harjumaale, Tartumaale (vastavalt 1353 ja 1215 eurot 2017). Palgataseme kasv on võtmetähtsusega rände kujundaja. Kui õnnestub kasvatada palgataset võib loota ka väiksemale väljarändele ning suuremale sisserändele.

Tööpuudus on olnud Ida-Virumaal võtmeprobleemis aastakümneid.

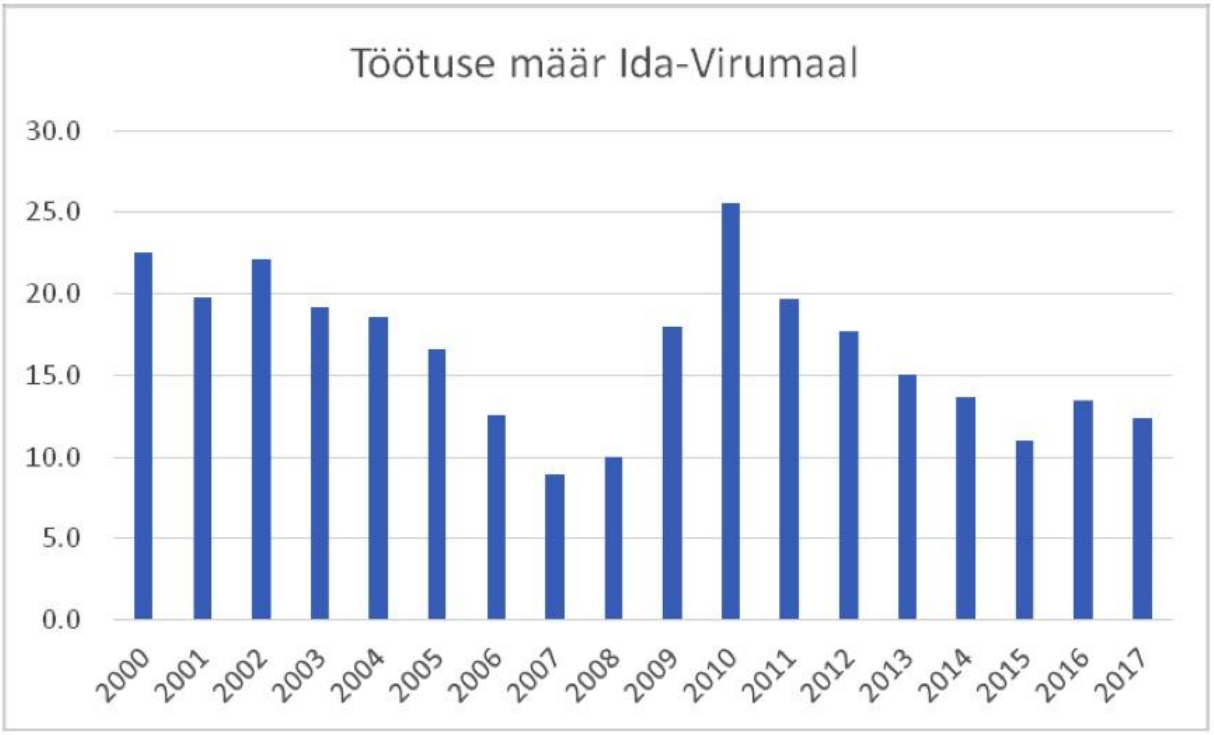

Joonis 17. Töötuse määr Ida-Virumaal. Statistikaamet

Viimastel aastatel on tööpuudus üldises joones vähenenud. Samas tööandjad kurdavad struktuurset tööjõupuudust. Tööstuse edasine automatiseerimine ning robotiseerimine vähendab tulevikus vajadust lihtsama tööstustööjõu järel veelgi, samas eeldatavasti kasvab vajadus erialade järele, mis on seotud isikuteenindamisega, kõrgelt kvalifitseeritud spetsialistide järele IKT valdkonnas ja mujal valdkondades.

Kokkuvõte majandusvaldkonnast

- Ida-Virumaa SKP viimastel aastatel jooksevhindades mõõdetuna on olnud suhteliselt stabiilne, väikese langustrendiga. Maakonna osakaal Eesti SKP-s on aastatel 2013-2016 vähenenud 2% võrra. See tähendab, et arengutempos on maakond hakanud kaotama eelkõige Tallinna regioonile, mis veab Eesti majanduskasvu.
- Ida-Viru maakonna majanduse tulemused on viimastel kümnenditel olnud selges korrelatsioonis maailmaturu naftahindadega. Alles viimastel aastatel võib näha selle korrelatsiooni vähenemist. Majanduse mitmekesistamine ning nafta hinna kõikumisest tulenevate riskida maandamine on maakonnas üheks olulisemaks väljakutseks.

- KIKO piirkonnas tegutsevad valdavalt väikeettevõtted, kuid on ka suurettevõtteid eelkõige energeetikasektoris (elektrijaamad Narva-Jõesuu linna territooriumil). Väikeettevõtluse kontekstis on olulised valdkonnad lisaks turismiteenustele ka kohaliku toidu tootmine, mis suures osas põhineb piirkonna põllumajandusel ja kalandusel ning muude kohalike toodete arendamine.
- KIKO piirkond koondab endasse põhilise turismiteenuste ja majutusressursi maakonnas. See teeb turismivaldkonnast KIKO jaoks selgelt prioriteetse teema. Viimaste aastate turisminäitajad on kasvanud ning on tekkinud vajadus uute majutuskohtade ja uute turismiteenuste järele.
- Omavalitsuste maksulaekumised on viimastel aastatel kasvanud. Siiski tuleb valmis olla selle protsessi pidurdumiseks seose rahvastiku vananemisega. Kompenseerimiseks saab olla vaid palgatulude kasvul põhinev mehhanism. Praegu on brutokuupalk maakonnas enam-vähem võrreldav muude Eesti maakondadega välja arvatud Harju- ja Tartumaa.
- Tööpuudus näitab viimastel aastatel vähenemise märke olles siiski veel kõrgem buumiaegsest tasemest. Ettevõtjad märgivad struktuurse tööjõupuuduse olemasolu.

Majandusvaldkonna järeldused lähteanalüüsist:

1. 2012. aastal oli Ida-Virumaa SKT 1,4 miljardit eurot jooksevhindades, ületades majanduskriisi-eelset taset. Maakonna SKT osatähtsus riigi omas on püsinud suhteliselt stabiilsena. Aastal 2012 moodustas see riigi SKTst 8,2%, mis on umbkaudu samas suurusjärgus Tartumaaga. Arvestades, et KIKO tegevuspiirkond hõlmab suures osas Jõhvi ja Kohtla-Järve ning Narva linnapiirkondi, kus tegutsevad mitmed suuremad ettevõtted, võib eeldada, et piirkonnal on maakonnas küllaltki oluline roll.
2. Üle-eestilises võrdluses positsioneerub Ida-Virumaa viiendaks – SKT ühe elaniku kohta moodustab Eesti keskmisest 66%. Hoolimata küllalt heast positsioonist maakondade võrdluses (5. koht), erineb SKT väärtus (7 939 eurot inimese kohta 2011. a) esimesest, Harjumaast, märgatavalt (18 551 eurot inimese kohta samal aastal). Seega on nii maakonna kui ka KIKO tegevuspiirkonna väljakutseks kohalike ettevõtete müügitulu suurendamise toetamine.
3. KIKO tegevuspiirkonnas, nagu ka mujal Eestis, on ülekaalus mikroettevõtted (vähem kui 10 töötajat). Seega on arengu seisukohalt olulise tähtsusega just väikeste ettevõtete arendamine, pakkumaks muuhulgas ka piirkonna elanikele vajalikke teenuseid.
4. Ettevõtlusaktiivsus on KIKO tegevuspiirkonnas viimaste aastate jooksul märgatavalt kasvanud, majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv suurenes perioodil 2004-2012 1,4 korda, jäädes aga alla Eesti keskmisele tasemele (kasv 1,6 korda). Majanduslikult aktiivseid ettevõtteid on piirkonnas keskmiselt 1000 elaniku kohta 36, mis jääb Eesti keskmisele (53) alla, kuid ületab maakonna vastavat näitajat (21). See tähendab, et ettevõtlusaktiivsuse suurendamine on üheks piirkonna väljakutseks.
5. KIKO tegevuspiirkonnal on looduse ja vaatamisväärsuste näol olemas tugev turismipotentsiaal. Peamiste turismiteenuste (toitlustus ja majutus) kättesaadavus on omavalitsuseti ebaühtlane, olles koondunud Narva-Jõesuu, Toila ja Saka piirkondadesse. Samas on igas omavalitsuses olemas vähemalt üks laiema tuntuse ning mõjuga turismiobjekt. Siinkohal on oluline edendada turismialast

koostööd, rakendamaks objektides peituvat potentsiaali täiel määral (näiteks on alakasutatud Soome lahe pankrannik kui selgelt eristuv ressurss).

6. KIKO tegevuspiirkonna omavalitsuste majandusnäitajad on eriilmelised. Toila valla tulumaksu laekumine ületab Eesti keskmist (548 eurot inimese kohta 2013. a). Paljude omavalitsuste puhul on aga olukord vastupidine – tulumaksu laekumine elaniku kohta jää alla keskmist. Seega on omavalitsuste tulubaas väga erinev. Samuti on suured erinevused valdade eelarvetes – vahe suurima ja väikseima vahel on mitmekordne. See tähendab, et omavalitsused on avalike teenuste pakkumisel väga erineva võimekusega.
7. Erinevusi tulumaksu laekumise osas ilmestab ka keskmine brutokuupalk. Toila vallas ületas see näitaja 2013. aastal Eesti keskmist (vastavalt 959 ja 900 eurot kuus). Narva-Jõesuu elanike keskmine brutokuupalk oli aga 761 eurot kuus.
8. Töötus on KIKO tegevuspiirkonnas pigem väike. Ühelt poolt on see positiivne, kuna sellest põhjustatud sotsiaalsed probleemid on piirkonnas väikesed, teisalt tähendab see, et potentsiaalsetel ettevõtetel on keeruline KIKO piirkonnast vaba tööjõudu leida (absoluutnumbrites on registreeritud töötuid 513). Tõenäoliselt on aga võimalik leida tööjõudu mujalt maakonnast, kuna KIKO piirkond asub suurte linnade läheduses, kus leidub vaba tööjõudu.

Sisend strateegia kujundamisesse:

- *KIKO piirkonna mikroettevõtlus vajab tuge ja innustust eelkõige uute toodete turuletoomisel ning nende võrgustikupõhisel (eelkõige toiduainete toomise, nende töötlemise ja turismi valdkondades) turundamisel.*

  Sisend SWOT-analüüsi: võimaluseks on uute vertikaalselt integreeritud tarneahelate väljaarendamine põllumajandustoodangul põhineva toidutootmise valdkonnas, samuti uuenduslike toodete juurutamine ning uute turismitoodete ja teenuste rakendamine.

- *Perspektiivseteks tegevusvaldkondadeks on kohalikul ressursil põhinevate turismiteenuste pakkumine ning kohalike toiduainete tootmine ja töötlemine, mis oleks lisaks elanikkonnale suunatud ka turistidele.*

  Sisend SWOT-analüüsi: tugevuseks on piirkonna kõrge turismipotentsiaal ning tuntud kuurortide olemasolu.

- *KIKO piirkonnas tuleb kasvatada ettevõtlusaktiivsust eelkõige noorte hulgas, kuid samuti julgustada eakamaid inimesi pakkuma oma tooteid ja teenuseid mikroettevõtjatena.*

  Sisend SWOT-analüüsi: nõrkuseks on Eesti keskmisele oluliselt alla jääv ettevõtlusaktiivsus.

Kodanikuühiskond ja avalikud teenused

Kodanikuühiskonda iseloomustab eelkõige kahe keelekogukonna olemasolu tegevuspiirkonnas. See loob vajaduse, kuid ka võimaluse tegevusgrupi tegevuste laiendamiseks venekeelsele kogukonnale ning venekeelse kogukonna lõimimist KIKO strateegia elluviimisse. Avalike teenuste sektorit iseloomustab linnastute lähedusest tulenev sotsiaalsete ja hariduslike teenuste hea kättesaadavus.

Haridus

KIKO perspektiivses piirkonnas tegutseb 6 lasteaeda, kuid tuleb arvesse võtta, et Jõhvi tegutseb ühes lasteaia struktuuriüksusena kolm erinevat lasteaiahoonet.

Tabel 2. Lasteaiad KIKO piirkonna omavalitsustes. EHIS

Omavalitsus	Lasteaiad KOV-des
Jõhvi vald	1[6]
Narva-Jõesuu linn	2
Toila vald	3

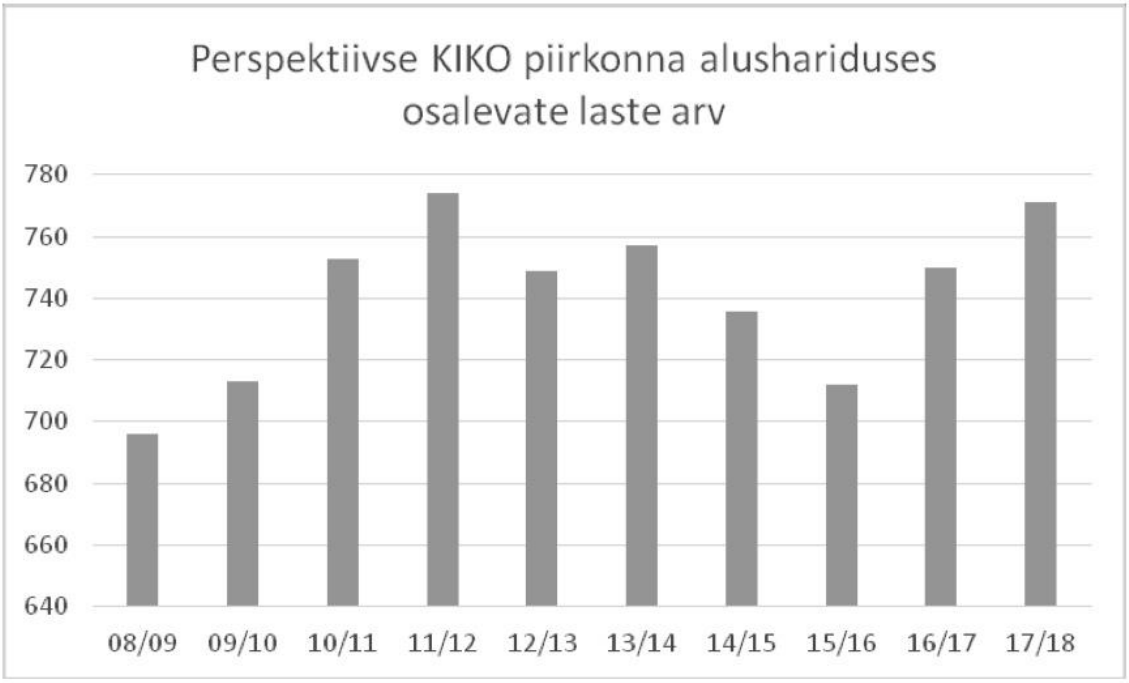

Joonis 18. KIKO perspektiivse piirkonna lasteaialapsed. Haridussilm

[6] Samas Jõhvis kolm erinevat lasteaiahoonet ühtse organisatsioonilise struktuuri raames

Lasteaialaste arv on olnud kõikumises, kuid see on mõistetav seoses sellega, et ka eelnevad põlvkonnad on oma arvukuselt erinevad.

Pikemas perspektiivis võib tulenevalt üldisematest rahvastikuprotsessidest prognoosida laste arvu järkjärgulist kahanemist. Seda saab leevendada eelkõige noorte perede sisserände soodustamisega.

Üldhariduses tegutseb KIKO perspektiivses piirkonnas 5 põhikooli ja kaks gümnaasiumit, sh. riigigümnaasium Jõhvis.

Tabel 3. Üldharidusasutused KIKO piirkonna omavalitsustes. EHIS

Omavalitsus	**Üldhariduskoolid KOV territooriumil**
Jõhvi vald	Põhikoole – 2 Gümnaasium – 1
Narva-Jõesuu linn	Põhikoole – 2
Toila vald	Põhikoole – 1 Gümnaasium – 1

Ka üldhariduse õpilaste arv on kõikunud ulatudes 1728-st õppeaastal 2008/2009 kuni 2030-ni õppeaastaks 2017/2018 (Haridussilma andmed).

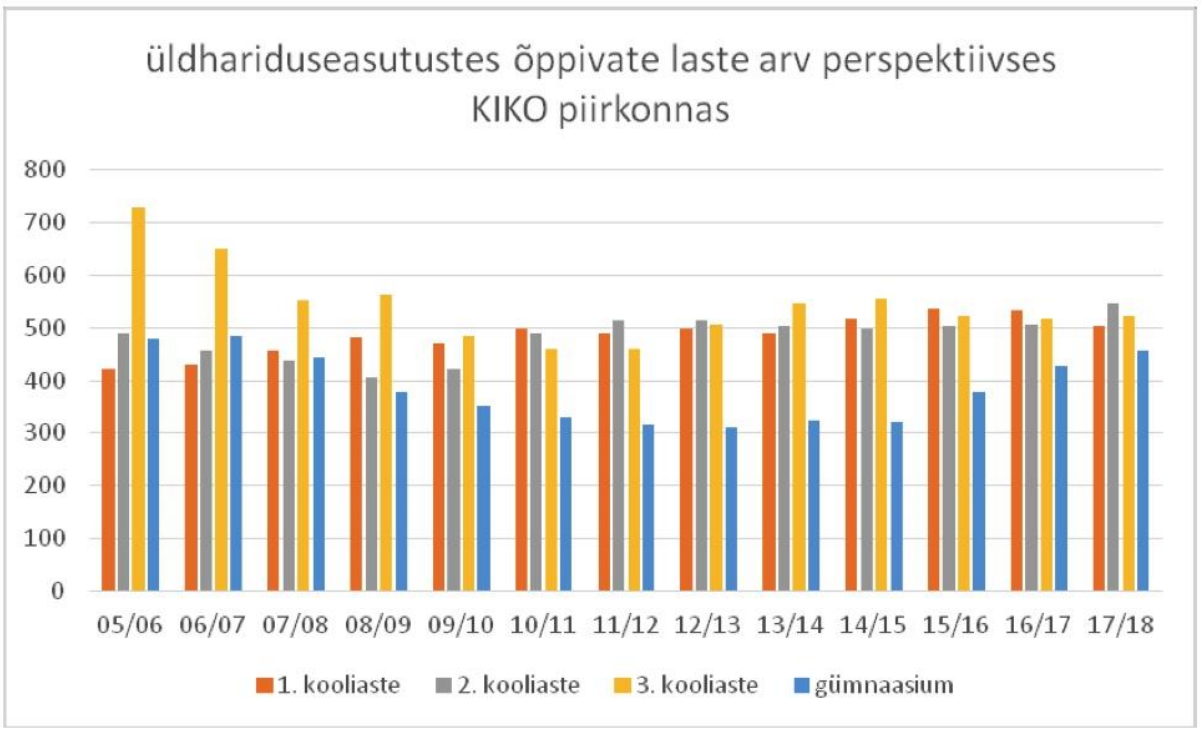

Joonis 19. KIKO perspektiivses piirkonnas õppivate üldhariduse õpilaste arv. Haridussilm

Viimastel aastatel on üldhariduse õpilaste arv üldiselt pigem kerges kasvutrendis olnud. Sellegipoolest võib ka siin pikemas perspektiivis ennustada üldistest rahvastikuprotsessidest tulenevalt pigem langustrendi.

Huviharidusasutusi tegutseb KIKO piirkonnas 11, neist enim Jõhvi vallas. Lisaks toimib ka mitteformaalne huvitegevus. Huvikoolid tegutsevad nii muusika ja kunsti, spordi ja üldkultuuri valdkonnas.

Tabel 4. Huvikoolid KIKO piirkonna omavalitsustes. EHIS

Omavalitsus	**Huvikoolid KOV-des**
Jõhvi vald	8
Narva-Jõesuu linn	1
Toila vald	2

Huvihariduses osalevad piirkonna inimesed ja eelkõige noored aktiivselt. Ligi pooled õpilastest on kaasatud ka huvihariduse omandamisesse.

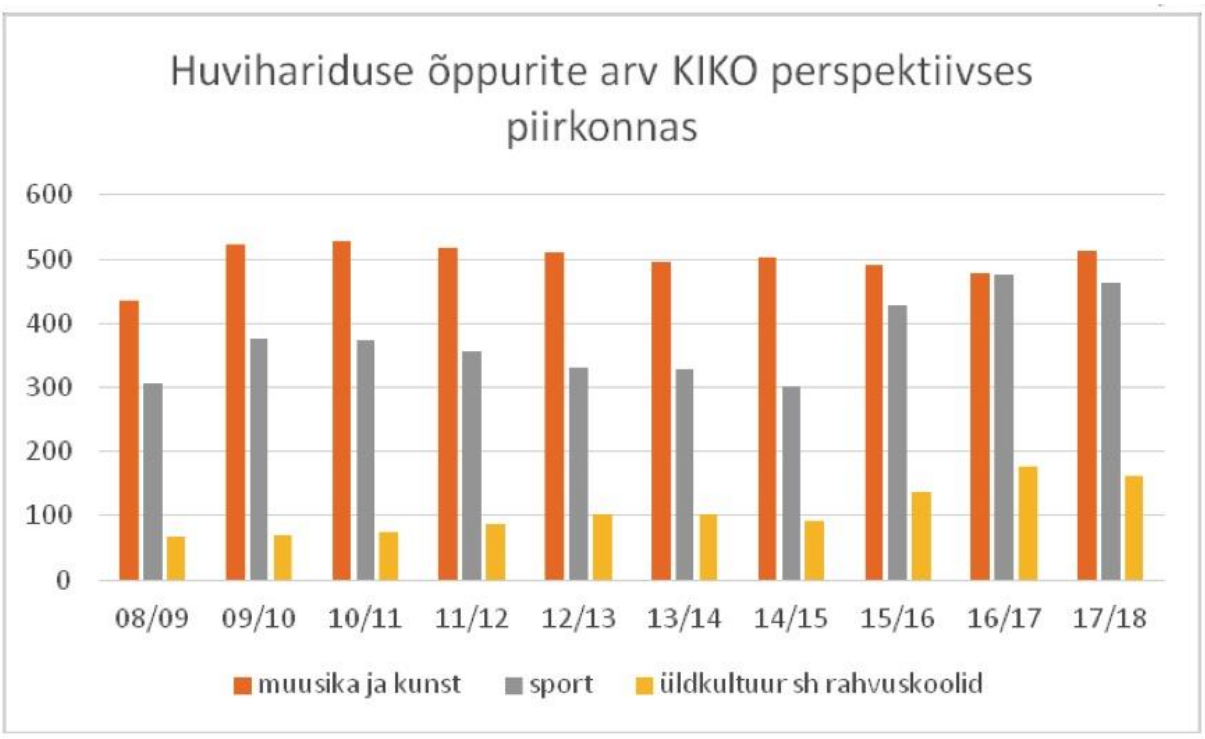

Joonis 20. KIKO piirkonna omavalitsustes huvikoolides õppijate arv. Haridussilm

Huvitava trendina võib jälgida spordiharrastajate arvu kasvu. See võib olla seotud sportimisvõimaluste avardumisega ning ka KIKO poolse senise panusega piirkonna spordirajatiste kaasajastamisesse ning piirkonna spordiklubide toetamist.

Sotsiaalteenused

KIKO perspektiivses piirkonnas osutatakse laia valikut sotsiaal ja tervishoiuteenuseid.

Tabel 5. KIKO piirkonna sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna asutused.

Omavalitsus	Sotsiaal- ja tervishoiu valdkonna asutused
Narva-Jõesuu	• Perearstikeskus • Apteek • SOS-Lasteküla • SA Narva-Jõesuu Hooldekodu (üldhooldus, eakahooldus, erihooldus – vaimu- ja psüühikahäired), kokku 150 kohta
Jõhvi	• Jõhvi Sotsiaalmaja • SA Jõhvi Hooldekeskus • Perearstikeskus • Jõhvi Sotsiaalmaja • Kodututе öömaja • Supiköök • Puuetega Inimeste Jõhvi Ühing • Jõhvi Pensionäride Ühendus • Jõhvi Puuetega Laste Vanemate Ühing • Puuetega inimeste päevakeskus • Virumaa Aktiviseerimis- ja Nõustamiskeskus • Noorukite rehabilitatsioonikeskus • Ida-Virumaa Maakondlik Teavitamis- ja Nõustamiskeskus • SA Jõhvi Haigla • Puuetega Laste tugikodu Päikesekiir
Toila vald	• Eakate päevakeskus • Perearst • Apteek • Lastekodu (kaheksa erineva omavalitsuse lapsed) • Perearstikeskus • Sotsiaalkorterid

Sotsiaalteenuste pakkumine toimub suures osas toimepiirkondade põhiselt. KIKO territooriumil on eristatavad kaks toimepiirkonda – Keskregioon ja Idaregioon.

Ida-Viru maakonnas jagunevad toimepiirkonnad sõltuvalt teenusest geograafiliselt erinevalt. Toimepiirkonnad moodustati 2015/16 aastal läbi viidud maakonna sotsiaalvaldkonna uuringu käigus sotsiaalvaldkonna spetsialistide ühisarutelu tulemusena ning need põhinevad **teenuse loogikal, eelneval koostöökogemusel ning geograafilisel asendil.** Seisuga 01.01.2015 elas Statistikaameti andmetel Kiviõli regiooni toimepiirkonnas 10 877 inimest, keskregiooni toimepiirkonnas 53 798 inimest, idaregiooni toimepiirkonnas 76 496 inimest ning lõunaregiooni toimepiirkonnas 5739 inimest. Toimepiirkonnas ühiselt arendatavate teenuste jaoks töötatakse välja ühised reeglid (teenuste korrad).

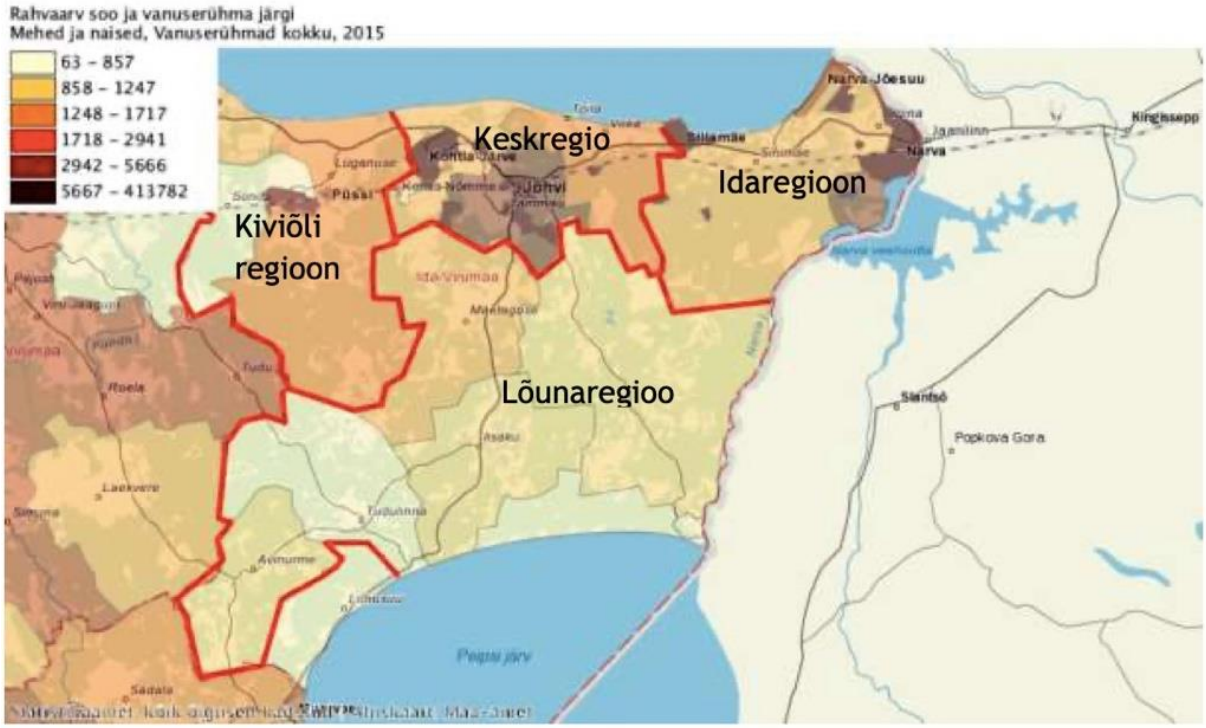

Joonis 21. Ida-Virumaa allregioonid sotsiaalteenuste osutamiseks (sotsiaaltransport). Statistikaameti kaardirakendus.

Sotsiaaltransport – toimepiirkonnad on pigem maakonna allregioonid (idaregioon, keskregioon, lõunaregioon, kiviõli regioon – regioonide piirid ei pruugi teenuste praktilisel osutamisel alati kattuda omavalitsuste piiridega ning toimepiirkondade piirialad vajavad veel eraldi teenustepõhist täpsustamist). Samas on otstarbekas pikemaid vajalikke sõite nt. Tallinna või Tartu suunal kombineerida üle terve maakonna, et kasutada maksimaalselt ära transpordivahendite võimalusi ning teha teenus säästlikumaks. Võiks kaaluda ka klientide nn „ette vedamist" – nt. Tartu sõidu puhul transportida erinevatest maakonna osadest kliendid kuhugi kokku ning sealt transportida neid ühiselt.

Koduteenus – toimepiirkonnad on pigem allregiooni põhised või isegi teatud juhtudel väiksemad (omavalitsuse põhised). Kohapealne teadmine võimaldab seda teenust tõhusamalt rakendada ning olla paremas kontaktis teenusevajajatega. Teenuste osutamisesse saab kaasata aktiivselt ka kohalikku kogukonda. Erisuseks on maakonna idaregioon, mis kavandab teenuse arendamist tervikuna (va. Sillamäe linn, kes arendab teenust iseseisvalt).

Tugiisiku teenus ja isikliku abistaja teenus – Teenuse väljaarendamine toimub maakondlikult koostöös erinevate partneritega. Põhimõte on selline, et tugiisik tuleb abivajaja juurde. On vaja vastava kompetentsiga koolitajaid, et luua oluliselt mahukam tugiisikute ja isiklike abistajate võrgustik mis hõlmaks terve maakonna. Idaregioonis arendatakse seda teenus iseseisvalt tulenevalt teatud sotsiaalsetest eripäradest (nt. keeleline koosseis).

Üldhooldusteenus – teenus toimib turupõhiselt ning praktiliselt üle-eestiliselt. Toimepiirkonna määratleb pigem teenusepakkuja ise. Üldhooldusteenuse spetsiifilised

osad (nt. päevahooldus, intervallhooldus) võivad vajada konkreetsetel juhtudel toimepiirkonna täpsustamist.

Kolmas sektor ja kultuurivaldkond

Kolmanda sektori organisatsioonide arv püsib Ida-Virumaal viimastel aastatel stabiilsena.

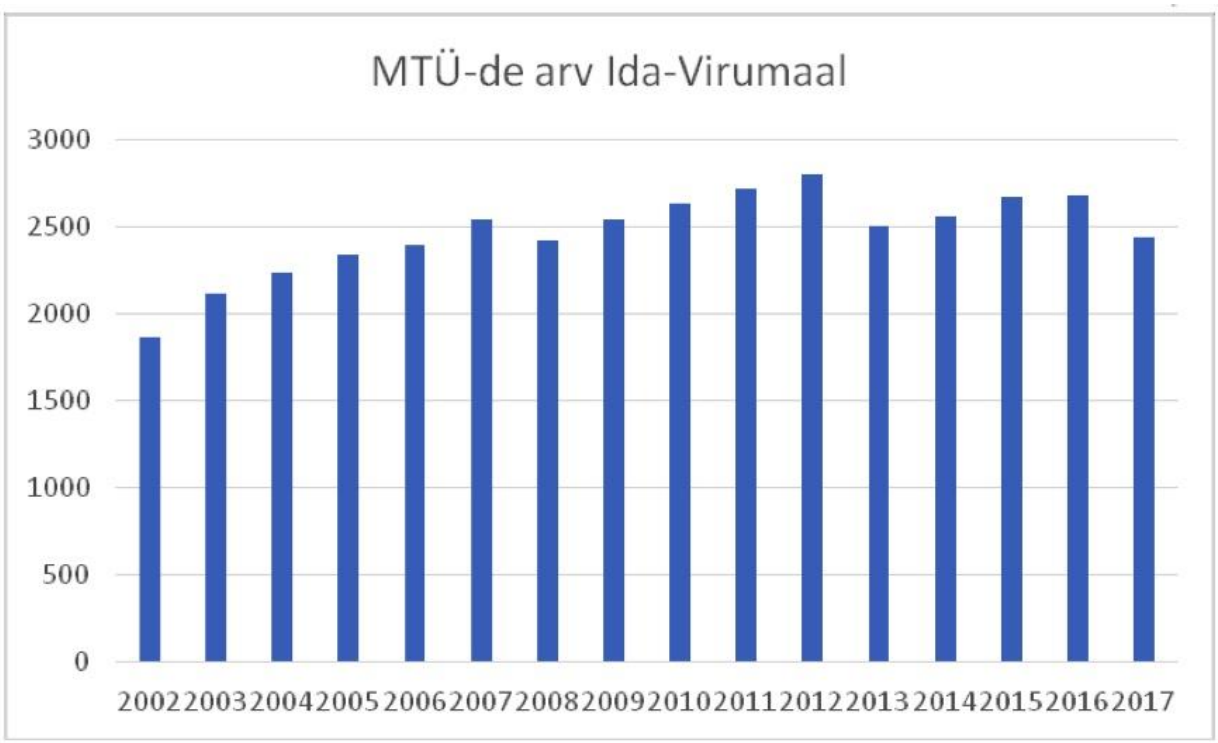

Joonis 22. MTÜ-de arv Ida-Virumaal. Statistikaamet

Eelnevalt oodatud MTÜ-de arvu kasvu pole toimunud. Samas ei saa täheldada, et kodanikuühiskonna aktiivsus oleks kahanenud, pigem vastupidi. MTÜ-de arvu juurdekasvu puudumist saab põhjendada sellega, et palju kodanikuühiskonna tegevusi tehakse ära muus vormis kui MTÜ-na. Tänapäevased sotsiaalvõrgustikud ning IKT lahendused võimaldavad tegutseda ilma liigse bürokraatiata ning seetõttu MTÜ kui tegevusvormi populaarsus kahaneb nii Ida-Virumaal kui ka mujal Eestis.

KIKO piirkonna omavalitsustes toimib 10 rahva ja seltsimaja, sealhulgas suurim neist on Jõhvi Kontserdimaja, mis pakub professionaalse kultuur elamust maakonnas, Eestis ja ka väljapoole.

Tabel 5. KIKO piirkonna omavalitsustes tegutsevad rahva ja seltsimajad. KOV kodulehtede andmetel

KOV	Rahvamajade arv
Jõhvi vald	3[7]

[7] Jõhvi Kontserdimaja ning Tammiku rahvamaja, Kahula seltsimaja

Narva-Jõesuu linn	3[8]
Toila vald	4[9]

Kultuuritegevust korraldavad piirkonnas kohalikud omavalitsused koostöös kolmanda sektori ja ettevõtjatega. KIKO panustab ka oma tegevusega piirkonna kultuuriorganisatsioonide töö arendamisesse.

Kokkuvõte avalikest teenustest ja kodanikuühiskonnast

- KIKO piirkonnas pakuvad kõik omavalitsused nii alus-, üld- kui ka huviharidusteenuseid.
- Lasteaialaste ja õpilaste arv on olnud kerges languses, kuid seni veel püsinud suhteliselt stabiilsena. Pikemas perspektiivis võib oodata siiski suuremat langust
- Huviharidusvõimaluste kättesaadavus on piirkonnas ebaühtlane olles koondunud suurel määral Jõhvi. Lahenduseks võiks olla omavalitsuste tihedam koostöö huvihariduse pakkumisel ning selle võimaluste ristkasutamisel erinevate omavalitsuste elanike poolt.
- MTÜ-de arva on kerges languses ning see tulevikus tõenäoliselt jätkub. Tekivad uued kodanikuühiskonna töövormid ja IKT lahendustel põhinevad platvormid. Seega ei näita MTÜ-de arv enam eriti hästi kodanikuühiskonna toimimist ning valdkond vajaks uusi mõõdikuid tulemuslikkuse hindamiseks
- Piirkonnas on mitmeid kultuuri- ja seltsimaju. Uute lisandumisel tuleb oluliselt kaaluda nende vajalikkust ning olemasoleva ressursi kasutamise senist tõhusust.

Kodanikuühiskonna ja avalike teenuste valdkonna järeldused lähteanalüüsist:

1. Viimase kümnendi jooksul on üldhariduskoolide õpilaste arv KIKO piirkonnas mõnevõrra vähenenud (8% ehk 171 õpilase võrra). Samas on see rahvastikuprotsesse arvesse võttes mõistetav.
2. Huvihariduse kättesaadavus on piirkonnas ebaühtlane. Seega on kohalikul kogukonnal oluline roll huvitegevuse arendamisel ja pakkumisel.
3. Peamised sotsiaal- ja tervishoiu valdkonna teenused on KIKO tegevuspiirkonnas suuremal või vähemal määral kättesaadavad. Väljakutseks on aga nende kättesaadavuse jätkuv tagamine, teenuste edasine arendamine ja kvaliteedi parendamine.
4. Valitsusväliste organisatsioonide arenguid võib lugeda positiivseks, kuigi viimasel aastal on nende arv keskmiselt vähenenud. KIKO piirkonnas ületab nende arv 1000 elaniku kohta (27) Eesti ja maakonna keskmisi näitajaid (vastavalt 22 ja 17).
5. Kõigis piirkonna omavalitsustes on mitu seltsi- või rahvamaja, samuti tegutsevad neis mitmesugused külaseltsid. Vastavaid hooneid ning nende sisustust on viimase kümne aasta jooksul märkimisväärselt edasi arendatud. Paljud kolmanda sektori asutused on saanud oma tegevusele ka erinevaid toetusi, sh LEADER-meetmest. Enamjaolt on see hoonete näol loodud võimalused tegevuste läbiviimiseks ning sellest tulenevalt on peamiseks väljakutseks teenuseid pakkuvate seltside arvu ja

[8] Narva-Jõesuu Huvikeskus, Olgina rahvamaja, Vaivara Seltsimaja

[9] Voka rahvamaja, Toila seltsimaja, Saka rahvamaja, Kohtla-Nõmme rahvamaja

võimekuse kasvatamine ning seeläbi nende majandusliku toimetuleku suurendamine.

6. Tulenevalt senisest kogemusest võib piirkonna kodanikuühenduste väljakutseteks pidada suhteliselt suurt sõltuvust erinevatest toetustest, laiapõhjalisema koostöö arendamist (mitut erinevat omavalitsust hõlmav) ning aktiivsemat kogukonnateenuste arendamist.

Sisend strateegia kujundamisesse:

- *Piirkonna elukvaliteedi jaoks tuleb pakkuda mitmekesiseid võimalusi huvitegevuseks, spordiks, kultuuritegevuseks, seda suures osas vabaühendustele tuginedes. Olemasolevat kultuuri- ja spordiobjektide võrgustikku tuleb kasutada efektiivselt ning vältida objektide ja tegevuste dubleerimist.*

  Sisend SWOT-analüüsi: tugevuseks on arvestatava spordi-, kultuuri- ja vabaajateenuste valiku olemasolu tegevuspiirkonnas.

- *Oluline on ürituste korraldamisel teha selgelt vahet ürituse soovitud mastaapidel ning leida võimalus KIKO piirkonna ürituste kalendri loogiliseks ülesehituseks ja selle seostamiseks maakondlike ürituste kalendriga.*

  Sisend SWOT-analüüsi: nõrkuseks on erinevate spordi-, kultuuri- ja vabaajavaldkonnas tegutsejate ebapiisav omavaheline sünergia.

2.3 Piirkonna ühisosa kirjeldus

Piirkonna ühisosa moodustub järgmistest teguritest:

• Asukoht Eesti kirdenurgas Soome lahe rannikul

Asukohalt on KIKO territoorium sidus. Põhja poolt ühendavad KIKO omavalitsusi Soome lahe rannik ja meri, mis moodustavad ühise ressursi Toila valla ning Narva- Jõesuu linna jaoks, KIKO piirkonna keskel on sidusterritooriumiks Kohtla-Järve linna Järve linnaosa. Ühelt poolt on rannik ja selle ühine kooskõlastatud arendamine oluline turismivaldkonnale, kuid samuti ka kohalikele toidutootjatele ning väärindajatele (mereannid). Kohtla-Nõmme vallal ja Jõhvi vallal ei ole küll otsest ligipääsu merele, kuid sidusus pankrannikuga läbi transpordivõrgustiku, sh ühistranspordivõrgustiku on hea (territoorium sidustub muu KIKO piirkonnaga läbi Kohtla-Järve linna linnaosade). KIKO piirkonna põhiliseks asukohapõhiseks ühendavaks teguriks on asukoht pankrannikul Soome lahe ääres. Selline asukoht loob ühised väljakutsed (merepääste, koostöö kalanduse tegevusgrupiga jm) ning arenguvõimalused (kohalikud mereannid, turism, sh mereturism, kuurortide olemasolust tulenevad turundusvõimalused väiketootjatele ning ka kolmandale sektorile).

- Suur venekeelse elanikkonna osatähtsus (vt joonis 2)

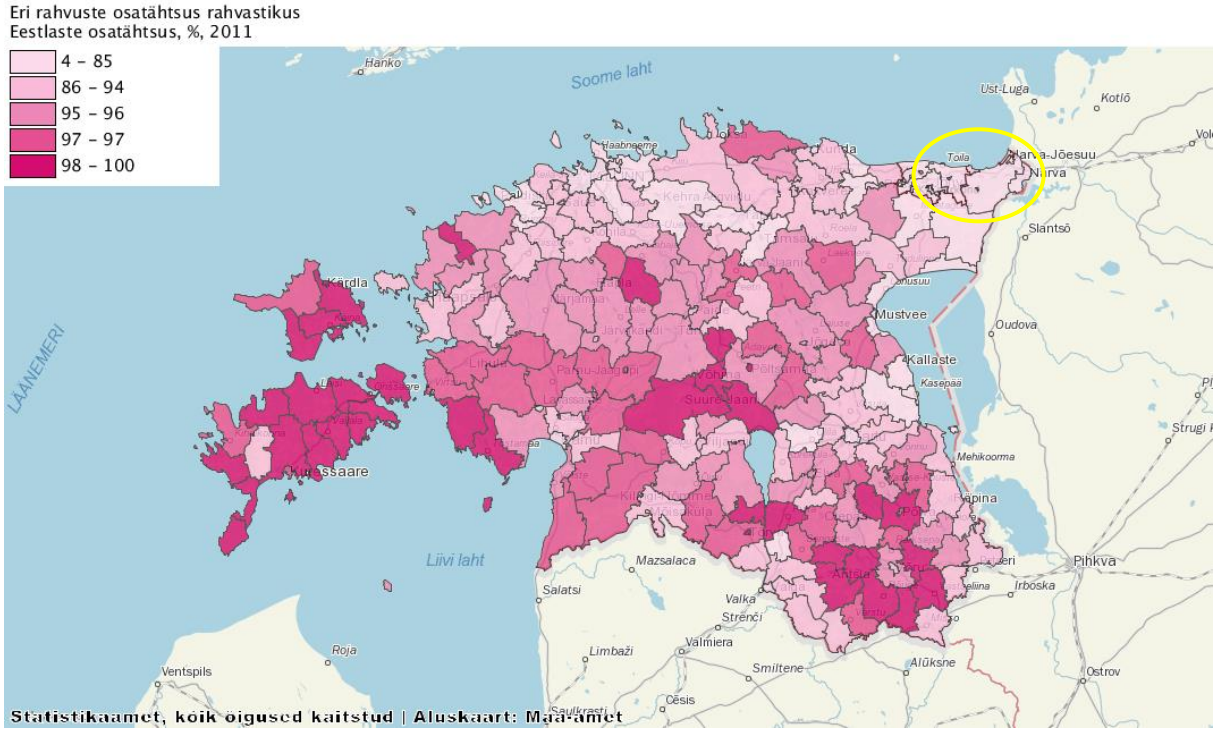

Joonis 2 Eestlaste osatähtsus omavalitsustes
Allikas: Statistikaamet

2011. aasta rahvaloenduse andmetel on eestlaste osatähtsus KIKO piirkonna omavalitsustes järgmine:

- Jõhvi vald – 37,3%
- Kohtla-Nõmme vald – 67,5%
- Narva-Jõesuu linn – 12,9%
- Toila vald – 80,9%

See on selgelt eristatavaks teguriks enamikust muudest kohalikest tegevusgruppidest. Suur venekeelse elanikkonna osatähtsus nõuab täiendavaid pingutusi nende kaasamiseks LEADER-tegevustesse (nt vene keele oskus töötajate puhul, vajadus teatud informatsiooni ka vene keelde tõlkida). Praegu pole venekeelsed ettevõtjad ja kolmas sektor olnud veel piisavalt kaasatud KIKO tegevustesse, kuid olukord on tasapisi paremaks muutunud ning KIKO jätkab jõupingutusi.

Teiselt poolt loovad venekeelne elanikkond ja venekeelsed ettevõtjad ka teatud eelise turismivaldkonnas, kuna Ida-Virumaa peamiseks välisturuks turismis on Venemaa ning samuti võib eeldada, et venekeelsetel ettevõtjatel on häid idapoolseid kontakte ning võimekus neid ka kasutada.

- Suurtööstuse pärand ning põlevkivi kaevandamise alad

KIKO piirkonda iseloomustab tugev tööstuslik pärand ning põlevkivikaevandamise mõju (vt joonis 3).

Joonis 3 KIKO piirkonna paiknemine kaevandus ja tööstusalade suhtes
Allikas: Statistikaameti kaardirakendus

Kasutusest välja jäänud tööstuspärandi olemasolu ning kaevandamisalad, mis on nüüd rekultiveeritud, loovad KIKO piirkonda olulise ja unikaalse ressursi. Edukas on olnud tootmise lõpetanud kaevanduse – Kohtla kaevanduse kasutuselelvõtt turismiatraktsioonina (Kohtla-Kaevanduspark-Muuseum ja Talvekeskus). Sellist tööstusalade taaskäivitamise kogemust on vaja arendada ning levitada ka teiste KIKO partnerite seas, nt aherainemägedele rakenduse leidmisega Jõhvi ja Kohtla valdades ning kasutusest välja jäänud kaevandusalade kasutuselevõtuga.

KIKO piirkonnas on ka toimiva tööstusliku infrastruktuuriga alasid – Narva-Jõesuus Narva jõe äärsed endised kalatööstuse territooriumid, Kohtla vallas Järve küla tööstusterritoorium jt.

Selline pärand iseloomustab ja eristab KIKO piirkonda ning esitab piirkonnale sarnaseid väljakutseid: kuidas taaskasutada kasutusest välja jäänud kevandus- ja tööstusobjekte ning –maastikke, kuidas sobituda põllu-, metsa- ja kalamajanduse, mikro- ja väiketootmise ning väikeettevõtlusel baseeruva teenindusega suurtootmisettevõtete vahel, kuidas leida tasakaalu kaevandamisest ja suurtootmisest mõjutatud kohaliku kogukonna ning riikliku ja suurettevõtjate huvide vahel.

- Paiknemine Ida-Virumaa linnastus linnaliste asulate vahel

Paiknemine Ida-Virumaa linnastus kahes linnapiirkonnas (Narva linnapiirkond ning Jõhvi/Kohtla-Järve linnapiirkond) loob KIKO partneritele sarnase tausta kohalike teenuste arendamisel ja tarbimisel. Kuna suured keskused on alati lähedal, tarbivad maapiirkondade elanikud sageli teenuseid seal. Ühelt poolt on see hea, kuna teenuste kättesaadavus on parem, kuid teisalt jälle on KIKO piirkonna ettevõtjatel ja vabaühendustel vaja oma arendustegevuste teostamisel arvestada oluliselt keerulisema

konkurentsiolukorraga. Täiendavaid võimalusi oma toodete ja teenuste turundamiseks loovad linnadest KIKO piirkonna rekreatsioonialadele tulevad puhkajad, kuid samuti ka turistid.

Eeltoodud näitajad loovad sarnase probleemistiku ning võimaldavad piirkonnal otsida sarnaseid lahendusi. KIKO piirkond on sisemiselt sidus.

Sisendid SWOT-analüüsi:

- **Tugevuseks on asukohast ja looduslikust keskkonnast tulenevad aspektid – avatus merele, EL piiriäärne asend, looduskeskkonnast tulenev rekreatsiooniline potentsiaal (pankrannik).**
- **Tugevuseks on KIKO piirkonna lähedal asuv Ida-Virumaa linnastu, mille elanikud pakuvad turgu KIKO piirkonna mikro- ja väikeettevõtjatele ning on ka tööjõu allikaks.**
- **Nõrkuseks on heterogeenne rahvastiku koosseis (kahe suurema keelekogukonna olemasolu) ning sellest tulenevad täiendavad arenguvajadused (kakskeeelne keskkond).**
- **Nõrkuseks on mastaapsete tööstuspärandi objektide olemasolu piirkonnas, mis loob vajaduse neile uute funktsioonide leidmiseks (kaevandused, karjäärid, kasutuseta tööstusobjektid) ning mis võivad põhjustada negatiivset mõju loodus- ja elukeskkonnale.**

III. Tegevuspiirkonna arenguvajadused ja -potentsiaal

KIKO tegevuspiirkonna arenguvajaduste ja arengupotentsiaali leidmiseks kasutati erinevaid meetodeid ja vahendeid. Kasutatud meetodid saab jagada põhiliselt kaheks:

- Objektiivsetel statistilistel andmetel põhinevateks meetoditeks: KIKO piirkonna lähteanalüüsi koostamine; KIKO piirkonna ettevõtjate, omavalitsuste, vabaühenduste ankeetküsitlus.
- Subjektiivsetel hinnangutel ja aruteludel põhinevateks meetoditeks: KIKO strateegia koostamise „avatud ruumi“ läbiviimine; erinevate fookusgruppide läbiviimine; õppereiside korraldamine.

Nende meetoditega kogutud andmete baasil viidi läbi strateegiaseminarid, mille raames koostati piirkonna SWOT-analüüs ning määratleti olulised strateegilised valikud.

3.1 Kogukonna kaasamine strateegiaprotsessi

Tegevuspiirkonna arengu seisukohalt oluliste kitsaskohtade, arenguvaldkondade ja tegevussuundade määratlemiseks kaasati aktiivselt kohalikke ettevõtjaid, vabaühendusi, omavalitsusi ja elanikke. Selleks viidi läbi terve rida erinevaid avalikke arutelusid:

- „Avatud ruumi“ arutelu
- Fookusgruppide intervjuud (noored, ettevõtjad, kolmas sektor)
    - noored – piirkonna koolinoored ja noorsootöötajad (osales 8 noort ja noorteorgnaisatsioonide esindajat)
    - ettevõtjat – piirkonna väikeettevõtjad (osales 9 ettevõtjat)
    - kolmas sektor – piirkonna vabaühendused (osales 7 vabakonna esindajat)
- Google ankeetküsitlus
- Strateegiaseminarid

„Avatud ruumi“ kokkuvõte

KIKO strateegiaprotsessi alguses viidi läbi „avatud ruumi“ meetodil probleemipüstituse seminar. Seminar viidi läbi koostöös naabertegevusgrupi Virumaa Koostöökoguga. Seminari eesmärgiks oli leida KIKO tegevusgrupi ja piirkonna jaoks olulised teemapüstitused, mille üldistamisel oleks võimalik saada sisend strateegia eemärkide seadmiseks („Avatud ruumi“ terviklik kokkuvõte on toodud ära Lisa 2-s).

Osalejaid oli 41 koostöögruppide liiget: ettevõtjat, vabaühenduste esindajat, omavalitsustegelast, poliitikud jt partnereid.

Arutelu teemadena määratleti:

1. Madal ettevõtlusaktiivsus
2. LEADER-tegevuste pikaajaline mõju
3. Alternatiivenergia
4. Veeturism – meri, järved, jõed, muud veekogud
5. Mida LEADER suudab mõjutada
6. Toit ja tootearendus
7. Kohalike kaasamine LEADER-tegevustesse
8. Noorte kaasamine LEADER-tegevustesse
9. KOV roll LEADER-tegevustes
10. Turism ja puhkemajandus
11. VIKO Südametee
12. Koostöö VIKO+KIKO+turismiklaster
13. Viru Toit
14. „Teeks ühe firma“
15. VIKO ja KIKO koostöö ettevõtlikkuse valdkonnas
16. Spordisanatoorium
17. Merekultuuri pärand

Arutelu viidi läbi „avatud ruumi“ formaadis, kus igal osalejal oli võimalus teda huvitavatel teemadel kaasa rääkida.

„Avatud ruumi“ tulemuste kaardistamise põhjal võib välja tuua järgmised eri teemade raames korduvad probleemipüstitused:

- **Noored** – piirkonna jätkusuutlikkuse tagamiseks on oluline leida atraktiivseid võimalusi noortele nii töövõtja kui ettevõtja ning kolmanda sektori esindajana. Eelistatuim arenguvaldkond noorte kaasamise kontekstis on mikro- ja väikeettevõtlus ning turism.
- **Mikroettevõtjate toetamine** on oluline läbi mitmete arenguvaldkondade. Mikroettevõtja tasandil on LEADER-toetuste ergutav mõju kõige märgatavam ning tunnetatavam.
- Olulisimaks väljakutseks on LEADER-tegevusgrupi tegevuste **eesmärgistamine,** eesmärkide saavutamise mõõtmine ning seoste tekitamine konkreetse toetustaotluse ja strateegilise eesmärgi vahel.

Kokkuvõtvalt võib „avatud ruumist" teha järelduse, et arenguvajaduseks on eelkõige noortele suunatud töökohtade loomine ning selleks mikroettvõtjate toetamine. Seda kinnitab ka statistiliste andmete analüüs, mis näitab, et tegevuspiirkonnast toimub väljaränne ja eelkõige nooremate vanuserühmade osas rahvaarvu kahanemine.

Arengupotentsiaalina saab selles kontekstis käsitleda eelkõige piirkonna turismiressurssi ning sellele tuginevat kohaliku toidu tootmise ja töötlemise sektorit.

Kindlasti on ettevõtluse arengule toeks linnades arenev tööstusettevõtlus, pakkudes väikeettevõtetele võimalusi allhangeteks.

Fookusgruppide kokkuvõte

Erinevate huvigruppide hinnangute saamiseks eelmise programmperioodi LEADER-tegevuste kohta KIKO piirkonnas ning nende ootuste kaardistamiseks viidi läbi fookusgrupi intervjuud, mille raames said osalejad esitada oma hinnanguid KIKO tegevuse kohta ja väljendada ootusi uueks strateegiaperioodiks (fookusgruppide terviklik kokkuvõte on ära toodud Lisa 3-s).

Fookusgruppideks olid:

- noored ja noorsootöötajad
- ettevõtjad
- vabaühendused.

Fookusgruppide intervjuude põhjal tekkis võimalus üldistada huvigruppide arvamusi ning selle alusel sai kujundada sisendit strateegia eesmärkide püstitamiseks.

- Noored ja noorsootöötajad

Fookusgrupp, milles osalesid piirkonna noored ning noorsootöötajad. Fookusgrupi intervjuu viidi läbi kahes osas: arutelugrupina laua taga ning samuti Facebook'i sotsiaalmeedia keskkonnas.

Arutelugrupp toimus 2014. a märtsi alguses Ida-Viru Ettevõtluskeskuses. Arutelugrupis osales 7 inimest.

Facebook´i arutelu toimus 2014.a märtsis kuni 30-aastaste noorte seas, kes mingil põhjusel Ida-Virumaal enam ei ela. Arutelus paluti välja tuua, millised tingimused peaksid olema täidetud, et nad kodukohta tagasi tuleksid (sh need, kes praegu mujal õpivad).

Piirkonnast lahkumist põhjustab olulisel määral kuvand Tallinnast kui „tegijate" elukohast. Õppejärgselt KIKO piirkonda naasmiseks on vaja väljakutseid pakkuvaid ning erialalt sobivaid töökohti ja piisavalt kvaliteetset ning teenusterohket elukeskkonda.

Oluline on noorte kaasamine erinevatesse tegevustesse ning nende kohtlemine võrdsete partneritena.

- Ettevõtjad

Ettevõtjate fookusgrupp viidi läbi 2014.a märtsi alguses Ida-Viru Ettevõtluskeskuses. Osales 7 ettevõtjat.

Ettevõtjate jaoks on oluline otsustusprotsesside läbipaistvus. Neile on vaja tagasisidet esitatud projekttaotluste kvaliteedi osas. Toetustes tuleb vältida selliste ettevõtlusprojektide toetamist, mis ei ole äriliselt jätkusuutlikud. Samuti tuleb vältida kõlvatu konkurentsi tekkimist toetuste najal. Tuleb vältida olukordi, kus ettevõtluslaadseid tegevusi viiakse ellu läbi mittetulundusühingute ning kasutades ebaõiglast eelist läbi väiksema omafinantseerimisnõude. Ettevõtjatepoolne valeandmete esitamine peab olema taunitav, kuna selliste andmete baasil läbi läinud projektitaotlused pärsivad tõeste taotluste edukust.

Venekeelsete väikeettevõtjate kaasamine on tulevikus oluliseks väljakutseks.

Ettevõtjate jaoks on oluline selge ja läbipaistev hindamisprotsess. Oluline on KIKO toetuste ergutava mõju olemasolu. Ettevõtjate jaoks on oluline investeerida oma toodete ja teenuste arendamisse.

- Vabaühendused

Vabaühenduste ja avaliku huvi fookusgrupp viidi läbi märtsi alguses Ida-Viru Ettevõtluskeskuses. Osales 6 vabaühenduste esindajat.

Suuremate projektide puhul tuleb vabaühenduste juhtidel teha pankadele isiklikke käendusi, mis ei ole hea. Menetlusperiood toetuste kättesaamiseks on pikk ning see lisab vabaühendustele täiendavaid kulusid. Vabaühenduste projektitaotlustel on sageli probleeme jätkusuutlikkusega. Teostatud investeeringut on vaja hiljem üleval pidada ning see võib osutuda keeruliseks olukorras, kus MTÜd ei soovi ja/või ei ole võimelised ise oma raha sellesse investeerima.

Oluline on parandada vabaühenduste projektikoostamise ja projektijuhtimise võimekust.

Vabaühenduste jaoks on oluline info kättesaadavus veebis ning samuti on vajalik toota ka venekeelset informatsiooni. Oluline on hindamisprotsessi arusaadavus ning läbipaistvus.

Kokkuvõtvalt saab fookusgruppide intervjuudest järeldada kahetist arenguvajadust: jätkusuutlike toodete ja teenuste loomist piirkonda ning taotlejate arenguvõimekuse kasvatamise vajadust.

Arengupotentsiaalina saab antud kontekstis käsitleda KIKOs olemasolevat oskusteavet ning KIKO partnervõrgustikku.

Google küsitluse kokkuvõte[10]

Strateegiaprotsessi raames viidi läbi möödunud programmperioodi taotlejate hulgas internetipõhine (Google keskkond) ankeetküsitlus, millele vastas 37 respondenti – 21 ettevõtjat ja 16 vabaühendust. Vastanute hulgas oli 3 KIKO liiget ning 33 KIKO-välist taotlejat.

Vastajad hindasid taotluste sidumist KIKO strateegiaga keskmiselt keeruliseks, kuid üldjoontes arusaadavaks.

Ligi pooled taotlejatest märkisid, et olulisi probleeme taotlemise protsessis ei olnud. Taotlemisel esile kerkinud probleemidest olid enim mainitud pikad menetlemistähtajad.

Toetuste asjakohasust ja taotlemise süsteemi tervikuna hinnati heaks.
Oluliste toetusvajadustena toodi välja vajadust toetada ettevõtjate konkurentsivõime kasvu ning vajadust uute toodete ja teenuste väljaarendamiseks.

Toetuse liikidena nähti eelkõige ettevõtjate investeeringuid seadmetesse ja hoonetesse, kultuuri- ja spordiürituste korraldamist ning koolitusi.

Läbi viidud küsitlus defineeris arenguvajadustena eelkõige investeeringuvajaduse uute toodete ja teenuste loomiseks ja olemasolevate arendamiseks ning elukeskkonna parema kvaliteedi tagamiseks.

Arengupotentsiaaliks on selles kontekstis ettevõtjate huvi ja võimekus oma tooteid ja teenuseid arendada ning KIKO partnerite võimekust ning soovi sellist tegevust toetada. Oluline on LEADER-vahendite olemasolu selle tegevuse rahastamiseks.

Strateegia koostamise protsessi raames teostati kaasamist erinevatel tasemetel:

Informeerimine

- Huviliste teavitamine läbi KIKO kodulehe – strateegia koostamisega seotud materjalid riputati üles kodulehele, samuti teavitati strateegia koostamisega seotud kokkusaamistest ja üritustest.

[10] Küsitlust kokkuvõttev fail on lisatud Lisa 4-s

Konsulteerimine

- Tagasiside kogumine läbi liikmete ning mitteliikmetest kasusaajate küsitluse: viidi läbi internetipõhine küsitlus KIKO teenuste, klientide rahulolu ning tulevikuootuste kohta.
- Erinevate huvigruppide sisendi kogumine läbi fookusgruppide intervjuude: intervjuud viidi läbi eelmises strateegias prioriteetseks määratud sihtgruppidega - noortega, ettevõtjate ja vabaühendustega. Intervjuud võimaldasid saada huvigrupipõhist tagsisidet ning kaardistada huvigruppide ootusi uue perioodi osas

Partnerlus

- Viidi läbi rida liikmetele suunatud strateegiaüritusi: „avatud ruumi“ formaadis strateegiaprotsessi algatuskoosolek, strateegiaseminarid (8 strateegiaseminari) ning strateegiakoosolekud, kus osalesid KIKO liikmed.

Võimustamine

- Strateegia kinnitab KIKO üldkoosolek.

Kokku osales strateegia koostamises 245 inimest.

3.2 Tegevuspiirkonna SWOT-analüüs

Tugevused	**Nõrkused**
1. tegevusgrupi piirkonna suur elanike arv 2. asukohast ja looduslikust keskkonnast tulenevad aspektid: avatus merele, EL piiriäärne asend, looduskeskkonnast tulenev kõrge turismipotentsiaal (pankrannik, tuntud kuurordid Narva-Jõesuu ja Toila) 3. KIKO piirkonna vahetus läheduses asuv Ida-Virumaa linnastu, mille elanikud pakuvad turgu KIKO piirkonna mikro- ja väikeettevõtjatele ning on ka tööjõu allikaks 4. arvestatav spordi-, kultuuri- ja vabaaja teenuste valiku olemasolu tegevuspiirkonnas	1. Eesti keskmisele oluliselt alla jääv ettevõtlusaktiivsus 2. ebapiisav elukeskkonna kvaliteet KIKO piirkonnas 3. erinevate spordi-, kultuuri- ja vabaajavaldkonna tegutsejate ebapiisav omavaheline sünergia. 4. mastaapsete tööstusparändi objektide olemasolu piirkonnas, mis loob vajaduse neile uute funktsioonide leidmiseks (kaevandused, karjäärid, kasutuseta tööstusobjektid) ning mis võivad põhjustada negatiivset mõju loodus- ja elukeskkonnale. 5. heterogeenne rahvastiku koosseis (kahe suurema keelekogukonna olemasolu)

5. KIKO-l on hea kogemus LEADER-meetme rakendamisel ja tugev tuumik liikmesmeeskonna näol 6. KIKO-l on hea koostöökogemus erineva võrgustikuga ja teiste kohalike tegevusgruppidega nii Eestist kui välismaalt	ning sellest tulenevad täiendavad arenguvajadused (kakskeelne keskkond)
Võimalused 1. uute vertikaalselt integreeritud tarneahelate väljaarendamine põllumajandustoodangul põhineva toidutootmise valdkonnas, samuti ka uuenduslike toodete juurutamine ning uute turismitoodete ja teenuste rakendamine 2. tõhusam koostöö teiste tegevusgruppidega, sh Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi tegevusgrupiga (Virumaa Rannakalurite Ühing) 3. elanikkonna vananemisest tuleneva trendi leevendamine läbi spetsiifliste tööturulahenduste leidmise eakametele inimestele	**Ohud** 1. rahvastiku vähenemise ja vananemise trend Eestis tervikuna, Ida-Viru maakonnas ning sh KIKO piirkonnas 2. noorte väljarände trend suurtesse linnadesse 3. välispoliitilistest pingetest tulenevad negatiivsed mõjud ettevõtlusele (turism, toodete eksport idasuunal) 4. venekeelse elanikkonna eemalejäämine KIKO tegevustest

Tugevused

Tugevuste osas on olulisemad (tähtsuse järjekorras):

1. **Tegevusgrupi piirkonna suur elanike arv -** tugevus loob eeldused selleks, et KIKO poolt osutatavatele teenustele on olemas laialdane tarbijaskond ning annab KIKO-le tarbijate mõistes jätkusuutlikkuse. Samuti on palju potentsiaalseid toetuste taotlejaid. Niisugune olukord loob eeldused edukateks ettevõtluse, elukeskkonna ja koostöö arengusse suunatud meetmete rakendamiseks.
2. **Asukohast ja looduslikust keskkonnast tulenevad aspektid: avatus merele, EL piiriäärne asend, looduskeskkonnast tulenev kõrge turismipotentsiaal (pankrannik, tuntud kuurordid Narva-Jõesuu ja Toila)** - tugevus loob eelduse mikro- ja väikeettevõtluse arendamiseks, piirkonna turundamiseks läbi Eesti ühe atraktiivsema vaatamisväärsuse (Balti klindi) ning Eestis ja välismaal tuntud kuurortide (Narva-Jõesuu ja Toila). Tekib võimalus arendada ettevõtlusvaldkondi, mis on seotud piiri läheduse ja turismi arenguga nii turismiteenuste pakkumise

vallas kui ka turismi toetava ettevõtluse vallas – eelkõige kohaliku toidu tootmises ja turundamises.

3. **KIKO piirkonna vahetus läheduses asuv Ida-Virumaa linnastu, mille elanikud pakuvad turgu KIKO piirkonna mikro- ja väikeettevõtjatele ning on ka tööjõu allikaks** – tugevus loob eelduse piirkonna mikro- ja väikeettevõtluse arenguks, arvestades asjaolu, et piirkonna toodetele (nt kohalik toit) ja teenustele (sh turismiteenustele) on olemas ka arvestatav kohalik nn „koduturg" suurusega ca 150 000 inimest. Suurematest linnadest on võimalik kaasata vajadusel tööjõudu. Linnastus tegutsevad suurettevõtted loovad turu allhangeteks ning innovaatiliste toodete ja teenuste pakkumiseks ka tööstussektoris.
4. **Arvestatav spordi-, kultuuri- ja vabaajateenuste valiku olemasolu tegevuspiirkonnas** – tugevus loob eeldused elukeskkonna kvaliteeti kujundavate teenuste pakkumise arendamiseks tegevuspiirkonnas. Tugevuse toel on võimalik luua terviklik elukeskkonna teenuste võrgustik.
5. **KIKO-l on hea kogemus LEADER-meetme rakendamisel, liikmeskonna näol on tekkinud tugev tuumik** - tugevus loob eelduse selleks, et KIKO-s olemasolev oskusteave leiab parimat rakendust KIKO liikmetele ja tegevuspiirkonna ettevõtetele, mittetulundusühingutele ja omavalitsustele teenuste pakkumisel ning piirkonna terviklikul arendamisel; LEADER-tegevused omavad positiivset mõju piirkonna arengule seoses KIKO liikmete igapäevase toimetamisega.
6. **KIKO-l on kogunenud hea koostöökogemus erinevate võrgustikega ja teiste kohalike tegevusgruppidega nii Eestist kui välismaalt** – tugevus loob eelduse edukateks koostöötegevusteks valdkondades, mis on ühiselt kokku lepitud (kohalik toit, turism, haldusalane koostöö teiste tegevusgruppidega dubleerimise vältimiseks).

Nõrkused

Nõrkuste osas on olulisemad (tähtsuse järjekorras):

1. **Eesti keskmisele oluliselt alla jääv ettevõtlusaktiivsus** – nõrkust saab leevendada läbi ettevõtluse toetusmeetme, mis on suunatud eelkõige mikro- ja väikeettevõtjatele (arvestades KIKO kasutuses olevaid ressursse).
2. **Ebapiisav elukeskkonna kvaliteet KIKO piirkonnas** – elukeskkonna kvaliteet piirkonnas jätab soovida nii füüsilises plaanis (väike infrastruktuur, erinevad objektid) kui ka elukeskkonna kvaliteeti kasvatavate teenuste plaanis (sh kogukonnateenused). Nõrkust saab leevendada läbi mõtestatud investeerimistegevuse elukeskkonna komplekssesse arengusse.
3. **Erinevate spordi-, kultuuri- ja vabaajavaldkonna tegutsejate ebapiisav omavaheline sünergia**. – nõrkus pärsib sprodi-, kultuuri- ja vabaajategevustele suunatud ressursside tõhusat kasutamist. Nõrkust leevendab valdkonna asjakohaste partnerite koostöö ning selle toetamine KIKO poolt.
4. **Mastaapsete tööstuspärandi objektide olemasolu piirkonnas, mis loob vajaduse neile uute funktsioonide leidmiseks (kaevandused, karjäärid, kasutuseta tööstusobjektid) ning mis võivad põhjustada negatiivset mõju loodus- ja elukeskkonnale** – nõrkus mõjutab negatiivselt elukeskkonda.

Nõrkust pärsivad nimetatud objektide taaskasutusele võtmine ning nende läheduses ettevõtlus- ja elukeskkonna parendamisele suunatud meetmete rakendamine (nt Kohtla-Nõmme kaevandus-park muuseum, endised põlevkivikärjääride alad, altkaevandatud alad vm).

5. **Heterogeenne rahvastiku koosseis (kahe suurema keelekogukonna olemasolu) ning sellest tulenevad täiendavad arenguvajadused (kakskeelne keskkond)** – nõrkus pärsib ettevõtluse arengut piirkonnas (venekeelse ettevõtlusalase info kättesaadavus on väiksem). Nõrkust pärsib ettevõtluse toetamise meetmete rakendamine moel, kus need on kättesaadavad ka venekeelse elanikkonna esindajatele. See toob endaga kaasa lisakulusid.

Võimalused

Olulisemad võimalused tulenevad eeltoodud tugevustest (tähtsuse järjekorras):

1. **Uute vertikaalselt integreeritud tarneahelate väljaarendamine põllumajandtoodangul põhineva toidutootmise valdkonnas, samuti ka uuenduslike toodete juurutamine ning uute turismitoodete ja teenuste rakendamine** – koduturu olemasolu ja suur turistide voog loovad eelduse KIKO piirkonna väiketootjatele oma toodete ja teenuste realiseerimiseks. Arevestades asjaolu, et KIKO kui maapiirkonna ettevõtlus, on olulisel määral seotud põllumajandusliku tootmise ning põllumajandusliku toodangu ümbertöötlemisega. See on ettevõtlusavaldkond, mida eelisarendada, (eelkõige kohaliku toidu tootmisele orienteeritud ettevõtlus ning turismiettevõtlus). Need valdkonnad on tihedalt ka omavahel seotud. Uuenduslike toodete jaoks loovad tausta KIKO piirkonna lähedases linnastus tegutsevad suuremad ettevõtted, pakkudes turgu allhangeteks ning tehnoloogimahukamate teenuste ja toodete pakkumiseks. Võimaluse realiseerimist toetab mikro- ja väikeettevõtluse toetamisele suunatud meetme rakendamine.

2. **Tõhusam koostöö teiste tegevusgruppidega, sh Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi tegevusgrupiga (Virumaa Rannakalurite Ühing)** – KIKO-sse koondunud koostöökogemused leiavad väljundi koostöös teiste tegevusgruppidega ning eriti naabertegevusgrupi VIKO-ga (Virumaa Koostöökogu) ning piirkonna kalanduse tegevusgrupi VRKÜ-ga (Virumaa Rannakalurite Ühing), kelle huvid ettevõtlusvaldkonna arendamisel haakuvad samuti kohaliku toidu valdkonnaga (sh kalatooted) ning turismivaldkonna arendamisega. Võimaluse realiseerimist toetab koostöö ja ühistegevuste toetamisele suunatud meetme rakendamine.

3. **Elanikkonna vananemisest tuleneva trendi leevendamine läbi spetsiifiliste tööturulahenduste leidmise eakametele inimestele** – võimalus tekib, kuna praegune seis eakamatele inimestele mõeldud sobivate tööturu lahendustega on ebapiisavalt arenenud. Selles valdkonnas on potentsiaali eelkõige

kogukonnateenuste arendamisel, kuhu saaks kaasata tegutsema ka eakamaid inimesi. Läbi eakamate kaasamisel aktiivsele tööturule paraneks ka põlvkondadevaheline side. Võimalust toetavad nii ettevõtluse arendamisele suunatud meetme rakendamine kui ka koostöö ning ühistegevuste meetme rakendamine (eelkõige koolitus- ja teavitusvaldkonnas).

Ohud

Olulisemad ohud tulenevad eeltoodud tähtsamatest nõrkustest (tähtsuse järjekorras):

1. **Rahvastiku vähenemise ja vananemise trend Eestis tervikuna, Ida-Viru maakonnas ning sh KIKO piirkonnas** – ohu realiseerumist vältida ei ole KIKO tegevuste raames võimalik, ohu leevendamiseks saab rakendada meetmeid, mis innustaksid kohalikke noori hariduse omandamise järgselt piirkonda naasma, leidma lahendusi tööjõu kättesaadavuse parandamiseks läbi tööturult praegu eemal olevate elanike kaasamise ning ettevõtlus- ja elukeskkonna komplekssе arendamise. Ohu leevendamist toetavad kõik KIKO poolt rakendatavad meetmed nii ettevõtluse, elukeskkonna kui ka koostöö ja ühistegevuse toetamiseks.
2. **Noorte väljarände trend suurtesse linnadesse** – noorte väljaränne suurematesse linnadesse toimub nii KIKO piirkonnas kui ka Ida-Viru maakonnas tervikuna. Ohu leevendamiseks saab ellu viia meetmeid, mis aitavad noortel juba aegsasti tekitada ettevõtlusel põhinevaid sidemeid piirkonnaga (kogemused, sh õppereisidelt saadud, näitavad, et tagasi pöörduvad sageli need noored, kes tegutsevad piirkonna ettevõtluses – perefirmas või mujal). Selliseks meetmeks on mikro- ja väikeettevõtluse toetamine. Samuti kasvatab noorte motivatsiooni piirkonda naasmiseks kvaliteetse elukeskkonna olemasolu, eelkõige teenuste osas, mida saab toetada läbi elukeskkonna arendamise meetme.
3. **Välispoliitilistest pingetest tulenevad negatiivsed mõjud ettevõtlusele (turism, toodete eksport idasuunal)** – ohu realiseerumisele KIKO-l mõju puudub, kuid on võimalik ohu realiseerumisest tutenevaid mõjusid leevendada. Selleks tuleb eelkõige mitmekesistada piirkonna turismiturgusid ning vältida kontsentreerumist ainult Vene turule. Seda toetab koostöö ja ühistegevuste meede, mis aitab läbi koolituste ja turunduse turismivaldkonna ettevõtjail tegutseda teistel turgudel, kasutada IKT-l põhinevaid lahendusi oma turu laiendamiseks.

4. **Venekeelse elanikkonna eemalejäämine KIKO tegevustest** – ohtu on võimalik vältida läbi venekeelsele elanikkonnale suunatud teavitustegevuse ning venekeelse elanikkonna tõhusama kaasamise.

KIKO piirkonna SWOT-analüüsist võib teha kokkuvõtva järelduse:

- **KIKO piirkonna jaoks on oluline tagada piirkonna elanike arvu vähenemise ja vananemise tempo pidurdumine, selleks tuleb omakorda eelkõige arendada kohalikku väikeettevõtlust, mis pakub töökohti, tooteid ja teenusi ning KIKO elukeskkonda füüsilisel tasandil, samuti ka avaliku sektori ja kolmanda sektori poolt pakutavate teenuste paketti. Eelisarendatavad mikro- ja väikeettevõtluse valdkonnad on toidu tootmine, turism ning uuenduslik väiketootmine või teenuste osutamine.**

Arenguvajaduste ja arengupotentsiaali kokkuvõte on koostatud lähtuvalt KIKO piirkonna hetkeolukorra analüüsist, fookusgruppide intervjuudest, „avatud ruumi" seminarist, Google küsitlusest ning SWOT-analüüsist.

	Arenguvajadus	**Arengupotentsiaal**
Hetkeolukorra analüüs majandusvaldkonnas	• Toodete ja teenuste arendamine piirkonnas • Erinevate ettevõtlussektorite vaheline võrgustumine • Ettevõtlusaktiivsuse kasvatamine	• Põllumajandus, metsandus ja kalandussektori ettevõtted • Veondus ja laondusettevõtted • Turismiteenust pakkuvad ettevõtted • Suurte turismiturgude lähedus ja kättesaadavus
Hetkeolukorra analüüs rahvastikuprotsesside valdkonnas	• Rahvastiku vähenemise ja vananemise pidurdamine • Elukeskkonna kvaliteedi parandamine • Uute teenuste ja toodete loomine • Tähelepanu pööramine eakamate inimeste tööturule ja ettevõtlusesse toomisele	• Looduslikud eeldused elukeskkonna kujundamiseks • Turistide voog pakub täiendavaid võimalusi teenuste ja toodete arendamiseks • Ida-Virumaa linnastu elanike baasil on olemas turgu KIKO väikeettevõtjatele
Hetkeolukorra analüüs kodanikuühiskonna ja avalike teenuste valdkonnas	• Spordi-ja huvitegevuse mitmekesistamine • Olemasoleva spordi- ja kultuuriasutuste infrastrkutuuri kasutamise	• Olemasolev vabaühenduste võrgustik ning vabaühenduste tegutsemise kogemus

	efektiivsuse kasvatamine • Erinevate ürituste dubleerimise vältimine läbi tõhusama koostöö	• Olemasolev kultuuri- ja spordi füüsiline infrastruktuur • Olemasolev koostöökogemus ürituste korraldamise vallas
„Avatud ruum“	• Uute kõrgema kvaliteediga töökohtade loomine, mis võiks olla atraktiivsed ka noortele	• Linnades paiknev tööstus pakub turgu väikeettevõtjatele • Kasvav turistide voog pakub võimalusi väikeettevõtjate tootearenduseks ning teenustepaketi mitmekesistamiseks
Fookusgruppide intervjuud	• Vajadus uute teenuste ja toodete järele • Ettevõtjate ja vabaühenduste arenguvõimekuse kasvatamine	• KIKO kogemus ettevõtluse ja kolmanda sektori toetamisel • Arenguvaldkonna partnervõrgustik maakonnas
Google küsitlus	• Vajadus investeeringute järele toodete ja teenuste arendamiseks: ettevõtjatel seadmed ja hooned, avalikus ja kolmandas sektoris elukeskkonna kvaliteedi parandamine	• Ettevõtjate, vabaühenduste ja omavalitsuste valmisolek arendustegevusi kavandada ning ellu viia • KIKO partnerite kogemus arenguprojektide tugimisel
Õppereisid (Austria, Portugal, Itaalia, Eesti)	• Kohapealne võrgustumine loob eeldused kohaliku majanduse paremaks toimimiseks • Keskendumine oma kohalikule ressursile ning selle baasil toodete pakkumisele	• Olemasolev rahvusvaheline kogemus kohaliku elu- ja majanduskeskkonna kujundamisel • Rahvusvahelisi kostöökogemusi omav liikmeskond

SWOT-analüüs	• KIKO teenustepaketi arendamine ning täiendamine piirkonna ees sesivatele väljakutsetele vastamiseks	• Olulisemad tegevusvaldkonnad: mikro- ja väikeettevõtlus (toidu- ja turismisektor, uuenduslikkus); elukeskkonna arendamine; ühistegevuste, koostöö ja kompetentside arendamine

Olulisemate arenguvaldkondadena saab eeltoodu põhjal defineerida:

- **Väikeettevõtluse arengut,** mis toob turule uusi tooteid ning põhineb oluliselt koahlikul ressursil nii toiduainete tootmises kui ka turismiteenuste pakkumises. Väikeettevõtlus pakub tööd nii noortele kui ka eakatele ning tekitab noorte ettevõtjate puhul tugevamat seost piirkonnaga. Väikeettevõtluse arenguks on olemas vajalikud arengueeldused toimivate võrgustike, olemasolevate turgude ja kasvava oskusteabe näol.
- **Elukeskkonna arengut,** mis parandab eelkõige elanikele ja piirkonna külastajatele suunatud erinevaid teenuseid, mida osutavad lisaks ettevõtjatele ka vabaühendused ja kohalikud omavalitsused. Elukeskkonna arendamiseks on olemas arengueeldused läbi toimiva vabaühenduste võrgustiku, põhiliselt omavalitsuste kanda oleva spordi- ja kultuuriasutuste infrastruktuuri ning nii välis- kui sisemaise koostöökogemuse olemasolu.
- **Inimeste oskusteabe ja koostöövõimekuse arengut,** mis on horisontaalseks baasiks nii ettevõtluse kui kodanikuühiskonna toimimiseks. Oluliseks vajaduseks on kasvatada võrgustikutöö oskusi ja võimekust, vajalik on parandada piirkonna elanike oskusteavet eelkõige põhilistes KIKO arengusuundades (turism, kohalik toit). Arenguks vajalikud eeldused on olemas läbi toimiva kolmanda sektori võrgustiku ning olemasolevate koostöösidemete nii Eestis kui mujal. Piirkonnas toimub mitmeid atraktiivseid ning laialt tuntud üritusi, mis loovad eelduse paremaks koostööks (Oru pargi promenaad, Toila muinastulede öö, Toila merepäevad, Jõhvi balletifestival, Seitsme linna muusika, Narva-Jõesuu silmufestival jt).

IV. Eelmiste strateegiliste eesmärkide täitmine ja saavutatud tulemused

Eelmise strateegia kokkuvõtteks saab välja tuua:

Positiivne:

- Hindamissüsteem on hea – komisjon on olnud algusest peale juhatusest eraldi. Liikmeid on hindamiskomisjoni palju kaasatud (pooled liikmed on kas

hindamiskomisjonis või juhatuses). Projektide kättesaadavus võiks olla lihtsam, nt läbi kodulehe.
- Koostööprojekte on olnud mitmeid, hea näide on kohaliku toidu projekti käivitamine, millesse KTG on algatajana panustanud.
- Väikseid põllumehi ja uusi väiketootjad on juurde tulnud.
- Piirkonna turismitrükis on olnud hea (teostamiseks kasutati tegevuskulusid ja projektitoetust). See on oluline väikestele tegijatele, kuna nad on saanud trükisesse sisse. Soov on oma piirkonna väikeettevõtjad n-õ pildile saada ning siduda toidu teema turismiga.

Väljakutsed:

- Hindamiskriteeriumid peaks olema rohkem lahti kirjutatud, kuigi neid muudeti ühiselt.
- Strateegiaga on loodud kõik võimalused erinevateks tegevusteks, mistõttu on täna raske ära öelda, et projekt ei vasta strateegiale (laiapõhjalisus). Seda on taotlejate poolt ka ära kasutatud.
- Kui keegi tahab petta, siis peaks saama teda takistada järgmiste projektide puhul – LEADER- määruses võiks see sees olla.
- Projektide raames ei saa seada taotlejatele tingimusi – nt et pead võtma praktikale inimesi vms. Nii on võimalus, et taotluses kirjutatakse, aga tegelikult ei tehta. Võiks olla kohustused ka taotlejal, nt lepinguga sätestatud. Austria näitel on see tavaline (omavaheline leping).

(Väljavõte LEADER tegevusgruppide vahehindamise intervjuust 2013)

KIKO olulisemates arengusuundades realiseeriti perioodi jooksul järgmisi projekte:

Kohaliku toidu arendamise raames rahastati 39 erinevat arendusprojekti ligi 345 000 euro ulatuses. Turismisektoris toetati 73 projekti summas ligi 900 000 eurot. Noorteprojekte toetati 42 korral summas ligi 355 000 eurot.

Kohaliku toidu projektide kaudu on arendatud Viru Toidu võrgustiku tööd eesmärgiga tekitada piirkonda uusi tootjaid ja uusi tooteid.

MTÜ Kirderanniku Koostöökogu on Viru Toit tegevustesse panustanud nelja projekti elluviimisega toetussummas 23 742 eurot. Teemadeks Viru Toidu brändi loomine ja tegevuskava koostamine, meeskonnakoolitus sidumaks toidu ja turismiettevõtjaid ning kaks õppereisi.

MTÜ Kirderanniku Koostöökogu on liitunud tootjate ja toitlustajate katusorganisatsiooniga MTÜ Kohalik Toit, et arendada võrgustiku tööd. MTÜ Kohalik Toit on saanud Kirderanniku Koostöökogu toetust kolme erineva turundusprojekti toetamiseks: loodud on koduleht www.virutoit.ee, soetatud müügitelgid ja messimööbel, väiketoitlustajate võrgustiku töö tugevdamiseks soetatud BBQ-ahi, grillpannid ja termokastid ning korraldatud tunnustusüritus.

Samuti on tegevusgrupp suunanud mitmed taotlusvoorud väiketootjate tegevuste tugevdamiseks.

Teiseks valdkonnaks, mis eelmisel perioodil tähelepanu pälvis, oli **maaturismi arendamine.**
MTÜ Kirderanniku Koostöökogu enda algatatud ja ellu viidud oli 9 projekti, kus eesmärgiks oli turismi arendamine, sh keeltekursused, piirkonna temaatiliste marsruutide väljatöötamine ja trükised, erinevad koolitused teenindajatele ning meeskonnale jms.

Noorte projektidest väärivad märkimist suviste õpilasmalevate läbiviimine koostöös omavalitsustega, tegevusgrupi poolt algatatud koostööprojekt - robootikavahendite soetamine piirkonna noortele.

Toetussummade jagunemine
Eelmisel perioodil antud toetusest jagunes toetussumma taotlejate lõikes järgmiselt: kolmas sektor 59,8% ja ettevõtjad 36,4% ning KOV-id 3,8%.

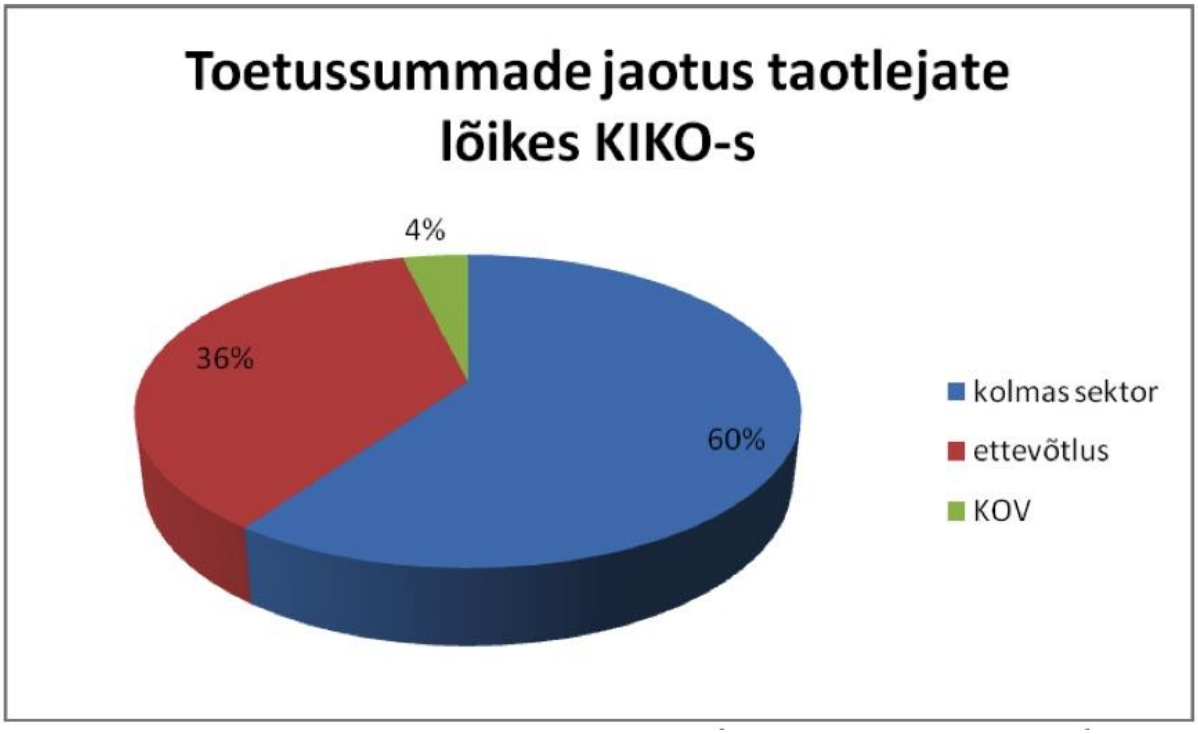

Joonis 4. Toetussumma jagunemine taotlejate tegevusvormi kaupa

Kuna mitmed kolmanda sektori organisatsioonid on saanud toetust ettevõtluse arendamiseks, saame teise pildi, kui vaatleme makstud toetusi tegevusalade lõikes. Ettevõtluse arendamiseks on jagatud 42,3% ja kogukondade arendamiseks ja investeeringuteks 57,7% kogu toetuste mahust (perioodi jooksul kokku 2,269 miljonit eurot).

Joonis 5 Toetussummade jagunemine tegevusalade lõikes

Suurima mahuga Kogukonna investeeringuteks olid Ida-Viru Talupidajate hoone rekonstrueerimine ja Ida-Viru Jahimeeste Seltsi *skeet* radade ehitus lasketiiru aladele. Mahukamad olid veel Saka pargi väliekspositsiooni loomine ja Jõhvi jalgpallistaadioni investeeringud. Laste mänguväljakuid rajati nelja külasse, kahel juhul korrastati külaplatsid ning toetati osaliselt Pühajõe kogukonnahoone rekonstrueerimist. Toetasime ka Jõhvi eakate päevakeskuse sisustamist.

Ettevõtluse arendamisel olime toetusega abiks kahe pagaritöökoja loomisel, samuti soetati Jõhvi Promenaadi talupoe sisustus LEADER toetusega. Kohaliku toidu teematika arendamise eesmärgil oli oluline Konju Mõisa talu juustuvanni ja rändkauplusauto soetamise toetamine. Uudne ettevõtmine piirkonnas on OÜ Raudkivi õunaaia loomine, meie toetus läks vihmutussüsteemi ja piirdeaia rajamiseks. Turismi edendamise eesmärgil oleme toetanud Alujoa puhkeküla veevarustussüsteemi ja vaba-aja platsi rajamist, Motovilla Smart House lahenduse soetamist, Valaste puhkeküla ehitust, Valaste Grupp OÜ kodumajutuse ehitust, Valge Hobu Trahteri rekonstrueerimist jpm. Ainulaadseks Eestis on Vokas asuva ekspordile orienteeritud kalastustarvete tootmistsehhi loomine, mida oleme toetanud seadmete soetamisel ja hoone rekonstrueerimisel. Samuti loodi piirkonnas uus ettevõte OÜ SodaX, kes pakub erinevaid puhastustöid LEADER toetusega soetatud soodapritsi abil. Põllumehi oleme aktiivselt toetanud põllumajandustehnika soetamisel.

Omavalitsuste lõikes on kõige rohkem toetuste taotlusi esitanud ja samas ka kõige enam toetusi saanud Toila valla ettevõtjaid ning kolmanda sektori taotlejad, veidi väiksema taotlemisaktiivsusega olid KIKO-st lahkunud Kohtla ja Vaivara vallad. Tagasihoidlikud on olnud Narva-Jõesuu linna ja uustulnuka Kohtla-Nõmme (alates 2011.a) piirkonna taotlejad.

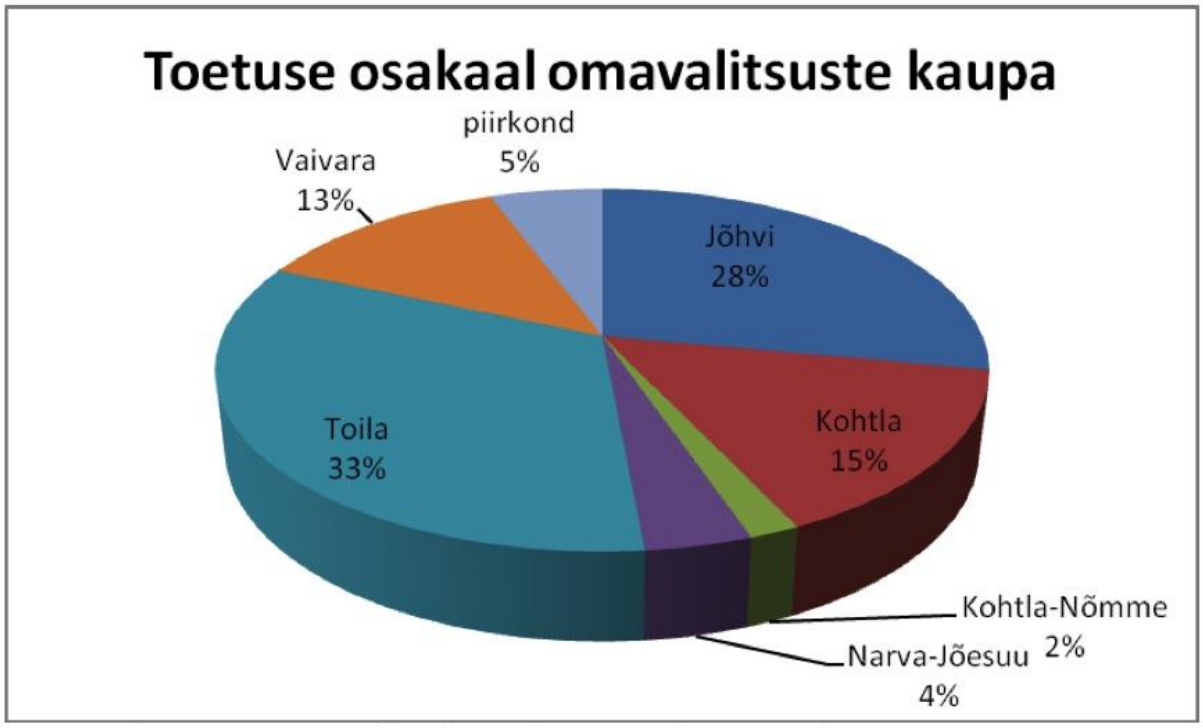

Joonis 6 Toetuse osakaal KIKO omavalitsuste kaupa

Keskmiselt on ühe elaniku kohta piirkonnas jagatud toetussumma 108,21 eurot. Omavalitsuspiirkonniti on sama näitaja 1 elaniku kohta:

Toila vald	351,65 eurot
Kohtla vald	247,53 eurot
Vaivara vald	212,26 eurot
Jõhvi vald	50,98 eurot
Kohtla-Nõmme vald	39,89 eurot
Narva-Jõesuu linn	33,55 eurot

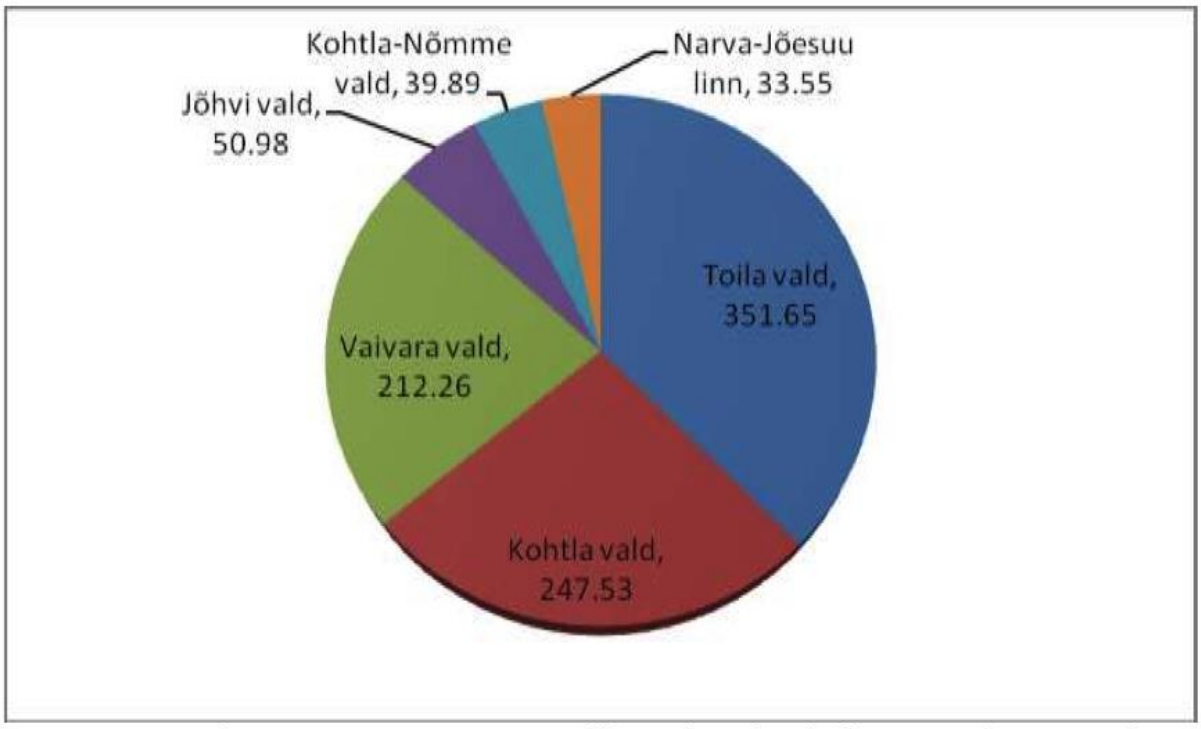

Joonis 7 Keskmine toetussumma ühe elaniku kohta KIKO omavalitustes (eurodes)

Vahendite senine jaotus on olnud kooskõlas KIKO strateegia suunaga ettevõtluse arendamisele, pakkudes proportsionaalselt suuremat osa toetusvahenditest ettevõtlussektorile (arvestusega, et ka kogukonnateenuste arendamisele kulunud summad haakuvad olulisel määral ettevõtlusega). Omavalitsuseti on jaotus olnud ebaühtlane, kus kolm valda: Toila, Kohtla ja Vaivara on saanud elaniku kohta enam toetust kui Jõhvi, Kohtla-Nõmme ja Narva-Jõesuu. Jõhvi puhul on selline tulemus eeldatav, kuna valla elanike arv on võrreldes teiste omavalitsutega suurusjärgu võrra suurem. Aktiivsuse kasvu toetuste taotlemisel vajavad eelkõige Kohtla-Nõmme vald ja Narva-Jõesuu linn.

Selline edukate toetusprojektide hulk tõendab KIKO võimekust oma strateegia realiseerimiseks ning vahendite tõhusaks ja sihipäraseks kasutamiseks.

Strateegia on üldjoontes toiminud. Strateegiliste eesmärkide saavutamine on olnud raskesti mõõdetav ning see on õppetund, mis on võetud arvesse uue strateegia koostamisel. Tunnetuslikult on eelmise strateegia eesmärkide saavutamise poole jõudsalt liigutud.

V. Strateegia

KIKO arenguvisioon ning strateegline planeerimine põhinevad KIKO põhiväärtustel:

- **Uuenduslikkus** – väärtustame uuenduslikke ning nutikaid lahendusi, oleme eelarvamustevabad ning **avatud.**
- **Ettevõtlikkus** – väärtustame **isiksusekeskset** arengut, algatusvõimet ja loovust, oskust ning võimet võtta asju ette ning nende eest ka vastutada.

- **Pühendumus** – väärtustame tegevuste läbimõtestatust ja eesmärgipärasust, tunneme rõõmu oma tegevusest ja anname seda **rõõmu** ka edasi.

5.1 Visioon ja arenguvaldkonnad

Kirderanniku koostööpiirkond on kvaliteetseim multikultuurne tööstus- ja kaevandusaladel asuv elu- ja külastuskeskkond Eestis, mida iseloomustab:

- Orienteeritus kohaliku väikeettevõtluse arendamisele kui olulisele koostööpiirkonna elukeskkonda ja piirkonna toote- ja teenuspaketti kujundavale mõjurile.
- Elujõuline kohalik kultuur, mis pakub seeläbi kohalikele elanikele mõistlikke majanduslikke väljundeid, luues eeldused väiketootmisele ja kohalikule toidule ning selle turundamisele.
- Kogukonna kõrged ettevõtlikkushoiakud, mis on piirkonda loonud uusi tooteid, teenuseid ja töökohti nii ettevõtluses, kodanikuühiskonnas kui ka avalikus sektoris.

Olulisemad arenguvaldkonnad

Strateegia koostamise käigus läbi viidud lähteanalüüsi, SWOT-analüüsi, küsitluse ja seminaride tulemusena määratleti KIKO kolm olulisemat arenguvaldkonda:

- **Ettevõtlus** – uuenduslike toodete ja teenuste juurutamine, põllumajandustoodete väärindamine, kohaliku toidu tootmine ja turundamine, sellega seotud tegevused, kohalik käsitöö ja turism.
- **Elukeskkond**[11] – füüsiline, sotsiaalne, noortesõbralik ja turvaline.
- **Inimese areng** – ettevõtlikkushoiakud, silmaring ning oskusteave, kultuuri- ja spordielu, sh turismi- ja elukeskkonna kujundajana ning viljelejatele majandusliku väljundi pakkujana, kogukondlik integratsioon, tööhoiakute kujundamine, praktikavõimalused noortele.

5.2 Strateegia eesmärgid

Kirderanniku Koostöökogu strateegiliste eesmärkidena määratleti kolm valdkondlikku eesmärki, mis käsitlevad kolme olulisemat arenguvaldkonda: ettevõtlust, elu- ja külastuskeskkonda ning inimese arengut. Sealjuures on eesmärgid jagatud ettevõtlusvaldkonnas kolmeks alaeesmärgiks, elukeskkonna valdkonnas kaheks alaeesmärgiks ning inimese arengu valdkonnas üheks alaeesmärgiks. Olulisimaks eesmärgiks ehk prioriteediks nr.1 on ettevõtlusvaldkonna arendamine, kuhu kulutatakse

[11] Elukeskkonna osana käsitletakse ka külastuskeskkonda arvestades asjaolu, et külastuskeskkonna arendamine pakub teenuseid ka kohalikele elanikele parandades elukeskkonna kui terviku kvaliteeti.

enim ressursse. Elu- ja külastuskeskkonna arendamine on prioriteet nr 2 ning kolmandal prioriteetsusastmel on inimese arengu valdkonna eesmärgid.

Ettevõtlusvaldkonna eesmärk - Kirderanniku koostööpiirkonna väikeettevõtlus on teinud arenguhüppe järgnevates valdkondades:		
Ettevõtlusvaldkonna alaeesmärk EV1 • *Kohaliku toidu ja käsitöö tootmine, põllumajandustoodete väärindamine, turundamine ning turustamine*	**Alaeesmärk EV1 tulemusmõõdik** • *Kohaliku Toidu ja, võrgustiku liikmete ning valdkonna kõigi taotlejate müügikäibe kasv (majandusaasta aruannete alusel)* ***Baastase 2013–1 319 496€*** ***Soovitav tase 2020 – 10% kasvu (1 451 445€)***	**Alaeesmärk EV1 väljundmõõdik** *Väljundmõõdik:* • *Kohaliku Toidu valdkonna projektide arv ja rahaline maht* ***Soovitav tase 2020 – 50 projekti, toetuse summa orienteeruvalt 500 000 eurot***
Ettevõtlusvaldkonna alaeesmärk EV2. • *Turismi- ja puhketeenuste osutamine ning turistidele ja puhkajatele suunatud toodete tootmine*	**Alaeesmärk EV2 tulemusmõõdik** • *KIKO tegevusgrupiga seotud ettevõtete turistidele ja puhkajatele suuunatud teenuste ja toodete müügikaive (majandusaasta aurannete alusel)* ***Baastase 2013 – 2 740 096 €*** ***Soovitav tase 2020 – 10% kasvu (3 014 097 €)***	**Alaeesmärk EV2 väljundmõõdik** • *Turismivaldkonna projektide arv ja rahaline maht* ***Soovitav tase 2020 – 30 projekti, toetuse summa orienteeruvalt 300 000 eurot***
Ettevõtlusvaldkonna alaeesmärk EV3 • *Rohkem uuenduslikke*	**Alaeesmärk EV3 tulemusmõõdik** • *KIKO tegevusgrupiga seotud*	**Alaeesmärk EV3 Väljundmõõdik** • *Ettevõtjate uuenduslike projektide arv ja rahaline maht*

teenuseid ja tooteid[12]	*uuenduslikke teenuseid ja tooteid pakkuvate ettevõtete müügikäive (majandusaasta aruannete alusel)* ***Baastase 2013 – 1 389 843 €*** ***Soovitav tase 2020 – 10% kasvu (1 528 791 €)***	***Soovitav tase 2020 – 10 projekti (mida mõõdetakse eraldi lähtumata ettevõtlusvaldkonnast, võivad sisalduda või mitte sisalduda kahe eelneva alaeesmärgi raames mõõdetavates mõõdikutes), toetuse summa orienteeruvalt 100 000 eurot***
Elukeskkonna valdkonna eesmärk - Kirderanniku koostööpiirkonna elu- ja külastuskeskkonna kvaliteet on paranenud, pakkudes rohkem vaba aja teenuseid ning elukeskkonna teenuseid elanikele ja külastajatele.		
Elukeskkonna valdkonna alaeesmärk EK1 • *Piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke*[13] *elukeskkonna teenuseid*[14]	**Alaeesmärk EK1 Tulemusmõõdik** • *Jätkusuutlike ja kasutuses olevate elukeskkonna teenuste arv* ***Baastase 2015 – 12 elukeskkonna teenuseid pakkuvat infrastruktuuri objekti (pargid, sadamad, kergliiklusteed, külaplatsid/lauluväljakud, välised spordiplatsid, promenaadid jms - KOV andmetel)*** ***Soovitav tase LEADER toel 2020 - 10 ehk siis kokku 22***	**Alaeesmärk EK1 Väljundmõõdik** • *Elukeskkonna teenuste projektide arv ja rahaline maht* ***Soovitav tase 2020 – 20 projekti, toetuse summa orienteeruvalt 340 000 eurot***
Elukeskkonna valdkonna alaeesmärk EK2	**Alaeesmärk EK2 tulemusmõõdik**	**Alaeesmärk EK2 Väljundmõõdik**

[12] Tooted ja teenused, mis on tavalisest kõrgemal tehnoloogiatasemel, kõrgema lisandväärtusega, või piirkonnas puuduvad.

[13] Mitte ainult projektipõhiseid

[14] Inimese poolt loodud võimalused, mida pakutakse füüsilise elukeskkonna baasil elanikule ja külastajale

• *Piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke ja kasutuses olevaid vaba aja teenuseid*[15]	• *Jätkusuutlike ja kasutuses vaba aja teenuste arv* ***Baastase 2015 – 19 (raamatukogud, seltsi/kotserdi/rahvamajad, spordihooned, ujulad, noortekeskused, vaba aja keskused – KOV andmetel)*** ***Soovitud siht 2020 - + 7 kokku 26 teenust/objekti***	• *Vaba aja teenuste projektide arv ja rahaline maht* ***Soovitav tase 2020 – 20 projekti, toetuse summa orienteeruvalt 200 000 eurot***
Inimese arengu valdkonna eesmärk - Kirderanniku koostööpiirkonna kogukond on aktiivne ja teovõimekas.		
Inimese arengu valdkonna alaeesmärk IA1 • *Kogukonna ettevõtlikkus on kõrgel tasemel ja seda eriti noorte hulgas*	**Inimese arengu valdkonna alaeesmärk IA1** • *KIKO tegevuspiirkonna ettevõtlusaktiivsus on kõrgem kui Eesti keskmine (statistikaameti andmed majanduslikult aktiivsete ettevõtete kohta ja KIKO KOV-de rahvaarvu suhe)* ***Baastase 2012. aasta – ettevõtlusaktiivsus KIKO piirkonnas 36,8‰*** ***Soovitud tase 2020. aastaks - 40‰***	**Inimese arengu valdkonna alaeesmärk IA1 Väljundmõõdik** • *Ettevõtlikkuse ja noorsootöö valdkonna projektide hulk ja rahaline maht* ***Soovitav tase 2020 – 50 projekti, toetuse summa orienteeruvalt 360 000 eurot***

[15] Teenused, mis on suunatud elanike ja külaliste vaba aja veetmisele

Joonis 8 KIKO strateegiliste eesmärkide skeem

5.3 Strateegia integreeritud ja uuendusliku olemuse kirjeldus

KIKO strateegia vertikaalne integratsioon kõrgama tasandi valdkondlike eesmärkidega on järgmine:

Strateegia eesmärgid toetavad EAFRD järgmiste prioriteetide saavutamist (määrus 1305/2013 artikkel 5):

1. prioriteet - teadmussiirde ja innovatsiooni parandamine põllumajanduses, metsanduses ning maapiirkondades, keskendudes järgmistele valdkondadele:

1A - innovatsiooni ja koostöö toetamine ning teadmistebaasi arendamine maapiirkondades; *(KIKO eesmärk EV3)*
1B - põllumajanduse, toidu tootmise ja metsanduse ning teadusuuringute ja innovatsiooni vaheliste sidemete tugevdamine, sealhulgas paranenud keskkonnajuhtimise ja keskkonnategevuse tulemuslikkuse eesmärgil; *(KIKO eesmärgid EV1 ja EV2)*

2. prioriteet - põllumajandusettevõtete elujõulisuse ja kõigi põllumajandusvormide konkurentsivõime parandamine kõigis piirkondades ning uuenduslike põllumajandustehnoloogiate ja metsade säästva majandamise edendamine, keskendudes järgmistele valdkondadele:

2A - kõigi põllumajandusettevõtete majandustegevuse tulemuslikkuse parandamine ning põllumajandusettevõtete ümberkorraldamise ja moderniseerimise hõlbustamine, eelkõige eesmärgiga suurendada turul osalemist ja turule orienteeritust ning põllumajandusliku tegevuse mitmekesistamist; *(KIKO eesmärgid EV1 ja EV2)*

3. prioriteet - toiduahela korraldamise, sealhulgas põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise, loomade heaolu ja riskijuhtimise edendamine põllumajanduses, keskendudes järgmistele valdkondadele:

3A - toormetootjate konkurentsivõime parandamine nende parema integreerimise abil põllumajanduslike toiduainete tarneahelasse kvaliteedikavade kaudu, mis annavad põllumajandustoodetele lisaväärtuse, kohalike turgude edendamise ja lühikeste tarneahelate ning tootjarühmade ja -organisatsioonide ning tootmisharudevaheliste organisatsioonide kaudu; *(KIKO eesmärk EV1)*

4. prioriteet - põllumajanduse ja metsandusega seotud ökosüsteemide ennistamine, säilitamine ja parandamine, keskendudes järgmistele valdkondadele:

4A - elurikkuse ennistamine, säilitamine ja parandamine, sealhulgas Natura 2000 aladel ja looduslikust või muust eripärast tingitud piirangutega aladel ning suure loodusliku väärtusega põllumajanduse ja Euroopa maastike seisundi ennistamine, säilitamine ja parandamine; *(KIKO eesmärk EV2)*

5. prioriteet - ressursitõhususe edendamine ning vähese CO2-heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupidavale majandusele ülemineku toetamine põllumajanduses ning toiduainete- ja metsandussektoris, keskendudes järgmistele valdkondadele:

5A - veekasutuse tõhustamine põllumajanduses; *(KIKO eesmärk EV1)*
5B - energiakasutuse tõhustamine põllumajanduses ja toiduainetetööstuses; *(KIKO eesmärk EV1)*
5C - taastuvate energiaallikate, kõrvalsaaduste, jäätmete, jääkide ja muude toiduks mittekasutatavate toorainete pakkumise ja kasutamise hõlbustamine biomajanduse edendamise eesmärgil; *(KIKO eesmärgid EV1; EV2; EV3)*

6. prioriteet - sotsiaalne kaasamine, vaesuse vähendamine ja maapiirkondade majandusliku arengu edendamine, keskendudes järgmistele valdkondadele:

6A - tegevusvaldkondade mitmekesistamise, väikeettevõtete loomise ja arendamise ning töökohtade loomise hõlbustamine; *(KIKO eesmärgid EV1; EV2; EV3)*

6B - maapiirkondade kohaliku arengu soodustamine; *(KIKO eesmärgid EK1; EK2; IA1)*
6C - info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kättesaadavus, kasutamine ja kvaliteedi parandamine maapiirkondades. *(KIKO eesmärgid EV3; EK1; IA1)*

KIKO eesmärgid toetavad järgmisi MAK 2014 – 2020 eesmärke:

- Tugevdada ja arendada tootja, töötleja, nõustaja ja teadlase vahelist sidet, rakendades senisest enam innovatsiooni ja teadustulemusi nõustamisse ja tootmisahelasse ning edendades teadmussiiret. *(KIKO eesmärk EV3)*
- Tõsta elujõulisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele suunatud põllumajandussektori konkurentsivõimet ja ressursitõhusust. *(KIKO eesmärk EV1)*
- Suurendada põllumajandussaaduste tootmise ja töötlemisega tegelevate ettevõtjate turujõudu ning nendevahelist horisontaalset ja vertikaalset koostööd põllumajandussaaduste tootmisel, töötlemisel ja turustamisel. *(KIKO eesmärk EV1)*
- Edendada põllumajanduse ja maapiirkonna majandustegevuse mitmekesistamist, põllumajandusest vabanevale tööjõule alternatiivseid tööhõivevõimalusi pakkuvat ettevõtlust ja elukeskkonna atraktiivsust. *(KIKO eesmärgid EV1; EV2; EK1; EK2)*
- Edendada kohalikku algatust ja suunata seda kohaliku elu- ja ettevõtluskeskkonna arendamisel kohalikul ressursil ja potentsiaalil põhinevatele lahendustele. *(KIKO eesmärk IA1)*

KIKO eesmärgid toetavad kõiki Eesti LEADER spetsiifilisi eesmärke:

- LEADER-tegevuspiirkonna ettevõtjate konkurentsivõime on tõusnud, eelkõige ühiste tegevuste kaudu; *(KIKO eesmärgid EV1; EV2; EV3; IA1)*
- Kohalike elanike sotsiaalne kaasatus kohaliku arengu strateegia ettevalmistamisel ja elluviimisel on suurenenud, mistõttu on suurenenud strateegia rakendamise tulemusel teenuste kättesaadavus, sh IT-teenuste osas ning on loodud uusi töökohti; *(KIKO eesmärgid EK1; EK2; IA1)*
- LEADER-tegevuspiirkonna eripärad on paremini kasutust leidnud, sh kohaliku toidu töötlemise ja turustamise valdkonnas; *(KIKO eesmärgid EV1)*
- Uuenduslike lahenduste kasutuselevõtmine on suurenenud, sh kogukonnateenuste arendamisel; *(KIKO eesmärgid EV3; IA1)*
- Kohaliku tasandi valitsemine on paranenud läbi erinevate osapoolte kaasamise; *(KIKO eesmärk IA1)*

Strateegia sisemise integratsiooni olemus seisneb strateegiaprotsessi ülesehituses ja strateegia koostamise metoodikas.

Strateegia on loodud KIKO piirkonna arendamiseks ning sellest lähtuvalt on strateegia integreeritud olemus järgmine:

- Analüüs – analüüsi baasil on tuvastatud KIKO piirkonna olulised väljakutsed, mis määratleti väliskeskkonda, rahvastikku ja sotsiaalmajanduslikku olukorda kirjeldava statistilise andmestiku alusel, KIKO partnerite ja piirkonna ettevõtjate, vabaühenduste, omavalitsuste ja elanike hinnangute alusel.
- Süntees – kirjeldatud väljakutsete baasil püstitati KIKO partnerite, piirkonna ettevõtjate, vabaühenduste ja omavalitsuste poolt nende väljakutsete lahendamiseks vajalik arenguvisioon ning eesmärgid. Eesmärgid tulenevad analüüsi faasist ning loovad süsteemi, mida järgides on võimalik püstitatud probleeme lahendada.
- Rakendamine – eesmärkidest tulenevalt loodi KIKO meetmestik, mis kirjeldab seda, milliste konkreetsete vahendite ja tegevustega KIKO kavatseb püstitatud eesmärke saavutada. Strateegia kirjeldab meetmete rakendamist ning saavutatud tulemuste seiramist ja kontrolli.

KIKO strateegia 2015–2020 keskendub oma olemuselt uuenduslikule – ühiste probleemide lahendamisele ja ühisele panustamisele tuginevale võrgustikupõhise arengu toetamisele. Arenguvaldkondade eesmärgid toetavad üksteist. Edu saavutamine ettevõtlusvaldkonna arengus toob kaasa uusi töökohti ning võimalusi nii noortele kui eakamatele, leida endale piirkonnas sobivat tegevust. Elukeskkonna ja külastuskeskkonna kvaliteedi parandamine parandab ka piirkonna ettevõtluskeskkonda, aidates kaasa tööjõu kättesaadavuse parandamisele ning külastuskkeskkonna puhul ka täiendavate klientide piirkonda saabumisele (turistid). Horisontaalselt seob mõlemat arengusuunda piirkonna elanike parem ettevõtlikkuse ja oskusteabe tase, mis toetab nii ettevõtlust kui elu- ja külastuskeskkonna arengut. Arvesse võttes asjaolu, et ettevõtlusvaldkond on see valdkond, kus praktilist jõukust toodetakse, kavandab KIKO proportsionaalselt suuremat toetust ettevõtjatele (50% vahenditest) ning proportsionaalselt väiksemat toetust elu- ja külastuskeskkonna ning inimese arengu valdkondadele (vastavalt 50%). Eelnevast tulenevalt kasutatakse eesmärkide saavutamiseks kahte meedet: selgelt ettevõtjatele suunatud Ettevõtluse arendamise ja kompetentsi tõstmise meedet ning omavalitsustele ja kolmanda sektori organisatsioonidele (sh tegevusgrupp ise) suunatud Elukeskkonna ja kogukonna arendamise meedet.

Eelkõige võib nendes valdkondades edu saavutada, arendades erinevate partnerite koostööoskusi, mis võimaldab paremat võrgustumist ning seeläbi olemasoleva ressursi efektiivsemat ärakasutamist ja uute ressursside kaasamise võimekuse kasvu.

Seoses Maaelu arengukava pikendamisega kahe aasta võrra ning taastekava vahendite lisandumisega projektitaotluste rahastamiseks, rakendab tegevusgrupp aastatel 2021-2022 meedet „COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamine ja selle mõjude vähendamine“.

Kirderanniku Koostöökogu piirkonna mikro- ja väikeettevõtted, eelkõige loomemajanduse, meelelahutuse ja kultuurilistele tegevustele suunatud ettevõtted,

turismiettevõtted, majutus- ja toitlustusettevõtted jm teenindusettevõtted[16], vajavad tuge COVID-19 kriisist tingitud olukorraga toimetulekuks ning kriisi mõjude leevendamiseks.

Meetme eesmärk on aktiivse ja nutikatele lahendustele orienteeritud ettevõtluse toetamine, mis on taastunud COVID-19 kriisi mõjudest.

Meede loob ettevõtjatele võimaluse digilahenduste väljatöötamiseks, kontaktivabade lahenduste kasutuselevõtmiseks, kaugtöövajaduse suurenemisega seotud investeeringute tegemiseks, seadmete, masinate jm inventari soetamiseks, väiksemate ehitustööde teostamiseks ning teadmussiirde projektide läbiviimiseks.

Strateegia ülesehituse sidusust illustreerib järgmine joonis:

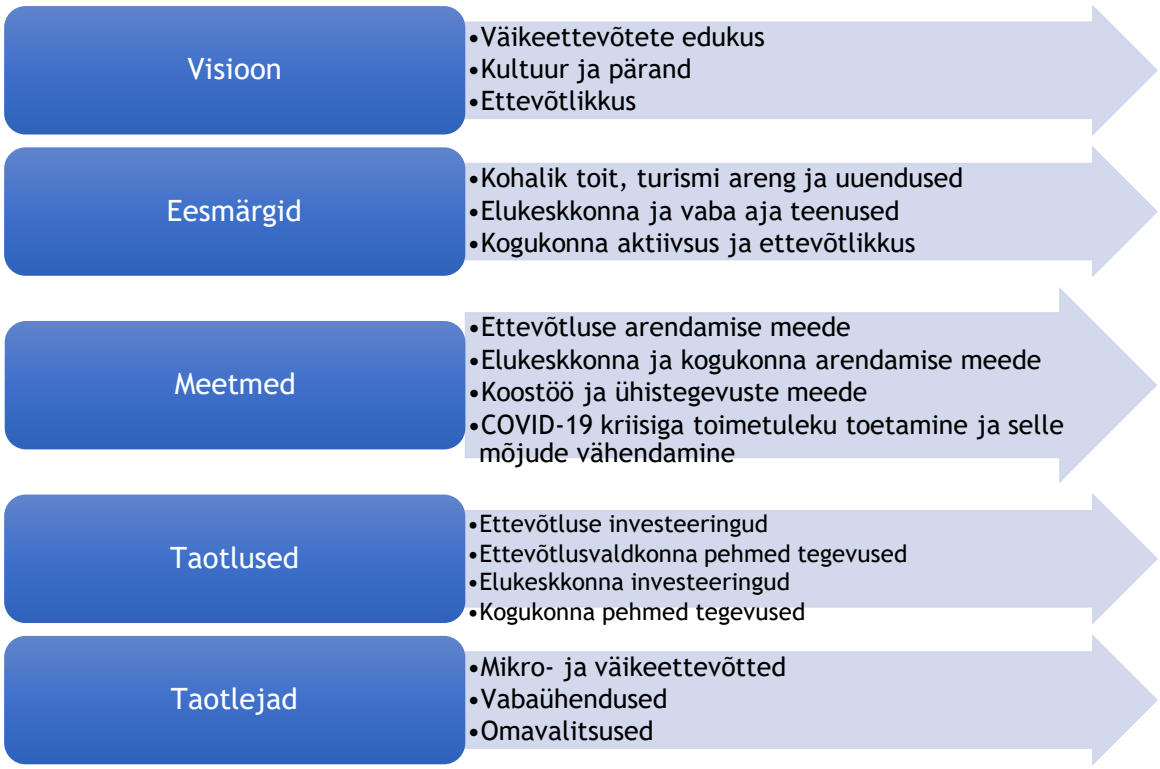

Joonis 9 Strateegia integreeritud olemus

Strateegiaga eelistatakse projekte, mis vastavad horisontaalsetele eesmärkidele:

- koostöövõrgustike arendamine;
- kohaliku inimkapitali arendamine;
- uudsete lahenduste rakendamine.

[16] Maakondlike arenduskeskuste võrgustiku COVID-19 kriisi mõju uuring ettevõtetele

See tähendab, et kõikide projektidega püüeldakse läbivalt nimetatud horisontaalsete eesmärkide täitmise poole. Antud lähenemine baseerub LEADER-põhimõtetel: "uuendused", "koostöö" ja "võrgustikutöö".

Koostööd tehakse nii sektoritevaheliselt kui ka teiste tegevusgruppidega (eelkõige Virumaa Koostöökogu MTÜ) ning kalanduse valdkonna tegevusgrupiga Virumaa Rannakalurite Ühing MTÜ. Koostöövaldkondade täpsustamiseks on nende partneritega sõlmitud koostöömemorandum (vt Lisa 5).

Viru Toit võrgustiku raames on KIKO-l praktiline koostöökogemus 2010-st aastast. Rahvusvaheliselt tehti koostööd turismivaldkonnas projekti „Aeglane turism" raames Kalakukko ry-ga Soomest. Viidi läbi õppereisid Austriasse, Portugali, Itaaliasse samuti Eesti piires, mille tulemusena tekkis tootearendusi kitesjuustu tootmises (R Capital OÜ – Konju mõisa talu), õunatöötlemises (OÜ Raudkivi), klienditeenindajate koolituses (Ettevõtlik Virumaa MTÜ) jm.

Uuel perioodil jätkatakse koostööd Viru Toidu võrgustiku raames, sinna kaasatakse piirkondlik kalanduse tegevusgrupp Virumaa Rannakalurite Ühing (VRKÜ).

Jätkub „aeglaste" turismimarsruutide arendamine koostöös Soome partneritega.

Kõigi kuue Virumaa tegevusgrupiga tehakse koostööd turismi ja noorsootegevuste vallas.

Viie Soome lahe äärse tegevusgrupiga Viimsist Narva-Jõesuuni (mittetulundusühingud Põhja-Harju Koostöökogu, Arenduskoda, Partnerid, Virumaa Koostöökogu ja Kirderanniku Koostöökogu) kavandatakse turismialast koostööd ning piirkonna ühist tootestamist turistidele.

Soome Joensuu regiooniga kavandatakse koostööd venekeelse elanikkonna paremaks lõimimiseks LEADER tegevustega.

Täpsemalt võib strateegia integreeritud ja uuenduslikku olemust jälgida järgmisest tabelist, kus strateegia sisu on ühele leheküljele koondatud:

<table>
<tr><td colspan="4">Visioon: Kirderanniku Koostööpiirkond on kvaliteetseim multikultuurne tööstus- ja kaevandusaladel asuv elu- ja külastuskeskkond, mida iseloomustab:
orienteeritus kohaliku väikeettevõtluse arendamisele kui olulisele koostööpiirkonna elukeskkonda ja piirkonna toote- ja teenuspaketti kujundavale mõjurile;
kohalik kultuur on elujõuline ning pakub seeläbi mõistlikke majanduslikke väljundeid, luues eeldused väiketootmisele ja kohalikule toidule ning nende turundamisele; kogukonna ettevõtlikkushoiakud on loonud piirkonda uusi tooteid, teenuseid ja töökohti nii ettevõtluses, kodanikuühiskonnas kui ka avalikus sektoris.</td></tr>
<tr><td>Eesmärk: Kirderanniku koostööpiirkonna väikeettevõtlus on teinud arenguhüppe järgnevates valdkondades:</td><td>Eesmärk: Kirderanniku koostööpiirkonna elu- ja külastuskeskkon</td><td>Eesmärk: Kirderanniku koostööpiirkonna kogukond on</td><td>Eesmärk: eesmärk on aktiivse ja nutikatele</td></tr>
</table>

• Kohaliku toidu ja käsitöö tootmine, põllumajandustoodete väärindamine turundamine ning turustamine • Turismi- ja puhketeenuste osutamine ning turistidele ja puhkajatele suunatud toodete tootmine • Rohkem uuenduslikke teenuseid ja tooteid[17]	na kvaliteet on paranenud, pakkudes rohkem vaba aja teenuseid ning elukeskkonna teenuseid elanikele ja külastajatele: • piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke elukeskkonna teenuseid, • piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke vaba aja teenuseid.	aktiivne ja teovõimekas. • Kogukonna ettevõtlikkus on kõrgel tasemel ja seda eriti noorte hulgas.	lahendustele orienteeritud ettevõtluse toetamine, mis on taastunud COVID-19 kriisi mõjudest.
I meede – Ettevõtluse arendamine ja kompetentsi tõstmine[18]	**II meede – Elukeskkonna arendamine**	**III Meede – Koostöö ja ühistegevuste meede**	**IV meede – COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamise ja selle mõjude vähendamise meede**
Rahaline maht: 50%, sh 95% investeeringud ja 5% pehmed tegevused	**Rahaline maht:** 30% (investeeringud)	**Rahaline maht**: 20% (pehmed tegevused). Sh KIKO projektidele 25% sellest summast	**Rahaline maht:** 167 432,46 eurot (taasterahastu)
Taotlused: investeeringud ja pehmed tegevused	**Taotlused:** investeeringud	**Taotlused:** pehmed tegevused, sh tegevusgrupi projektid	**Taotlused:** investeeringud ja pehmed tegevused
Taotlejad: mikro- ja väikeettevõtted	**Taotlejad**: MTÜ, SA ja KOV, mikro- ja väikeettevõtted	**Taotlejad**: KIKO (osakaal kogu meetme rahastusest 25%), MTÜ, SA ja KOV,	**Taotlejad:** mikro- ja väikeettevõtted

[17] Tooted ja teenused, mis on tavalisest kõrgemal tehnoloogiatasemel, kallimas hinnaklassis või piirkonnas puuduvad.
[18] Meedet rakendatakse eraldi investeeringute lõikes ja pehmete tegevuste lõikes.

		mikro- ja väikeettevõtted	

Tabel 2 Strateegia integreeritud olemus

Uuenduslikkuse käsitlus käesoleva strateegia mõistes on järgmine:

Tooted ja teenused, mis on tavalisest kõrgemal tehnoloogiatasemel, kallimas hinnaklassis või piirkonnas puuduvad. Tegevused, mis võimendavad teisi tegevusi või omavad nn „lumepalliefekti" oodatavatele muudatustele.

Tegevused, mis arendavad koostööd eri huvipoolte ja sektorite vahel ning koostööd ülikoolide ja teadus- arendusasutustega.

Kohalikus kontekstis uued ühiskondlikud teenused ning kaasamise vormid ja tegutsemise viisid, mis toetavad kogukonna sujuvat toimist.

Kogukonnateenuse definitsioon käesoleva strateegia mõistes on järgmine:

Kogukonnateenus on teenus, mis on kogukonnale tervikuna oluline ning lahendab mõnda kogukonna ees seisvat kitsaskohta ning mille toimimist takistab turutõrge. Ühiskondliku kandepinnaga teenused, mille osas on kogukonnal õigustatud ootused selle teenuse saamiseks (nt pääste- ja merepääste teenused, ulukikahjude piiramine, päevakeskused vms).

VI. Strateegia elluviimise tegevuskava

6.1 Strateegia meetmete valiku üldine põhjendus

Meetmete valik põhines strateegiliste eesmärkide saavutamise võimalustel. KIKO defineeris kolm põhilist meetme suunda, mis mõjutavad strateegiliste eesmärkide saavutamist:

- Ettevõtluse areng, millele keskendub **Meede I. Ettevõtluse arendamise meede**
- Elukeskkonna areng, millele keskendub **Meede II. Elukeskkonna arendamise meede**
- Inimese areng, millele keskendub **Meede III. Koostöö ja ühistegevuse meede**

Horisontaalse tegevussuunana läbib kõiki meetmeid inimressursi arendamine läbi koostöö- ja koolitustegevuste, kusjuures ettevõtlusvadlkonnas saab kompetentsi arendamine olla vaid ettevõtjale suunatud fookusega.

Esimese meetme raames on abikõlblikud nii investeeringud kui ka nn „pehmed tegevused", kuid neid valdkondi rakendatakse eraldi taotlusvoorudena, et tagada parem hindamise kvaliteet (hindamisele minevad taotlused oleksid paremini võrreldavad – investeeringud omavahel ning „pehmed tegevused" omavahel). Teises meetmes on abikõlblikud investeeringud ning III. meetmes vaid „pehmed" tegevused.

6.2 Meetmete kirjeldus

6.2.1 Ettevõtluse arendamise meede

KIKO I meede on suunatud ettevõtlusvaldkonna arendamisele ning toetab põhiliselt kohalikul toormel põhinevat tegevust, turismi ja puhketeenuste arendamist ning erinevate valdkondade uuenduslike toodete ja teenuste arendamist.

Meede panustab sihtvaldkondadesse 1A; 1B; 2A; 3A; 5A; 5B; 5C; 6A; 6B; 6C

Meede põhineb EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EL) nr 1305/2013 järgmistel artiklitel: artikkel 14; artikkel 16; artikkel 17; artikkel 19.

I meede – Ettevõtluse arendamine ja kompetentsi tõstmine	
Meetme rakendamise vajadus	Meetme vajadus tuleneb KIKO tegevuspiirkonna lähteanalüüsist ning SWOT-analüüsist, mis toovad välja vajaduse ettevõtlusaktiivsuse kasvatamise järele ning vajaduse mikro- ja väikeettevõtluse toetamise järele eriti toidu tootmise, turismi ja uuenduslikkuse valdkondades.
Vastab strateegia eesmärgile	Kirderanniku koostööpiirkonna väikeettevõtlus on teinud arenguhüppe järgnevates valdkondades: • kohaliku toidu ja käsitöö tootmine, põllumajandustoodete väärindamine, turundamine ning turustamine; • turismi- ja puhketeenuste osutamine ning turistidele ja puhkajatele suunatud toodete tootmine; • rohkem uuenduslikke teenuseid ja tooteid.
Strateegia meetme eesmärk	Meede loob ettevõtjatele võimaluse saada tuge oma investeeringute ning koolitus- ja teavitustegevuste teostamiseks ja kvaliteedisüsteemide juurutamiseks, mis parandab kohalike ettevõtjate konkurentsivõimet ning kasvatab äritulusid.
Meetme osakaal kogu rahastusest	50% (95% investeeringud, 5% pehmed tegevused)
Toetatavad, abikõlblikud tegevused	Investeeringud: seadmed ja masinad. Ehitus, rekonstrueerimine, renoveerimine[19]. Mootorsõidukid ja veesõidukid, kui selle sihtotstarve on teenuse osutamine tegevuspiirkonnas, toetuse määraga kuni 30% abikõlblikest kuludest.

[19] Ehitusseaduse mõistes

	Pehmed tegevused: teadmussiire ja teavitustegevused, kvaliteedisüsteemide rakendamine[20]
Mitteabikõlblikud tegevused	Teed, tänavad, lennuväljad, tööstuspargid, uuringud, KMH-d jm analüüsid, projekteerimised jm eeltööd, koduleht + kõik muud LEADER määruses välistatavad mitteabikõlblikud tegevused[21] Investeeringud, mille toetamiseks on olemas teised meetmed (lisada põhjendus, miks küsitakse toetust LEADER-meetmest)
Toetuse saajad	Mikro- ja väikeettevõtted
Nõuded toetuse saajale, toetuse taotlejale ning projektitaotlusele	Toetust saab taotleda ettevõte, kellel on varasemad KIKO projektid täielikult lõpule viidud ja toetus välja makstud. Taotlejal on kohustus 100% projekti tegevustest viia ellu 12 kuu jooksul arvates PRIA otsusest. Üks taotleja tohib meetmesse esitada korraga ühe projekti, mille tegevused on loogiliselt seotud ja moodustavad ühe terviku. Nõutud dokumendid: - KIKO projektitoetuse taotlusvorm - tehniliste tingimuste loetelu, mis osutavad tehnilisele spetsifikatsioonile - võrreldavad hinnapakkumised; välja arvatud kui tegemist on võrdlushindade kataloogist võetud asjaga, sel juhul tehakse eelarvereale sellekohane märge - alustava ettevõtja puhul (majandustegevus on toimunud vähem kui 2 aastat) äriplaan - ehitusluba või ehitisteatis - väljavõte ehituse põhi- või eelprojektist koos seletuskirjaga. Tulenevalt toetuse suurusest: kui toetuse suurus on üle 30 000 euro, lisatakse põhiprojekt, kui toetuse suurus on alla 30 000 eurot, lisatakse eelprojekt - ettevõtjal eelmise majandusaasta aruanne - teised Maaeluministri määruses "Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus" nõutud dokumendid Investeering ja/või tegevus KIKO piirkonnas, kasusaajad on KIKO tegevuspiirkonnas, tegevuslubade olemasolu selleks nõutud valdkondades, taotleja pole esitanud teadlikult KIKO-le valeandmeid, ei paku kõlvatut konkurentsi. Alustava ettevõtja puhul esitatakse kohustuslikus korras äriplaan.[22] Koolitusprojektide puhul peab koolitaja pädevus olema vastav ja tuvastatav.[23]

[20] Väljamaksed toimuvad pärast seda, kui ettevõtja on vastava sertifikaadi kätte saanud.
[21] Kõlvatu konkurentsina käsitletakse olukorda, kus toetusrahasid kasutatakse teiste ettevõtjate suhtes ebaõiglase eelise saamiseks toodete või teenuste arendamisel ja pakkumisel.
[22] Ettevõtlusega alustamiseks antakse toetust vähemalt kahes osas, kusjuures viimane toetuse osa antakse pärast äriplaani nõuetekohast rakendamist.
[23] Vastavust hindab KIKO hindamiskomisjon lähtuvalt dokumentatsioonist või koolitaja kogemusest.

	Projektiga koos esitatakse koolitaja vastav tunnistus või sertifikaat. Koolitaja kogemus projektiga seotud erialal peab olema minimaalselt 5 aastat.
LEADER projektitoetuse hindamiskriteeriumid (vt täpsemat kirjeldust strateegia ptk 9.2)	• Seos KIKO strateegia eesmärkidega – 20% hindest[24] • Projekti uuenduslikkus – 10% hindest • Projekti mõju kogukonnale – 10% hindest • Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest • Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[25] • Projekti teostatavus – 30% hindest[26]
Toetussumma	Min 1 000,00 ja investeeringute puhul max 50 000,00 eurot, pehmete tegevuste puhul max 10 000 eurot. Ettevõtlusega alustamise korral on max toetuse summa 20 000,00 eurot.
Toetuse määr	Mikroettevõtted kuni 60%; väikeettevõtjate puhul kuni 20% abikõlblikest kuludest
Indikaatorid ja sihttasemed	Väljundindikaatorid: toetatud projektide arv; kasu saanud ettevõtete arv Tulemusindikaatorid: lisandunud tooted ja teenused – 17 perioodi jooksul; lisandunud töökohti - 12 töökohta, mis olemas ka 3 aastat pärast projekti lõppu; uued ettevõtted - 10 uut ettevõtet; toetuse saajad tegutsevad ka 2022. aastal ning teenivad tulu. Sihtpiirkonnad: 1A, 2A, 3A, 5C, 6A, 6B, 6C

6.2.2 Elukeskkonna arendamise meede

KIKO II Meede on suunatud elukeskkonna ja külastuskeskkonna arengule läbi elukeskkonna teenuste ja vaba aja teenuste arendamise.

Meede panustab sihtvaldkondadesse 4A; 6A; 6B

Meede põhineb EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EL) nr 1305/2013 järgmistel artiklitel: artikkel 20;

[24] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.
[25] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.
[26] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.

II meede – Elukeskkonna arendamine	
Meetme rakendamise vajadus	Meetme vajadus tuleneb KIKO tegevuspiirkonna lähteanalüüsist ning SWOT-analüüsist, mis toovad välja vajaduse elukeskkonna kvaliteedi parandamise järele, mis omab positiivset mõju rahvastikuprotsesside soovitud suunas kulgemisele ning kaudselt toetab ka ettevõtluskeskkonna kvaliteeti (eriti turismivaldkonnas).
Vastab strateegia eesmärgile	Kirderanniku koostööpiirkonna elu- ja külastuskeskeskkonna kvaliteet on paranenud, pakkudes rohkem vaba aja teenuseid ning elukeskkonna teenuseid elanikele ja külastajatele. • Piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke elukeskkonna teenuseid. • Piirkonnas pakutakse rohkem jätkusuutlikke vaba aja teenuseid.
Strateegia meetme eesmärk	Meede loob võimaluse kolmanda sektori organisatsioonidele, ettevõtjatele ja kohalikele omavalitsustele investeerida elukeskkonna parandamisesse.
Meetme osakaal kogu rahastusest	30%
Toetatavad, abikõlblikud tegevused	Investeeringud: avalikes huvides tegutsevad spordi ja vaba aja rajatised, terviserajad, multifunktsionaalsed kooskäimiskohad – ehitus, rekonstrueerimine, renoveerimine, seadmete soetamine (sh taastuvenergia tootmine oma tarbeks), inventar, avalikes huvides osutatavate teenuste (sh kogukonnateenuste[27]) osutamiseks vajalikud vahendid. Mootorsõidukid ja veesõidukid, kui selle sihtotstarve on teenuse osutamine tegevuspiirkonnas, toetuse määraga kuni 30% abikõlblikest kuludest.
Mitteabikõlblikud tegevused	Kodulehed, jätkutegevused, töötasud, projektijuhtimine + kõik muud LEADER määruses välistatavad mitteabikõlblikud tegevused
Toetuse saajad	MTÜ, SA, KOV, mikro- ja väikeettevõtted
Nõuded toetuse saajale, toetuse taotlejale ning projektitaotlusele	Toetust saab taotleda ettevõte, kellel on varasemad KIKO projektid täielikult lõpule viidud ja toetus välja makstud. Taotlejal on kohustus 100% projekti tegevustest viia ellu 12 kuu jooksul arvates PRIA otsusest. Üks taotleja tohib

[27] Kogukonnateenus on teenus, mis on kogukonnale tervikuna oluline ning lahendab mõnda kogukonna ees seisvat kitsaskohta ning toimib turutõrke tingimustes.

	meetmesse esitada korraga ühe projekti, mille tegevused on loogiliselt seotud ja moodustavad ühe terviku. Nõutud dokumendid: – KIKO projektitoetuse taotlusvorm – tehniliste tingimuste loetelu, mis osutavad tehnilisele spetsifikatsioonile – võrreldavad hinnapakkumised; välja arvatud kui tegemist on võrdlushindade kataloogist võetud asjaga, sel juhul tehakse eelarvereale sellekohane märge – riigihanke kohuslane esitab vähemalt ühe hinnapakkumise – alustava ettevõtja puhul (majandustegevus on toimunud vähem kui 2 aastat) äriplaan – ehitusluba või ehitisteatis – väljavõte ehituse põhi- või eelprojektist koos seletuskirjaga. Tulenevalt toetuse suurusest: kui toetuse suurus on üle 30 000 euro, lisatakse põhiprojekt; kui toetuse suurus on alla 30 000 euro, lisatakse eelprojekt – ettevõtjal eelmise majandusaasta aruanne – teised Maaeluministri määruses “Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus” nõutud dokumendid Investeering ja/või tegevus KIKO piirkonnas, kasusaajad[28] on KIKO tegevuspiirkonnas, tegevuslubade olemasolu selleks nõutud valdkondades, taotleja pole esitanud teadlikult KIKO-le valeandmeid, ei paku kõlvatut konkurentsi. Koolitusprojektide puhul peab koolitaja pädevus olema vastav ja tuvastatav. Projektiga koos esitatakse koolitaja vastav tunnistus või sertifikaat. Koolitaja kogemus projektiga seotud erialal peab olema minimaalselt 5 aastat.
LEADER projektitoetuse hindamiskriteeriumid (vt täpsemat kirjeldust strateegia ptk 9.2)	• Seos KIKO strateegia eesmärkidega – 30% hindest[29] • Projekti uuenduslikkus – 10% hindest • Projekti mõju kogukonnale –30% hindest • Projekti mõju väikeettevõtlusele – 10% hindest • Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[30] • Projekti teostatavus – 10% hindest[31]

[28] Kasusaajate proportsioon KIKO piirkonnas on aluseks toetusprotsendi määramisele.
[29] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.
[30] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.
[31] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

Toetussumma	Min 1 000,00 ja investeeringud max 25 000,00 eurot abikõlblikest kuludest.
Toetuse määr	MTÜ, SA, KOV kuni 90%; mikroettevõtted kuni 60% ja väikeettevõtted kuni 20% abikõlblikest kuludest.
Indikaatorid ja sihttasemed	Väljundmõõdikud: rahastatud projektide arv; kasusaajate arv Tulemusmõõdikud: lisandunud kogukonnaüritusi – 40 perioodi jooksul[32]; lisandunud spordi-kultuuriinfrastruktuuri objekte – 12; lisandunud olulise tähtsusega teenuste osutamise vahendeid – 19 Sihtpiirkonnad: 6A, 6B

6.2.3 Koostöö ja ühistegevuse meede

KIKO III meede on suunatud kogukonna arendamisele läbi kohalike inimeste ettevõtlikkuse ja oskusteabe taseme tõstmise.

Meede panustab sihtvaldkondadesse 1A; 1B; 4A; 6A; 6B

Meede põhineb EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EL) nr 1305/2013 järgmistel artiklitel: artikkel 14; artikkel 20; artikkel 35; artikkel 44

III meede – Koostöö ja ühistegevuse arendamine	
Meetme rakendamise vajadus	Meetme vajadus tuleneb KIKO tegevuspiirkonna lähteanalüüsist ning SWOT-analüüsist, mis toovad välja vajaduse ettevõtlikkuse ja kogukonna inimressursi arendamise järele, et kasvatada ettevõtlusaktiivsust ning kogukonna koostoimimise sünergiat.
Vastab strateegia eesmärgile	Kirderanniku koostööpiirkonna kogukond on aktiivne ja teovõimekas tänu: • kogukonna kõrgele ettevõtlikkusele ja seda eriti noorte hulgas.
Strateegia meetme eesmärk	Meede pakub võimalust realiseerida kogukonna ettevõtlikkuse arendamisele ja aktiviseerimisele suunatud oskusteabe saamist (koolitusi, õppereise jm).
Meetme osakaal kogu rahastusest	20% (pehmed tegevused) sh KIKO osakaal 25% meetme mahust

[32] Hinnatakse kaks korda perioodi jooksul KIKO sisehindamise raames.

Toetatavad, abikõlblikud tegevused	Pehmed tegevused: koolituste korraldamine, õppereisid, üllitised, tegevusgrupi koostööprojektid, noorte koostööprojektid, ürituste korraldamised, piirkonna mainekujunduse tegevused; näitused ja messid, projektijuhtimise kulud
Mitteabikõlblikud tegevused	Jätkutegevused, vabatahtlik tasustamata töö + kõik muud PRIA poolt välistatavad mitteabikõlblikud tegevused
Toetuse saajad	KIKO, MTÜ, SA, KOV, mikro- ja väikeettevõtted
Nõuded toetuse saajale, toetuse taotlejale ning projektitaotlusele	Toetust saab taotleda ettevõte, kellel on varasemad KIKO projektid täielikult lõpule viidud ja toetus välja makstud. Üks taotleja tohib meetmesse esitada korraga ühe projekti, mille tegevused on loogiliselt seotud ja moodustavad ühe terviku. Nõutud dokumendid: – KIKO projektitoetuse taotlusvorm – tehniliste tingimuste loetelu, mis osutavad tehnilisele spetsifikatsioonile (sama loetelu esitatakse riigihangete registris) – võrreldavad hinnapakkumised – riigihanke kohuslane esitab vähemalt ühe hinnapakkumise – alustava ettevõtja puhul (majandustegevus on toimunud vähem kui 2 aastat) äriplaan – ettevõtjal eelmise majandusaasta aruanne – teised Maaeluministri määruses “Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus” nõutud dokumendid Kasusaajate[33] olemasolu KIKO piirkonnast, koolitusprojektide puhul peab koolitaja pädevus olema vastav[34] ja tuvastatav. Koolitusprojektide puhul peab koolitaja pädevus olema strateegiale vastav ja tuvastatav. Projektiga koos esitatakse koolitaja vastav tunnistus või sertifikaat. Koolitaja kogemus projektiga seotud erialal peab olema minimaalselt 5 aastat.
LEADER projektitoetuse hindamiskriteeriumid (vt täpsemat kirjeldust strateegia ptk 9.2)	• Seos KIKO strateegia eesmärkidega – 30% hindest[35] • Projekti uuenduslikkus – 10% hindest • Projekti mõju kogukonnale –20% hindest • Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest • Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[36]

[33] Kasusaajate proportsioon KIKO piirkonnas on aluseks toetusprotsendi määramisele.
[34] Vastavust hindab KIKO hindamiskomisjon lähtuvalt dokumentatsioonist või koolitaja kogemusest.
[35] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.
[36] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

	• Projekti teostatavus – 10% hindest[37]
Toetussumma	Min 1 000,00; max 25 000 eurot abikõlblikest kuludest
Toetuse määr	KIKO, MTÜ, SA, KOV kuni 90%; mikro- ja väikeettevõte kuni 60% abikõlblikest kuludest
Indikaatorid ja sihttasemed	Väljundmõõdikud: rahastatud projektide arv; koolitustel ja üritustel osalejate arv Tulemusmõõdik: võrgustike ja partnerluste toimimisaktiivsus[38] Sihtpiirkonnad: 1A, 6A, 6B

6.2.4 COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamise ja selle mõjude vähendamise meede

IV meede - COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamine ja selle mõjude vähendamine	
Meetme rakendamise vajadus	Kirderanniku Koostöökogu piirkonna mikro- ja väikeettevõtted, eelkõige loomemajanduse, meelelahutuse ja kultuurilistele tegevustele suunatud ettevõtted, turismiettevõtted, majutus- ja toitlustusettevõtted jm teenindusettevõtted, vajavad tuge COVID-19 kriisist tingitud olukorraga toimetulekuks ning kriisi mõjude leevendamiseks.
Vastab strateegia eesmärgile	Kirderanniku koostööpiirkonna väikeettevõtlus on teinud arenguhüppe.
Strateegia meetme eesmärk	Meetme eesmärk on aktiivse ja nutikatele lahendustele orienteeritud ettevõtluse toetamine, mis on taastunud COVID-19 kriisi mõjudest. Meede loob ettevõtjatele võimaluse digilahenduste väljatöötamiseks, kontaktivabade lahenduste

[37] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.
[38] Hinnatakse KIKO sisehindamise raames kaks korda perioodi jooksul.

	kasutuselevõtmiseks, kaugtöövajaduse suurenemisega seotud investeeringute tegemiseks, seadmete, masinate jm inventari soetamiseks, väiksemate ehitustööde teostamiseks ning teadmussiirdeprojektide läbiviimiseks ettevõtte konkurentsivõime tõstmise eesmärgil.
Meetme osakaal kogu rahastusest	Eraldi taastekava vahendid.
Toetatavad, abikõlblikud tegevused	Investeeringud ja tegevused, mis aitavad toime tulla COVID-19 kriisi mõjudega: 1. digilahenduste kasutuselevõtt: personalihaldus- ja turundustarkvara, koduleht, laohaldussüsteem, e-poe lahendus, broneerimissüsteem jne; 2. kaugtöövajadusega seotud investeeringud: tarkvara, riistvara; 3. investeeringud: seadmed, masinad jm inventar; 4. ehitus, renoveerimine, rekonstrueerimine; 5. kontaktivabade lahenduste kasutuselevõtt; 6. teadmussiirdeprojektid.
Mitteabikõlblikud tegevused	Teed, tänavad, lennuväljad, tööstuspargid, uuringud, KMH-d jm analüüsid, mootorsõidukid, projekteerimised jm eeltööd + kõik muud määruses välistatavad mitteabikõlblikud tegevused. Investeeringud, mille toetamiseks on olemas teised meetmed (lisada põhjendus, miks küsitakse toetust LEADER-meetmest).
Toetuse saajad	Mikro- ja väikeettevõtted, kes vastavad maaeluministri määruses „Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus“ toodud nõuetele taotleja kohta.
Nõuded toetuse saajale, toetuse taotlejale ja projektitaotlusele	Taotleja majandustegevus peab olema toimunud vähemalt kaks aastat. Taotlejal, kellel on pooleli (viimane toetussumma välja maksmata) rohkem kui 1 (üks) projekt, ei ole õigus toetust taotleda. Taotlejal on kohustus 100% projekti tegevustest viia ellu **6 kuu jooksul** arvates PRIA otsusest.

	Investeering KIKO piirkonnas, kasusaajad on KIKO tegevuspiirkonnas, tegevuslubade olemasolu selleks nõutud valdkondades, taotleja pole esitanud teadlikult KIKO-le valeandmeid, ei paku kõlvatut konkurentsi. Koolitusprojektide puhul peab koolitaja pädevus olema vastav ja tuvastatav.[39] Taotleja kahe viimase majandusaasta käive peab olema kokku vähemalt 5000 eurot. Nõutud dokumendid: - Kirderanniku Koostöökogu projektitoetuse taotlusvorm, milles on põhjalikult selgitatud ja põhjendatud, kuidas on taotleja tegevus tulenevalt COVID-19 kriisist negatiivselt mõjutatud ning kuidas projekti tegevused aitavad neid mõjusid leevendada; - tehniliste tingimuste loetelu, mis osutab tehnilisele spetsifikatsioonile; - sõltumatud ja võrreldavad hinnapakkumised vastavalt maaeluministri määruse "Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus"§ 33 lg 1 ja 2; välja arvatud, kui tegemist on võrdlushindade kataloogist võetud asjaga, sel juhul tehakse eelarvereale sellekohane märge; - 2019. ja 2020. aasta majandusaasta aruanded; - kui toetust taotletakse digilahenduse arendamiseks, siis lisatakse digilahenduse arendamise lähteülesanne; - ehituse puhul ehitisteatis, ehitusluba või kooskõlastus vallast (sõltuvalt sellest, mis ehitusseadustiku järgi on nõutav), eelprojekt, kõik vajalikud load ja kooskõlastused, ehitustegevuse eelarve PRIA vormil; - teised Maaeluministri määruses "Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER-projektitoetus" nõutud dokumendid.

[39] Vastavust hindab KIKO hindamiskomisjon lähtuvalt dokumentatsioonist või koolitaja kogemusest.

LEADER-projektitoetuse hindamiskriteeriumid	Seos KIKO strateegia meetme eesmärkidega – 20% hindest[40] Projekti uuenduslikkus – 20% hindest Projekti mõju kogukonnale – 10% hindest Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[41] Projekti teostatavus – 20% hindest[42]
Toetussumma	Min 3 000 ja max 10 000 eurot, teadmussiirdeprojektid max 5 000 eurot.
Toetuse määr	Mikro- ja väikeettevõtted kuni 60% abikõlblikest kuludest.
Indikaatorid ja sihttasemed	Väljundindikaatorid: toetatud projektide arv; kasu saanud ettevõtete arv Tulemusindikaatorid: lisandunud tooted ja teenused – 3 perioodi jooksul; toetuse saajad tegutsevad ka 2025. aastal ning teenivad tulu. Sihtvaldkonnad: 1A, 2A, 3A, 6A, 6B, 6C

VII. Strateegia rakendamise juhtimine ja seire

7.1 Strateegia rakendamine ja KIKO suutlikkus strateegia elluviimiseks ja piirkonna elavdamiseks

Strateegia rakendajaks on KIKO. KIKO partnerid kinnitavad strateegia oma üldkoosolekul. Strateegia rakendamiseks luuakse vajalikud organid: juhatus ja hindamiskomisjon.

Strateegia rakendamiseks menetleb KIKO laekuvaid projektitaotlusi, taotleb olulistes kokku lepitud olukordades ise toetust ning viib enda toetust saanud projektid ellu. KIKO teostab välja antud toetuste üle esmast seiret.

Strateegia elluviimise korraldus on järgmine:

- **KIKO üldkoosolek:** Määrab KIKO juhatuse, KIKO revisjonikomisjoni, KIKO hindamiskomisjoni. Kinnitab ja muudab vajadusel KIKO strateegiat. Kontrollib

[40] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit. Taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.
[41] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit. Taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.
[42] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit. Taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru.

KIKO juhatuse tegevust ning annab lõpliku hinnangu KIKO strateegiast kinnipidamisest. Võtab vastu otsuseid, mis on seotud varade võõrandamisega, KIKO staatuse muutmisega.

- **KIKO revisjonikomisjon**: Kontrollib KIKO kui organisatsiooni tööd ning teeb ettepanekuid KIKO toimimise paremaks muutmiseks.
- **KIKO hindamiskomisjon**: Võtab vastu otsuseid KIKO-le esitatud projektide rahastamisest või mitterahastamisest.
- **KIKO juhatus**: Tegeleb KIKO üldjuhtimisega vastavalt põhikirjas väljatoodud juhatuse pädevusele. Juhatuse liikmete vahel on ära jaotatud vastutusalad (nt. riigihanked, koolitused, jms.) Samuti lähtutakse vastutusvaldkondade jagamisel juhatuse liikmete kompetentsidest.
- **KIKO tegevjuht**: Palgaline töötaja, kes korraldab KIKO igapäevast tööd. Tegeleb taotlejate nõustamise, kuludeklaratsioonide täitmise, hindamiskomisjoni töö tehniline korraldamisega, aruandlusega jms.
- **KIKO projektijuht**: KIKO palgalised töötajad. Tegeleb taotlejate nõustamisega, projektitoetuse avalduste kontrollimise ja tegevusgrupi projektide elluviimisega. Töökoormuse täpsem jagunemine tegevjuhi ja projektijuhi vahel toimub pärast strateegia kinnitamist. Vajadusel võetakse töötajaid juurde ühekordsete ülesannete täitmiseks töövõtulepingute alusel.
- **Raamatupidaja**: Töötab käsunduslepingu alusel.

KIKO on edukalt tegutsenud eelmise strateegia raames meetmete rakendamisega ning vajalike protsesside läbiviimisega. Selle kogemuse baasil saab väita, et KIKO-l on olemas strateegia elluviimiseks vajalik kogemus ning oskusteave.

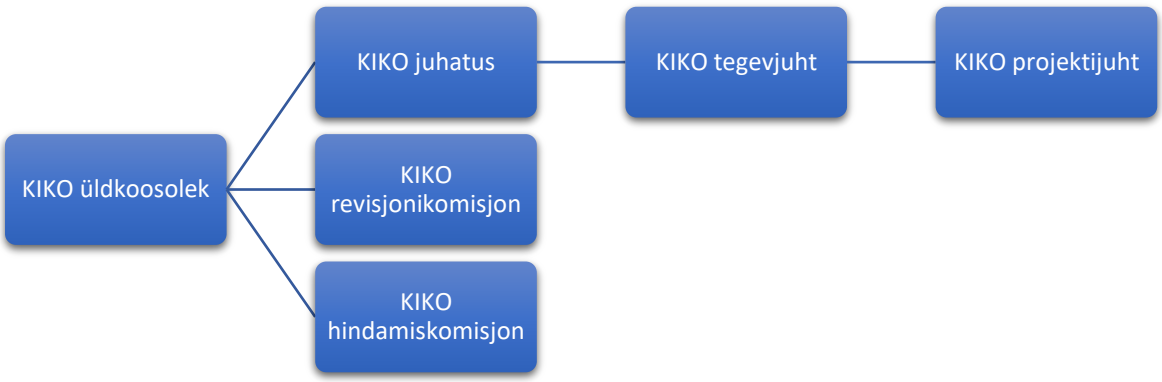

Joonis 10 KIKO organisatsiooni struktuur

KIKO ametiruumid asuvad Jõhvis, aadressil Rakvere 27. KIKO büroo on avatud tööajal ning tagab projektitaotluste vastuvõtu voorude ajal vajaliku nõustamisteenuse. Nõustamise aeg tuleb eelnevalt kokku leppida.

Organisatsiooni kõrgeim organ on liikmete üldkoosolek. Üldkoosoleku poolt valitakse kolmeks aastaks juhatuse liikmed, kes endi hulgast valivad juhatuse esimehe. Juhatuse liikmete valimisel lähtutakse põhimõttest, et vähemalt 1/3 liikmetest on uued ning et otsustasandil ei oleks ühegi huvigrupi esindatus üle 49%. Üldkoosoleku poolt valitakse ka hindamiskomisjoni põhiliikmed ja asendusliikmed. Hindamiskomisjoni liikmete valimisel lähtutakse põhimõttest, et ühegi huvigrupi esindatus ei oleks üle 49%. Üldkoosolek kinnitab kolmeks aastaks revisjonikomisjoni.
KIKO tegevust aitavad ellu viia palgalised töötajad: tegevjuht ja projektijuht ning käsunduslepingu alusel töötav raamatupidaja.

7.2 Meetme projektide hindamine

Projektitaotluste hindamiseks moodustab KIKO üldkoosoleku otsusega hindamiskomisjoni. Hindamiskomisjoni kuulumiseks tehakse ettepanek kõigile liikmete esindajatele, kes parasjagu ei kuulu juhatusse. Hindamiskomisjoni koosseis määratakse lähtuvalt LEADER-põhimõttest ning seal on võrdselt esindatud ettevõtjate, vabaühenduste ning KOV esindajad.

Hindamiskomisjon teeb üldkoosoleku poolt kinnitatud hindamismetoodika alusel tekkiva projektitaotluste pingerea põhjal rahastamisotsuste ettepaneku KIKO juhatusele.

Hindamismetoodika põhineb kaalutud kriteeriumitel ning järgmisel valemil:
c = a1 * x1 + a2 * x2 + a3 * x3 + a4 * x4 + a5 * x5 + a6 * x6 + a7 * x 7 + a8 * x8
kus:
c – konkreetse alternatiivi hinnang vastava hindaja poolt,
a1 …. a11 – kriteeriumite vastavad kaalud,
x1 …. x11 – hindaja poolt antud vastavad hinded.

Hindajate tulemustest võetakse alternatiivide kaupa aritmeetiline keskmine hinne, mis oligi võrdluse aluseks, määramaks eelistatumaid arendusideid.

T = (c1 + c2 + c3 + c4 + c5 + …… + cN) / N
kus:
T – alternatiivi keskmine hinne kõigi hindajate poolt,
c1 …. cN – konkreetsete hindajate hinded,
N – hindajate arv.

Moodustub pingerida, mille alusel saab KIKO juhatus võtta vastu rahastamisotsused. Projektitaotluste hindamise täpsemad alused ja kord sätestatakse KIKO hindamisjuhendis.

Hindamine

Projektitaotluste hindamine toimub kuues etapis:

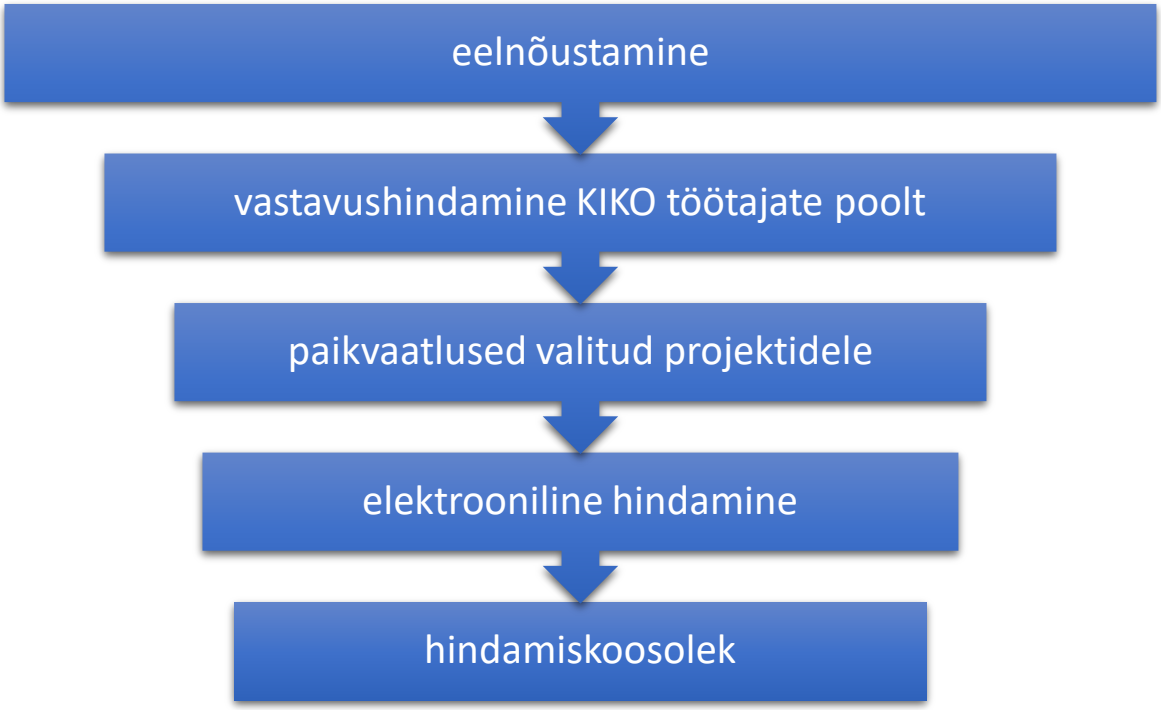

Joonis 11 KIKO projektitaotluste hindamisprotsess

Hindamise etapp	**Selgitus**
Soovituslik eelnõustamine KIKO või partnerite töötaja/te poolt	Taotlejad saavad enne projektitaotluse esitamist läbida eelnõustamise kas: • telefoninõustamine, • silmast silma nõustamine. Eelnõustamise käigus elimineeritakse võimalikud projektitaotlused, mis ei vasta oma olemuselt KIKO strateegias toodud tingimustele.
Tehniline vastavushindamine KIKO töötaja/te poolt	Laekunud projektitaotlused hinnatakse komplekssuse mõistes vajaliku dokumentatsiooni olemasolu kontrollimiseks. Täielikult komplekteerimata taotlused elimineeritakse hindamisprotsessist.
Projektide paikvaatlus hindamiskomisjoni liikmete poolt	Paikvaatlusteks valitakse välja investeerimisprojektid, välja arvatud juhul, kui paikvaatlus konkreetse projekti puhul ei annaks olulist lisainfot (otsuse paikvaatluse läbiviimiseks teeb hindamiskomisjoni esimees). Paikvaatluse võib asendada (elektroonilise) ärakuulamisega.

Elektrooniline hindamine	Hindamiskomisjoni liikmed täidavad elektroonilises keskkonnas hindamistabeli, mis moodustab esialgse pingerea.
Hindamiskoosolek	Hindamiskomisjoni liikmed peavad hindamiskoosoleku, kus arutatakse moodustunud pingerida projektide kaupa läbi ning täiendava info ilmnemisel korrigeeritakse paremusjärjestust. Hindamiskomisjoni protokoll esitatakse KIKO juhatusele, kes esitab selle kinnitamiseks PRIA-le.

KIKO projektitaotluste hindamiskriteeriumid

Ettevõtluse arendamise meede

Hindamise valdkond	**Kriteerium ja osakaal**	**Selgitus**	**Hinde skaala**
Projekti mõju	Seos KIKO strateegiaga – 20% hindest[43]	• Kas projekt on seotud KIKO visiooniga • Kas projekt on seotud KIKO eesmärkide tulemusmõõdikutega • Kas projekt on seotud KIKO meetme indikaatoritega	1-2 projekt räägib vastu KIKO strateegia põhimõtetele ja/või eesmärkidele 3-4 projekt ei ole KIKO strateegia ja/või selle eesmärkidega seotud 5-6 projekt toetab KIKO visiooni saavutamist, kuid mõju konkretiseerida ei ole võimalik 7-8 projekt toetab lisaks KIKO strateegia visiooni tasandile ka strateegia eesmärkide

[43] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru

			saavutamist, kuid ei oma konkreetset seost eesmärkide tulemusmõõdikuteg a 9 - 10 projekt mõjutab otseselt eesmärkide mõõdikuid ja/või meetme indikaatoreid
	Projekti uuenduslikkus – 10% hindest	• Kas projekti tulemusena pakutakse KIKO piirkonnas uut toodet või teenust • Kas projekti tulemusena kasutatakse tavapärasest paremat tehnoloogiat • Kas projekti tulemusena pakutav teenus või toode on suurema lisandväärtusega	1 – 2 projekt on piirkonnas tavapärane 3-4 projekti tulemused on uuenduslikud piirkonnas, kuid tavapärased mujal Eestis 5-6 projekti tulemused on uuenduslikud terves Eestis, kuid mitte tehnoloogia valdkonnas 7-8 projekti tulemused on uuenduslikud Eestis tehnoloogia valdkonnas 9 - 10 projekt vastab kõigile kolmele tingimusele ning on uuenduslik Eestis
	Projekti mõju kogukonnale – 10% hindest	• Kas projekti tulemusena paraneb koostöö KIKO piirkonnas • Kas projekti kasusaajate enamus on KIKO piirkonnast • Kas projekt toetab kodanikuühiskonna	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit,

		terviklikku arengut KIKO piirkonnas	teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
	Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest	• Kas projekt toetab KIKO piirkonnaspetsiifilisel ressursil tuginevat väikeettevõtluse arengut • Kas projekti tulemusena tekib piirkonnas uusi tooteid või teenuseid • Kas projekti raames luuakse uusi töökohti KIKO piirkonda	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne ja/või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne

			9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
Projekti tehnilise ettevalmistuse kvaliteet	Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[44]	• Kas eelarve on selge, arusaadav ja läbipaistev • Kas taotlus on täielikult komplekteeritud ja korrektselt koostatud • Projektis on esitatud kõik vajalikud load, litsentsid, jm dokumendid	1–2 eelarve pole usaldusväärne, taotlus on puudulik 3-4 eelarve ja taotlus on arusaadav, kuid pole piisavalt põhjendatud 5-6 eelarve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, kuid eelarve arvuliste näitajate taust pole piisavalt selge, dokumentatsioon on üldiselt olemas, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid 7-8 eealrve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, eelarve on kinnitatud hinnapakkumistega, dokumetatsioon on korrektne 9-10 projekti eelarve on selge ja läbipaistev, taotlus on täielikult komplekteeritud ja arusaadav, vajalikud load ja dokumendid on lisatud ning ammendavad

[44] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

	Projekti teostatavus – 30% hindest[45]	• Kas projekti taotleja on usaldusväärne (olemasoleva majandusliku võimekuse ja kogemusega, pole esitanud valeandmeid, pole elluviimata jäetud projekte) • Kas projekti sisulised tegevused on arusaadavalt lahti kirjutatud • Kas on selgelt välja toodud projekti tulemused ja väljundid	1-2 taotleja pole usaldusväärne või projekti kirjeldus segane ja/või tulemusi pole välja toodud 3-4 taotleja on eelnevatel kordadel andnud ebakorrektset informatsiooni, või projekti kirjeldus on segane, ja/või tulemused on välja toodud ebaselgelt 5-6 taotleja pole eelnevatel kordadel oma lubadustest kinni pidanud ja/või projekt on üldjoontes lahti kirjutatud, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid, tulemused on välja toodud 7-8 taotleja on usaldusväärne ja/või taotlus on koostatud arusaadavalt ja korrektselt, tulemused on välja toodud 9-10 projekti taotleja on usaldusväärne, projekt lahti kirjutatud arusaadavalt ja ammendavalt ning tulemused on selgelt välja toodud

[45] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

Elukeskkonna arendamise meede

Hindamise valdkond	Kriteerium ja osakaal	Selgitus	Hinde skaala
Projekti mõju	Seos KIKO strateegiaga – 30% hindest[46]	• Kas projekt on seotud KIKO visiooniga • Kas projekt on seotud KIKO eesmärkide tulemusmõõdikutega • Kas projekt on seotud KIKO meetme indikaatoritega	1-2 projekt räägib vastu KIKO strateegia põhimõtetele ja/või eesmärkidele 3-4 projekt ei ole KIKO strateegia ja/või selle eesmärkidega seotud 5-6 projekt toetab KIKO visiooni saavutamist, kuid mõju konkretiseerida ei ole võimalik 7-8 projekt toetab lisaks KIKO strateegia visiooni tasandile ka strateegia eesmärkide saavutamist, kuid ei oma konkreetset seost eesmärkide tulemusmõõdikutega 9 - 10 projekt mõjutab otseselt eesmärkide mõõdikuid ja/või meetme indikaatoreid

[46] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

	Projekti uuenduslikkus – 10% hindest	• Kas projekti tulemusena pakutakse KIKO piirkonnas uut toodet või teenust • Kas projekti tulemusena kasutatakse tavapärasest paremat tehnoloogiat • Kas projekti tulemusena pakutav teenus või toode on suurema lisandväärtusega	1 – 2 projekt on piirkonnas tavapärane 3-4 projekti tulemused on uuendulsikud piirkonnas, kuid tavapärased mujal Eestis 5-6 projekti tulemused on uuenduslikud terves Eestis, kuid mitte tehnoloogia valdkonnas 7-8 projekti tulemused on uuenduslikud Eestis tehnoloogia valdkonnas 9 - 10 projekt vastab kõigile kolmele tingimusele ning on uuenduslik Eestis
	Projekti mõju kogukonnale – 30% hindest	• Kas projekti tulemusena paraneb koostöö KIKO piirkonnas • Kas projekti kasusaajate enamus on KIKO piirkonnast • Kas projekt toetab kodanikuühiskonna terviklikku arengut KIKO piirkonnas	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki

			kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
	Projekti mõju väikeettevõtlusele – 10% hindest	• Kas projekt toetab KIKO piirkonnaspetsiifilisel ressursil tuginevat väikeettevõtluse arengut • Kas projekti tulemusena tekib piirkonnas uusi tooteid või teenuseid • Kas projekti raames luuakse uusi töökohti KIKO piirkonda	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne ja/või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
Projekti tehnilise ettevalmistuse kvaliteet	Projekti ettevalmistuse	• Kas eelarve on selge, arusaadav ja läbipaistev • Kas taotlus on täielikult komplekteeritud ja	1–2 eelarve pole usaldusväärne, taotlus on puudulik 3-4 eelarve ja taotlus on arusaadav, kuid

	kvaliteet – 10% hindest[47]	arusaadavalt koostatud • Projektis on esitatud kõik vajalikud load, litsentsid, jm dokumendid	pole piisavalt põhjendatud 5-6 eelarve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, kuid eelarve arvuliste näitajate taust pole piisavalt selge, dokumentatsioon on üldiselt olemas, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid 7-8 eealrve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, eelarve on kinnitatud hinnapakkumistega, dokumetatsioon on korrektne 9-10 projekti eelarve on selge ja läbipaistev, taotlus on täielikult komplekteeritud ja arusaadav, vajalikud load ja dokumendid on lisatud ning ammendavad
	Projekti teostatavus – 10% hindest[48]	• Kas projekti taotleja on usaldusväärne (olemasoleva majandusliku võimekuse ja kogemusega, pole esitanud valeandmeid, pole ellu viimata jäetud projekte) • Kas projekti sisulised tegevused on	1-2 taotleja pole usaldusväärne või projekti kirjeldus segane ja/või tulemusi pole välja toodud 3-4 taotleja on eelnevatel kordadel andnud ebakorrektset informatsiooni, või projekti kirjeldus on

[47] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.
[48] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

		arusaadavalt lahti kirjutatud • Kas on selgelt välja toodud projekti tulemused ja väljundid	segane, ja/või tulemused on välja toodud ebaselgelt 5-6 taotleja pole eelnevatel kordadel oma lubadustest kinni pidanud ja/või projekt on üldjoontes lahti kirjutatud, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid, tulemused on välja toodud 7-8 taotleja on usaldusväärne ja/või taotlus on koostatud arusaadavalt ja korrektselt, tulemused on välja toodud 9-10 projekti taotleja on usaldusväärne, projekt lahti kirjutatud arusaadavalt ja ammendavalt ning tulemused on selgelt välja toodud

Koostöö ja ühistegevuste meede

Hindamise valdkond	**Kriteerium ja osakaal**	**Selgitus**	**Hinde skaala**
Projekti mõju	Seos KIKO strateegiaga – 30% hindest[49]	• Kas projekt on seotud KIKO visiooniga	1-2 projekt räägib vastu KIKO strateegia

[49] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

		• Kas projekt on seotud KIKO eesmärkide tulemusmõõdikutega • Kas projekt on seotud KIKO meetme indikaatoritega	põhimõtetele ja/või eesmärkidele 3-4 projekt ei ole KIKO strateegia ja/või selle eesmärkidega seotud 5-6 projekt toetab KIKO visiooni saavutamist, kuid mõju konkretiseerida ei ole võimalik 7-8 projekt toetab lisaks KIKO strateegia visiooni tasandile ka strateegia eesmärkide saavutamist, kuid ei oma konkreetset seost eesmärkide tulemusmõõdikuteg a 9 - 10 projekt mõjutab otseselt eesmärkide mõõdikuid ja/või meetme indikaatoreid
	Projekti uuenduslikkus – 10% hindest	• Kas projekti tulemusena pakutakse KIKO piirkonnas uut toodet või teenust • Kas projekti tulemusena kasutatakse tavapärasest paremat tehnoloogiat • Kas projekti tulemusena pakutav teenus või toode on	1 – 2 projekt on piirkonnas tavapärane 3-4 projekti tulemused on uuendulsikud piirkonnas, kuid tavapärased mujal Eestis 5-6 projekti tulemused on uuenduslikud terves Eestis, kuid mitte

		suurema lisandväärtusega	tehnoloogia valdkonnas 7-8 projekti tulemused on uuenduslikud Eestis tehnoloogia valdkonnas 9 - 10 projekt vastab kõigile kolmele tingimusele ning on uuenduslik Eestis
	Projekti mõju kogukonnale – 20% hindest	• Kas projekti tulemusena paraneb koostöö KIKO piirkonnas • Kas projekti kasusaajate enamus on KIKO piirkonnast • Kas projekt toetab kodanikuühiskonna terviklikku arengut KIKO piirkonnas	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
	Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest	• Kas projekt toetab KIKO piirkonnaspetsiifilisel ressursil tuginevat	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on

		väikeettevõtluse arengut • Kas projekti tulemusena tekib piirkonnas uusi tooteid või teenuseid • Kas projekti raames luuakse uusi töökohti KIKO piirkonda	negatiivne ja/või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
Projekti tehnilise ettevalmistuse kvaliteet	Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[50]	• Kas eelarve on selge, arusaadav ja läbipaistev • Kas taotlus on täielikult komplekteeritud ja arusaadavalt koostatud • Projektis on esitatud kõik vajalikud load, litsentsid, jm dokumendid	1–2 eelarve pole usaldusväärne, taotlus on puudulik 3-4 eelarve ja taotlus on arusaadav, kuid pole piisavalt põhjendatud 5-6 eelarve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, kuid eelarve arvuliste näitajate taust pole piisavalt selge, dokumentatsioon on üldiselt olemas, kuid

[50] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

			ei anna kõiki vajalikke vastuseid 7-8 eealrve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, eelarve on kinnitatud hinnapakkumistega, dokumetatsioon on korrektne 9-10 projekti eelarve on selge ja läbipaistev, taotlus on täielikult komplekteeritud ja arusaadav, vajalikud load ja dokumendid on lisatud ning ammendavad
	Projekti teostatavus – 10% hindest[51]	• Kas projekti taotleja on usaldusväärne (olemasoleva majandusliku võimekuse ja kogemusega, pole esitanud valeandmeid, pole ellu viimata jäetud projekte) • Kas projekti sisulised tegevused on arusaadavalt lahti kirjutatud • Kas on selgelt välja toodud projekti tulemused ja väljundid	1-2 taotleja pole usaldusväärne või projekti kirjeldus segane ja/või tulemusi pole välja toodud 3-4 taotleja on eelnevatel kordadel andnud ebakorrektset informatsiooni, või projekti kirjeldus on segane, ja/või tulemused on välja toodud ebaselgelt 5-6 taotleja pole eelnevatel kordadel oma lubadustest kinni pidanud ja/või projekt on üldjoontes lahti kirjutatud, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid,

[51] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

			tulemused on välja toodud 7-8 taotleja on usaldusväärne ja/või taotlus on koostatud arusaadavalt ja korrektselt, tulemused on välja toodud 9-10 projekti taotleja on usaldusväärne, projekt lahti kirjutatud arusaadavalt ja ammendavalt ning tulemused on selgelt välja toodud

COVID-19 kriisiga toimetuleku toetamise ja selle mõjude vähendamise meede

Hindamise valdkond	Kriteerium ja osakaal	Selgitus	Hinde skaala
Projekti mõju	Seos KIKO strateegiaga – 20% hindest[52]	• Kas projekt on seotud KIKO visiooniga • Kas projekt on seotud KIKO eesmärkide tulemusmõõdikutega • Kas projekt on seotud KIKO meetme indikaatoritega	1-2 projekt räägib vastu KIKO strateegia põhimõtetele ja/või eesmärkidele 3-4 projekt ei ole KIKO strateegia ja/või selle eesmärkidega seotud 5-6 projekt toetab KIKO visiooni saavutamist, kuid mõju konkretiseerida ei ole võimalik 7-8 projekt toetab lisaks KIKO strateegia visiooni tasandile ka strateegia eesmärkide saavutamist, kuid ei oma konkreetset seost eesmärkide tulemusmõõdikutega

[52] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest ei kvalifitseeru

			9 - 10 projekt mõjutab otseselt eesmärkide mõõdikuid ja/või meetme indikaatoreid
	Projekti uuenduslikkus – 20% hindest	• Kas projekti tulemusena pakutakse KIKO piirkonnas uut toodet või teenust • Kas projekti tulemusena kasutatakse tavapärasest paremat tehnoloogiat • Kas projekti tulemusena pakutav teenus või toode on suurema lisandväärtusega	1 – 2 projekt on piirkonnas tavapärane 3-4 projekti tulemused on uuendulsikud piirkonnas, kuid tavapärased mujal Eestis 5-6 projekti tulemused on uuenduslikud terves Eestis, kuid mitte tehnoloogia valdkonnas 7-8 projekti tulemused on uuenduslikud Eestis tehnoloogia valdkonnas 9 - 10 projekt vastab kõigile kolmele tingimusele ning on uuenduslik Eestis
	Projekti mõju kogukonnale – 10% hindest	• Kas projekti tulemusena paraneb koostöö KIKO piirkonnas • Kas projekti kasusaajate enamus on KIKO piirkonnast • Kas projekt toetab kodanikuühiskonna terviklikku arengut KIKO piirkonnas	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne või puudub 3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
	Projekti mõju väikeettevõtlusele – 20% hindest	• Kas projekt toetab KIKO piirkonnaspetsiifilisel ressursil tuginevat väikeettevõtluse arengut	1 – 2 projekti mõju eeltoodud tingimustele on negatiivne ja/või puudub

		• Kas projekti tulemusena tekib piirkonnas uusi tooteid või teenuseid • Kas projekti raames luuakse uusi töökohti KIKO piirkonda	3-4 projekt mõjutab positiivselt ühte eeltoodud tegurit, teiste osas mõju puudub või on vähene 5-6 projekt mõjutab positiivselt kahte eeltoodud tegurit, ühe osas mõju vähene või puudub 7-8 projekt mõjutab positiivselt kõiki kolme eeltoodud tegurit, kuid mõju pole kõigile kolmele tegurile märkimisväärne 9 - 10 projekt mõjutab märkimisväärselt positiivselt kõiki kolme tingimust
Projekti tehnilise ettevalmistuse kvaliteet	Projekti ettevalmistuse kvaliteet – 10% hindest[53]	• Kas eelarve on selge, arusaadav ja läbipaistev • Kas taotlus on täielikult komplekteeritud ja korrektselt koostatud • Projektis on esitatud kõik vajalikud load, litsentsid, jm dokumendid	1–2 eelarve pole usaldusväärne, taotlus on puudulik 3-4 eelarve ja taotlus on arusaadav, kuid pole piisavalt põhjendatud 5-6 eelarve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, kuid eelarve arvuliste näitajate taust pole piisavalt selge, dokumentatsioon on üldiselt olemas, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid 7-8 eealrve ja taotlus on arusaadav ja põhjendatud, eelarve on kinnitatud hinnapakkumistega, dokumetatsioon on korrektne 9-10 projekti eelarve on selge ja läbipaistev, taotlus on täielikult komplekteeritud ja arusaadav, vajalikud load ja dokumendid on

[53] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

			lisatud ning ammendavad
	Projekti teostatavus – 20% hindest[54]	• Kas projekti taotleja on usaldusväärne (olemasoleva majandusliku võimekuse ja kogemusega, pole esitanud valeandmeid, pole elluviimata jäetud projekte) • Kas projekti sisulised tegevused on arusaadavalt lahti kirjutatud • Kas on selgelt välja toodud projekti tulemused ja väljundid	1-2 taotleja pole usaldusväärne või projekti kirjeldus segane ja/või tulemusi pole välja toodud 3-4 taotleja on eelnevatel kordadel andnud ebakorrektset informatsiooni, või projekti kirjeldus on segane, ja/või tulemused on välja toodud ebaselgelt 5-6 taotleja pole eelnevatel kordadel oma lubadustest kinni pidanud ja/või projekt on üldjoontes lahti kirjutatud, kuid ei anna kõiki vajalikke vastuseid, tulemused on välja toodud 7-8 taotleja on usaldusväärne ja/või taotlus on koostatud arusaadavalt ja korrektselt, tulemused on välja toodud 9-10 projekti taotleja on usaldusväärne, projekt lahti kirjutatud arusaadavalt ja ammendavalt ning tulemused on selgelt välja toodud

7.3 Strateegia seire

Strateegiat seiratakse kord aastas.

1. Meetmete seire – toimub jooksvalt, seire korraldab KIKO tegevjuhtkond ning annab sellest aru regulaarselt (vähemalt kaks korda aastas) KIKO juhatusele ning vähemalt kord aastas üldkoosolekule.
2. Strateegia eesmärkide seire – teostatakse kord aastas KIKO tegevjuhtkonna poolt vastavalt strateegias toodud mõõdikutele. Seire baasil koostab KIKO

[54] Kriteeriumi puhul rakendatakse 60% lävendit, taotlused, mis antud kriteeriumi raames saavad alla 60% hindest, ei kvalifitseeru.

tegevjuhtkond strateegia seire aruande ning esitab selle KIKO juhatusele ja üldkoosolekule koos majandusaasta aruandega.

KIKO organite roll strateegia seire ja uuendamise protsessis:

KIKO organ	**Roll seireprotsessis**
Üldkoosolek	• Kinnitab strateegia seire aruande. • Võtab vastu otsuse strateegia muutmise või uuendamise algatamiseks. • Võtab vastu strateegia muutuste või uuenduste otsuse.
KIKO juhatus	• Edastab strateegia seirearuande üldkoosolekule. • Teeb üldkoosolekule ettepaneku strateegia muutmise või uuendamise algatamiseks.
KIKO tegevjuhtkond	• Viib läbi meetmete jooksvat seiret ning esitab aruande KIKO juhatusele ja üldkoosolekule. • Viib kord aastas läbi strateegia mõõdikute seire ning täidab vastava aruande. • Esitab strateegia seire aruande KIKO juhatusele ja üldkoosolekule.

Strateegia seire tulemuste alusel võtab KIKO üldkoosolek vajadusel vastu otsuse strateegia muutmise või uuendamise algatamiseks.

Uuendamine toimub lähtuvalt strateegia seire tulemustest ning väliskeskkonna muutustest.

Strateegia uuendamiseks moodustatakse vastavad töörühmad, kelle abil teostatakse järgmised tegevused.

1. Uuendatakse statistilist andmestikku
2. Kogutakse tagasisidet piirkonna elanikelt ja huvigruppidelt
3. Viiakse strateegiasse sisse vajalikud muudatused
4. Muudetud strateegia kinnitab KIKO üldkoosolek
5. Uuendatud strateegia esitatakse kooskõlastamiseks Maaeluministeeriumile ning PRIA-le.

VIII. Strateegia rahastamiskava

Projektitoetuse rahaliste vahendite jaotus aastate kaupa lähtub põhimõttest, et perioodi algupoolel on vahendite kasutamise aktiivsus suurem ning perioodi viimasel aastal kasutatakse ära vabanenud jäägid. Seoses üleminekuperioodiga on rahaliste vahendite jaotus muutunud, kuna tegevusgrupi eelarvet suurendati üleminekuperioodi ja taasterahastu vahendite võrra.

KIKO rahaliste vahendite jaotus aastate kaupa:

2015 – 0%
2016-2020– 69%
2021 – 14% + taasterahastu vahendid 167 432,46 eurot 2022 17% + võimalikud vabanevad jäägid
2023 0% (vabanevad jäägid)
2024 0% (vabanevad jäägid)

Tegevuskulude rahaliste vahendite jaotus aastate kaupa on järgmine:

2015-2020 – 63%
2021 – 13%
2022 – 24%

8.1 Planeeritav eelarve ja jaotus strateegia meetmete ja muude rahastamisallikate kaupa

2016.-2020. aastal avati kaks taotlusvooru vastavalt rahaliste vahendite jaotusele. Aastal 2020 avati kaks taotlusvooru vabanevate jääkide summadega. Aastal 2021 avati üks voor vabanevate jääkide summaga ning plaanis on avada taotlusvoor I ja III meetmes üleminekuperioodi vahendite jagamiseks ja lisaks taasterahastu vahendite jagamiseks. 2022. aastal avatakse taotlusvoor kõikides meetmetes ja vajadusel avatakse taotlusvoor tekkinud jääkide jagamiseks.

Meede I – vastavalt eelnevale

Meede II – vastavalt eelnevale

Meede III – vastavalt eelnevale

Tegevuskulude jaotus on järgmine:

1. jooksvad kulud moodustavad 75%,

2. elavdamise kulud moodustavad 25%.

8.2 Rahastamiskava koostamise selgitused

Rahastamiskava koostamise aluseks on eelmise perioodi kogemused. Põhikoormuse projektide taotlemiseks oleme arvestanud esimesele kolmele aastale.
Eelmisel perioodil oli tagasihoidlik taotlemine perioodi esimesel aastal, st taotlejad polnud veel saanud julgust tulla toetust küsima. Tänaseks on LEADER programm üle Eesti väga populaarne ning juba ammu oodatakse meetmete avanemist. Teine, kolmas ja neljas aasta olid suurima töömahuga ning viimasel kahel aastal jagasime jääke.

IX. Strateegia sidusus arengudokumentidega

KIKO strateegia 2015-2022 on seotud oluliste kõrgema tasandi strateegiadokumentidega.

9.1 Sidusus LEADER-meetme spetsiifiliste eesmärkidega

KIKO strateegia on suunatud maapiirkonna arendamisele ning on seega kooskõlas LEADER sihtvaldkonnaga 6B, toetades maapiirkondade arengu paremat planeerimist (KIKO piirkond on kaetud strateegiadokumendiga).

KIKO strateegia on suunatud KIKO piirkonnas pakutavate teenuste ja infrastruktuuri arendamisele.

KIKO strateegia on suunatud töökohtade loomisele KIKO piirkonnas.

LEADER-meetme 2014-2020 üldeesmärk on tegevuspiirkondade tasakaalustatud arendamine läbi LEADER-põhielementide rakendamise ning spetsiifilised eesmärgid:

- Ettevõtjate konkurentsivõime tõstmine, eelkõige läbi ühistel tegevustel põhinevate tegevuste rakendamise – ***KIKO strateegia rõhutab ettevõtete konkurentsivõime tõstmist ning seda eriti läbi võrgustike arendamise (Viru Toit, Ida-Virumaa turismiklaster jt).***
- Sotsiaalse kaasatuse edendamine – ***KIKO strateegia on avatud protsess, selle loomisesse ja elluviimisesse on kaasatud olulised partnerid ning kohalik elanikkond.***
- Piirkondlike eripärade parem rakendamine – ***KIKO piirkond kasutab ära oma eripärasid ning keskendub nendest tulenevate võimaluste realiseerimisele (nt venekeelse piirkonna elanike suurem kaasamine, linnastuvahelise asukoha ärakasutamine jms).***
- Uuenduslike lahenduste leidmise ja kasutuselevõtmise soodustamine, sh kogukonnateenuste arendamisel – ***KIKO strateegia väärtustab uusi ja nutikaid lahendusi ning ühe teemana on keskendunud KIKO piirkonnas olemasoleva oskusteabe arendamisele.***
- Kohaliku tasandi valitsemise parendamine läbi erinevate osapoolte kaasamise – ***KIKO kui kolme sektori partnereid koondav organisatsioon loob hea võimaluse sektorivahelise suhtluse tekkeks ja toimimiseks.***

9.2 Sidusus Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfondi prioriteetidega

Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfond panustab kolme olulisse suunda:

- Põllumajandus ja metsandus
- Keskkond ja maapiirkonnad
- Elukvaliteet ning majandustegevuse juhtimine maapiirkondades

KIKO kohaliku arengu strateegia toetab Maaelu arengu Euroopa Põllumajandusfondi (EAFRD) prioriteetide (1A; 1B; 2A; 3A; 4A, 5A; 5B; 5C; 6A; 6B; 6C) elluviimist.

KIKO strateegia keskendub põhiliselt KIKO piirkonna majanduselu elavdamisele ning KIKO elukeskkonna kvaliteedi parandamisele.

9.3 Sidusus teiste arengudokumentidega

KIKO seisukohalt olulisemad riikliku taseme strateegiadokumendid on maaelu arengukava ja ühtekuuluvuspoliitika fondide (Euroopa Sotsiaalfond, Euroopa Regionaalarengu Fond, Ühtekuuluvusfond) rakenduskava, Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi rakenduskava, riiklik turismiarengukava, infoühiskonna arengukava, regionaalarengu strateegia, noortevaldkonna arengukava, ettevõtluse kasvustrateegia Eesti Toit arengukava.

Piirkondliku ja kohaliku tasandi olulised strateegiadokumendid on Ida-Viru maakonna arengukava, Narva linnapiirkonna strateegia, Jõhvi/Kohtla-Järve linnapiirkonna strateegia, kohalike omavalitsuste arengukavad.

KIKO strateegia sidusus eeltoodud kavadega on ära toodud tabelis Lisa 6.

KIKO strateegia panustab ressursse elu- ja külastuskeskkonna ning kogukonna arengusse, toetades seeläbi teiste riiklike, maakondlike, piirkondlike või omavalitsuste arengukavade eesmärke, investeerides elukeskkonna ja vaba aja teenustesse, turismi- ja puhkemajandusse, ettevõtlikkuse arendamisesse.

Kokkuvõte

KIKO strateegia loob aluse strateegias toodud eesmärkide saavutamiseks ning selleks vajalike tegevuste teostamiseks. Strateegia keskendub põhiliselt väikeettevõtluse toetamisele ning kogukonnale vajaliku elukeskkonna kvaliteedi kujundamisele. Need on olulised arengusuunad, et pakkuda lahendusi piirkonna olulisimale väljakutsele – elanikkonna vähenemisele ja vananemisele.